

**Jadwiga Guzowska, Ewa Jagiełło, Beata Kawalec, Beata Kucharska,
Aneta Paszkiewicz, Agnieszka Szumera, Maria Szymańska**

SUPLEMENT DO PROGRAMU NAUCZANIA DLA KLAS I-III SZKOŁY
PODSTAWOWEJ PT. „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”

ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ŚWIATA

CHEŁM 2014

Zespół Autorski:

Jadwiga Guzowska, Ewa Jagiełło, Beata Kawalec, Beata Kucharska,
Aneta Paszkiewicz, Agnieszka Szumera, Maria Szymańska

Konsultacja merytoryczna:

Wiesława Buk, Katarzyna Dubienko, Bożena Goszczyńska, Mariola
Kamińska, Małgorzata Łoza, Katarzyna Łusiak, Elżbieta Miterka, Agnieszka
Przebierowska, Ewa Staropiętka-Kuna, Małgorzata Stryjecka

Redakcja:

Beata Kucharska, Aneta Paszkiewicz, Agnieszka Szumera

Składni łamanie:

Agnieszka Szumera

ISBN 978-83-61149-11-8

Suplement do programu nauczania pt. „Zrównoważona szkoła” jest zgodny z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 18 czerwca 2014 r., poz. 803).

Niniejszy suplement stanowi szersze omówienie koncepcji EZR ujętych w materiale nauczania programu „Zrównoważona szkoła”, rozdział IV, kolumna druga pt. „Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju”.

SPIS TREŚCI

I.	WPROWADZENIE	4
II.	KOMPONENTY MODELU EDUKACJI DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU PROGRAMU PT. „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”	5
III.	KOMPETENCJE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	9
III.1.1.	KOMPETENCJE LINGWISTYCZNE (JĘZYKOWE).....	11
III.1.2.	KOMPETENCJE KULTUROWE.....	13
III.1.3.	KOMPETENCJE MATEMATYCZNE	16
III.1.4.	KOMPETENCJE „MIĘKKIE”	19
IV.	PROPOZYCJE ROZWIĄZAŃ DYDAKTYCZNYCH	23
IV.1	FILAR – KULTURY.....	25
IV.2	FILAR - SPOŁECZEŃSTWA	46
IV.3	FILAR – EKONOMII	61
IV.4	FILAR - EKOLOGII	75
V.	UWAGI WDROŻENIOWE	93
V.1	INDYWIDUALIZACJA PROCESU KSZTAŁCENIA	95
V.2	METODA PROJEKTU EDUKACYJNEGO	95
V.3	DRAMA.....	96
V.4	TECHNIKI TEATRALNE I PARATEATRALNE	99
VI.	LISTA LEKTUR DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	101
VI.1	KANON LITERATURY DLA DZIECI	103
VI.2	EKOLEKTURY.....	104
VI.3	ETNOLEKTURY I LEKTURY 'KULTURALNE'	106
VI.4	EDUKACJA EKONOMICZNA	108
VI.5	JA, TY, MY - JESTEM CZĘŚCIĄ SPOŁECZEŃSTWA	109
VI.6	DZIECI FILOZOFUJĄ.....	111
VII.	KALENDARIUM EDUKACJI DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	114
VIII.	MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE	117
VIII.1	EDUKACJA EKONOMICZNA	117
VIII.2	EDUKACJA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	119
VIII.3	METODYKA.....	120
VIII.4	UCZEŃ ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI – POLECANA LITERATURA	124
VIII.5	UCZEŃ 6 - LETNI – POLECANA LITERATURA	126

I. WPROWADZENIE

Autorkom programu „Zrównoważona szkoła” oraz suplementu do tego programu pt. „Zrównoważona szkoła dla zrównoważonego świata” zależało przede wszystkim na **holistycznej Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju**, prowadzonej nie tylko w ramach nauczania w szkole, ale też „poza murami szkoły” w ramach udziału uczniów w różnych projektach badawczych i edukacyjnych, happeningach i akcjach społecznych.

Koncepcja programu „Zrównoważona szkoła” na pierwszym etapie edukacyjnym opiera się na:

1. koncepcji Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju,
2. teorii wielostronnego kształcenia W. Okonia,
3. koncepcji konstrukttywizmu społeczno-kulturowego J.S. Brunera.

Jest to też zgodne z przyjętą koncepcją i projektowanymi działaniami w czterech głównych obszarach: społecznym i kulturowym, ekologicznym i ekonomicznym.

Opracowany przez Autorki program pt. „Zrównoważona szkoła” nawiązuje do przyjętej przez Polskę „Strategii Zrównoważonego Rozwoju do roku 2025”, zgodnie z którą treści ZR powinny się znaleźć na wszystkich poziomach nauczania.

Polska „Strategia zrównoważonego rozwoju do roku 2025” odnośnie programów nauczania zakłada:

1. Uczniowie prawie na każdym etapie edukacyjnym mają okazję uczyć się na temat zagadnień związanych z klimatem, różnorodnością biologiczną i wodą.
2. W mniejszym zakresie omawiane są zagadnienia dotyczące stanu i ochrony środowiska, ekologii, rolnictwa i leśnictwa.
3. W najmniejszym zakresie omawiane są zagadnienia energii, katastrof i zrównoważonej urbanizacji¹.

¹ Strategia Zrównoważonego Rozwoju do roku 2025 w Polsce, www.access.zgwrp.org.pl/.../StrategiaZrownowazonegoRozwojuPolski/, [data dostępu: 30.08.2014].

II. KOMPONENTY MODELU EDUKACJI DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU PROGRAMU PT. „ZRÓWNOWAŻONA SZKOŁA”

Autorki wypracowały osobny, innowacyjny model EZR programu „Zrównoważona szkoła”. Jako podstawy programu „Zrównoważona szkoła” Autorki przyjęły konstruktywizm społeczno-kulturowy J.S. Brunera oraz teorię wielostronnego kształcenia W. Okonia. Zrównoważona szkoła opiera się na czterech filarach: 1) kultury, 2) społeczeństwa, 3) ekonomii, 4) ekologii.

Podział ten nie oznacza odrębności działań w wymienionych obszarach, bowiem **cztery filary „Zrównoważonej szkoły” stanowią wspólne podpory jednej budowli** – żadna z nich nie może zostać zaniedbana ani pominięta, by „Zrównoważona szkoła” była stabilną i mocną koncepcją edukacyjną.

1. **Filar kultury** przenika pozostałe obszary, jak: społeczeństwo, ekonomia i ekologia (środowisko naturalne). To wszelkie działania twórcze człowieka, zaznaczającego swoją obecność w świecie. Człowiek, tworząc kulturę, opisuje i obrazuje świat (ludzi, przyrody i zjawisk), odtwarza i tworzy jego elementy (historię, dokonania, idee i etykę, specyfikę regionalną, mikro- i makroświaty itd.). Wychowując dziecko „w kulturze” i „do kultury”, kształtujemy nie tylko jego kreatywność, ale też budujemy podstawy tożsamości kulturowej w skali regionalnej i globalnej.
2. **Filar ekologii** to nie tylko różnorodność biologiczna, ekosystemy i ich mieszkańcy, ale to przede wszystkim - świadomość i odpowiedzialność za naszą planetę (zagrożone gatunki, procesy ekologiczne, zasoby naturalne). W programie „Zrównoważona szkoła” ważnym elementem stanowi kształtowanie tzw. etyki ekologicznej.
3. **Filar społeczeństwa** odnosi się do tego, co stanowi o wspólnotowości, jak: instytucje i infrastruktura, polityka i edukacja, zasoby ludzkie i zasady życia społecznego. W programie „Zrównoważona szkoła” staramy się eksponować rolę ucznia jako członka społeczności – rodziny, klasy i szkoły, obywatela „małej” i „dużej” Ojczyzny, odpowiedzialnego za najbliższe środowisko, ale też za całą planetę. Stąd eksponowanie zasad demokracji, szacunku wobec innych kultur i narodowości, odpowiedzialności za środowisko wobec przyszłych

pokoleń - propagowanie hasła „Bądź równiacha!” (czyli żyj zgodnie z zadaniami ZR).

4. **Filar ekonomii** to gospodarka (wzrost i kapitał – gospodarczy, naturalny, towary i usługi), przedsiębiorczość, ale to też jakość i styl życia, gdzie obok zysku kluczowymi wartościami powinny być uczciwość i sprawiedliwość. W programie „Zrównoważona szkoła” akcentujemy kluczową rolę wychowania aksjologicznego.

Aplikacja komponentów Modelu EZR w opracowanej przez nas koncepcji programu kształcenia jest jednym z jego kluczowych elementów innowacyjnych ukierunkowanym na uaktywnienie i rozwój zdolności metakognitywnych dziecka, krytycznego, dywergencyjnego myślenia, kreatywności rozwojowej, konstruktywistycznej transformacji idei na płaszczyźnie realistyczne funkcjonującego środowiska życia, oraz wszechstronnego rozwoju. Innowacyjność stosowanego modelu na rzecz EZR przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Innowacyjność stosowanego modelu na rzecz EZR²

Edukacja tradycyjna	Edukacja Zrównoważonego Rozwoju
1. Teoretyczne i praktyczne uczenie dziecka w zakresie treści zawartych w Podstawie Programowej ze znacznym ukierunkowaniem dydaktycznym na wiedzę i umiejętności zwłaszcza punktowe (testowe) w modelu liniowo-koncentrycznym, w którym zredukowane są filary: społeczeństwa, ekonomii, środowiska i kultury ugruntowującej je i przenikającej je w kontekście etyczno-aksjologicznym.	1. Edukacja obejmująca treści Podstawy Programowej ukierunkowana na nierozzerwalne (integralne) włączenie wiedzy, umiejętności, wartości i perspektyw, które mają prowadzić ku zrównoważonemu życiu społecznemu otwartemu na potrzeby innych z położeniem nacisku nie na instrumentalnie - techniczne ujmowanie wiedzy ale na rozwijanie zdolności meta kognitywnych dziecka, kreatywnych, konstruktywistycznych, krytycznego, dywergencyjnego myślenia poprzez włączenie dziecko (zgodnie z jego etapem rozwoju) w problematykę środowiskową, ekonomiczną (gospodarczą), społeczno-moralną i kulturową.

² Oprac. M. F. Szymańska na podstawie: L. Yan, L. Fengfeng, *Building a harmonious society and ECE for sustainable development*, [w:] *The contribution of early childhood education to sustainable society*, UNESCO, Paris 2008, s. 55-74.

<p>2. Edukacja dziecka ukierunkowana na jego synergiczny rozwój w wybranych obszarach rozwojowych z podkreśleniem harmonijnego, zintegrowanego rozwoju społecznego pod kątem budowania ładu społecznego – wyrażającego się w postawach zwłaszcza posłuszeństwa, podporządkowania zgodnie z regulaminem zachowania opracowanym przez zespół nauczycieli i ze zminimalizowanym udziałem dziecka będącego współuczestnikiem życia szkoły.</p>	<p>2. Edukacja dziecka ukierunkowana na wszechstronny jego rozwój pod kątem kształtowania poczucia odpowiedzialności, zaangażowania, autonomii moralnej przejawiającej się w podejmowanych konstruktywnie zadaniach wynikających z problematyki zasygnalizowanej w opisie komponentów EZR (ESD) z wdrażaniem dziecka do współuczestnictwa, współtworzenia i współkierowania procesem nauczania-uczenia – uczenia się.</p>
<p>3. Tradycyjny sposób realizacji treści kształcenia z położeniem głównego nacisku na przyswojenie wiedzy w porządku liniowo-koncentrycznym, bez zwracania szczególnej uwagi na drożność między -przedmiotową, na ich interdyscyplinarny charakter i konieczność nieustannego refleksyjnego analizowania i ewaluowania aplikacji metodycznej; brak dokumentowania bieżącej progresji dziecka narzędziami dydaktyczno-wychowawczymi.</p>	<p>3. Realizacja treści z uwypukleniem pracy nauczyciela nad własnym, autorskim sposobem ich wdrażania w układzie konstruktywistycznym spiralno-koncentrycznym w odniesieniu do przyjętego modelu EZR i opracowaniem własnych dydaktyczno-wychowawczych narzędzi refleksji ich aplikacji według zasad realizacji programu.</p>
<p>4. Tradycyjne podejście do uczenia-uczenia się bez realnych, praktycznych nachyleń ku perspektywom teraźniejszym i przyszłościowym z wydobyciem i uzasadnieniem konieczności uczenia się przez całe życie. Traktowanie produktów edukacji w kategoriach przejściowych.</p>	<p>4. Edukacja dzieci, rodziców i nauczycieli w zakresie nauczania-uczenia się zgodnie z przyjętą ideą i modelem EZR w budowaniu realnej perspektywy godnego służenia drugiemu człowiekowi, innym pokoleniom w trosce o szeroko rozumiane dobro planety Ziemia.</p>
<p>5. Silnie zindywidualizowany autokratyczno-relatywistyczny demokratyczny- model pracy nauczyciela.</p>	<p>5. Demokratyczno-negocjacyjny styl pracy nauczyciela realizujący się poprzez fundamentalne metody edukacyjne, dialog edukacyjny i samodzielne uczenie się.</p>

Zasygnalizowane różnice między podejściem tradycyjnym a podejściem w Zrównoważonym Rozwoju do kształcenia wymagają innej postawy nauczyciela – praktyka do opracowania, realizacji i ewaluacji konkretnych, przemyślanych celów, treści, metod, technik, narzędzi, środków dydaktyczno-wychowawczych, stosowanych strategii postępowania, współpracy ze środowiskiem przy jednoczesnym postrzeganiu siebie jako członka społeczności lokalnej, regionalnej, narodowej i ogólnocywilizacyjnej.

Dojrzały członek społeczności dzieli się wiedzą, umiejętnościami, konstruktywną refleksją z pozostałymi w projektowaniu działań edukacyjnych w skali mikro- i makrospołecznej. Jest otwarty na podejmowanie wyzwań jakie stawia przed nim codzienność i przyszłość. Rozumie konieczność poddania się ustawicznemu kształceniu; nie poddaje się schematycznym, rutynowym wpływom środowiska, czuje się odpowiedzialnym współtwórcą programu kształcenia a nie tylko jego odtwórcą. Podejmuje troskę o własny warsztat pracy kierując się miłością wobec tych, którzy są powierzeni jego opiece z myślą o godziwym dobru przyszłych pokoleń³.

³ Tamże.

III. KOMPETENCJE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

W polskiej literaturze przedmiotu dominują dwa pozornie synonimiczne określenia: „kompetencja” i „kompetencje” – pierwsza oznacza fachowość, potrzebny zakres wiedzy i umiejętności („znanie się na rzeczy”), druga zaś dotyczy zakresu uprawnień wyznaczających granice działania. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych Władysława Kopalińskiego* określa kompetencję jako „właściwość, zakres uprawnień, pełnomocnictw, zakres działania jakiejś instytucji (...) zakres czyjejś wiedzy, umiejętności lub odpowiedzialności”⁴.

Według **Wincentego Okonia** wiedza obejmuje znajomość rzeczy, wydarzeń, zjawisk i procesów (wiedza deklaratywna) oraz informacje na temat sposobów działania (tzw. proceduralna). Umiejętności definiuje się jako sprawność w praktycznym zastosowaniu nabytej wiedzy (deklaratywnej i proceduralnej), podkreślając, że sprawność to „udoskonalona umiejętność” na drodze ćwiczeń i powtarzania⁵. Z kolei wiedza i umiejętności składają się na osiągnięte przez ucznia kompetencje (z łac. *competentis* – ‘zgodność’, ‘odpowiedniość’).

Należy przypomnieć badacza kompetencji – **Howarda Gardnera**, amerykańskiego psychologa i neurologa, który po raz pierwszy w 1983 r. zdefiniował termin inteligencja jako umiejętność rozwiązywania problemów lub tworzenia wytworu, który ma wartość ponadkulturową. Jego teoria odbiega od tradycyjnego ujęcia, wykraczając poza rozumienie inteligencji jako zdolności werbalnych, logicznych i matematycznych. W miejsce dotychczasowego ujęcia, Gardner zaproponował koncepcję tzw. inteligencji wielorakich, do których należą: interpersonalna, ekologiczna, matematyczno-logiczna, cielesno-kinestetyczna, intrapersonalna, edukacja muzyczna, lingwistyczna oraz wizualno-przestrzenna.

„U podstaw koncepcji inteligencji wielorakich leży przede wszystkim teoria modułarna – wyjaśnia J. Karbowniczek – Gardner przytacza osiem dowodów potwierdzających ten punkt widzenia: badania nad uszkodzeniem mózgu wykazujące potencjalną możliwość wyłączenia wyizolowanych typów zachowań; istnienie osób wyjątkowych – genialnych dzieci; możliwość zidentyfikowania operacji lub zespołu operacji (genetycznie zaprogramowanych i aktywowanych poprzez interakcje ze środowiskiem) odrębnych dla każdego typu inteligencji; odmienność nabywania w rozwoju różnorodnych poziomów kompetencji, które doprowadzają do zróżnicowania stopni wyrażania się różnych inteligencji; odrębność historii ewolucyjnej dla poszczególnych rodzajów

⁴ Por. B. Kucharska, *Kształtowanie kompetencji językowych dzieci w okresie wczesnoszkolnym. Egzemplifikacje w praktyce*, [w:] *Praktyki pedagogiczne i ich znaczenie w systemie kształcenia*, red. E. Miterka, E. Staropiętka-Kuna, Chełm 2013.

⁵ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996.

inteligencji; rezultaty badań eksperymentalnej psychologii poznawczej, wskazujące na różnice wykonywania zadań, wymagających tego samego typu inteligencji; wyniki pochodzące z badań psychometrycznych wykazujące różnice między poszczególnymi skalami, wymagającymi innych typów inteligencji; poparcie dla teorii inteligencji wielorakich dostarcza też analiza symboli, wyłonionych w obrębie różnych kultur i środowisk, charakterystycznych dla każdej z inteligencji. Podstaw do sformułowania teorii dostarczyły H.G. badania biograficzne, odkrycia psychometryczne, badania z zakresu rozwoju dziecka, analiza specyfiki mechanizmów przetwarzania informacji i osiągnięcia biologii ewolucyjnej⁶.

Samo nabywanie kompetencji stanowi efekt długotrwałego procesu, w którym najważniejszy element stanowi czynnik motywacyjny, który **Jerome Seymour Bruner** opisuje jako realizację potrzeb dziecka, wynikającą z chęci osiągnięcia sukcesu (tj. dotarcie do zamierzonego celu i zrozumienia danej części materiału)⁷.

Warto też podkreślić, że w okresie wczesnoszkolnym zazwyczaj uczeń nabywa umiejętności wcześniej niż przyswaja wiadomości.

PRZY PLANOWANIU DZIAŁAŃ DYDAKTYCZNYCH TRZEBA PAMIĘTAĆ:

1) do siedmiu lat dziecko myśli intuicyjnie na drodze bezpośrednich obserwacji i doświadczeń, koncentracji na jednej czynności, przedmiocie lub cesze, z pominięciem innych, a więc w jego toku myślenia nie występuje operacyjne dochodzenie do wiedzy;

2) od dziewięciu do jedenastu lat dziecko myśli dedukcyjnie, czyli prawidłowo rozwijający się uczeń nabywa umiejętności myślenia operacyjnego, analizuje przyczyny i skutki, przeprowadza wnioski. To też jest czas, kiedy uczeń na zasadzie dedukcji spostrzega różnice między przykładami typowymi a wyjątkami od reguły⁸.

⁶ J. Karbowniczek, *Howard Gardner*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt.

⁷ J.S. Bruner, *Proces kształcenia*, Warszawa 1996, s 23.

⁸ B. Kucharska, *Kształtowanie kompetencji językowych*, dz. cyt.

KSZTAŁTOWANE KOMPETENCJE

III.1.1. KOMPETENCJE LINGWISTYCZNE (JĘZYKOWE)⁹

Noam Chomsky jako pierwszy wyróżnił w obrębie mowy kompetencje językowe (*competence language*) i wykonanie (rozumiane jako ich realizację). W jego interpretacji kompetencje te oznaczały wrodzone predyspozycje językowe („zdolność właściwą gatunkowi ludzkiemu do posługiwania się językiem”)¹⁰, z czym już nie zgadzają się współcześni językoznawcy. Obecnie kompetencje językowe definiuje się jako nabyte i wyuczone sprawności dziecka, opierające się na znajomości systemu języka i nabyciu umiejętności ich zastosowania w praktyce¹¹. Stanisław Grabias podkreśla też, że kompetencje językowe warunkuje opanowanie systemu językowego (kodu) na jego trzech poziomach – fonologicznym, morfologicznym oraz składniowym¹². To zaś możemy określić jako osiągnięcie odpowiedniej wiedzy językowej, czyli zespołu sądów o języku, które mogą mieć charakter intuicyjny, a mogą być umotywowane i podbudowane wiedzą o języku, dotycząc oceny własnego sposobu mówienia lub języka innych osób i środowisk¹³.

W procesie kształcenia językowego uczniów istotny jest poziom sprawności językowej nauczycieli. Pożądane kompetencje językowe nauczyciela to z jednej strony wiedza językowa, z drugiej zaś – to dobrze opanowana umiejętność manipulowania dźwiękami mowy, poparta wiedzą i praktyką. W obrębie tych kompetencji wyróżniamy sprawność epijęzykową (kiedy nabytą wiedzę stosujemy automatycznie) i metajęzykową (zdolność o wyrażnie intencjonalnym i świadomym charakterze)¹⁴. W przypadku kompetencji nauczyciela podkreśla się konieczność zdolności segmentacji fonemowej, która z punktu widzenia rozwoju mowy pojawia się najpóźniej ze wszystkich umiejętności językowych, ale – jak wskazuje A. Awramiuk – jest ważna ze względu na „spółgłoskowy

⁹ Tamże.

¹⁰ Por. N. Chomsky, *O naturze i języku*, tłum. J. Lang, Axis, Poznań 2005.

¹¹ Por. M. Bogdanowicz, *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*, Gdańsk 2003; G. Jastrzębowska, *Zaburzenia rozwoju mowy i języka. Terminologie i kategoryzacje stosowane w krajach zachodnich*, [w:] *Podstawy neurologopedii. Podręcznik akademicki*, red. T. Gałkowski, E. Szelaż, G. Jastrzębowska, Opole 2005; M. Kielar-Turska, *Poznawcze, językowe i komunikacyjne kompetencje dziecka*, [w:] *Dziecko-nauczyciel-rodzice. Konteksty edukacyjne*, red. R. Piwowarski, Warszawa 2003.

¹² Por. S. Grabias, *Zaburzenia mowy. Mowa – teoria – praktyka*, Lublin 2001.

¹³ Por. hasło *świadomość językowa*, L. Sikorska [w:] *Mały leksykon pedagoga*, red. J. Karbowniczek, Warszawa 2014.

¹⁴ *Dźwięki mowy. Program kształtowania świadomości fonologicznej dla dzieci przedszkolnych i szkolnych*, red. A. Maurer, Kraków 2006, s. 11-12.

charakter polszczyzny i zróżnicowanie struktur sylab, szczególnie zbiegów spółgłoskowych, [które] mogą spowodować trudności w segmentacji”¹⁵.

KOMPETENCJE KOMUNIKACYJNE¹⁶

Kształtowanie kompetencji komunikacyjnych są ściśle skorelowane z kształtowaniem kompetencji językowych w procesie edukacji wczesnoszkolnej, ale nie należy traktować ich jako kompetencje synonimiczne. Obie dotyczą obszaru aktu mowy, definiowanego jako zdarzenie komunikacyjne, wyrażające intencję komunikacyjną nadawcy skierowaną do odbiorcy. Z tej perspektywy jako kompetencję językową rozumie się znajomość danego systemu języka i osiągnięcie sprawności językowej, tj. umiejętności jasnego przekazania informacji w sposób najbardziej odpowiedni dla danej sytuacji komunikacyjnej.

Z kolei kompetencje komunikacyjne odnoszą się do tzw. pragmatycznego wymiaru poznania języka, czyli traktowania języka jako narzędzia w komunikacji i poznawaniu świata, to umiejętność wyrażania intencji w tworzonym komunikacie (jako nadawcy) i rozumienia intencji (jako odbiorcy). Smoczyńska podkreśla, że: "Dziecko nie wybiera z języka dorosłych tego, co łatwe, lecz to, co potrzebne"¹⁷.

Psycholingwiści dowodzą, że kompetencja komunikacyjna to najwcześniej kształtowana sprawność człowieka, podając przykład reakcji 2-miesięcznego dziecka na odpowiednie gesty opiekunów czy wyrażającego własne zadowolenie uśmiechem, co interpretuje się jako jego pierwsze próby kontaktu pozawerbalnego z otoczeniem¹⁸. Zaś stymulacja ze strony dorosłych, odpowiadających na te wszystkie uśmiechy dziecka, to pierwsze kroki w kształtowaniu kompetencji komunikacyjnej.

Czyli kompetencja ta jest o wiele bardziej złożona niż kompetencja językowa, bowiem – co podkreślał twórca definicji, Dell Hymes – obejmuje sprawność poznawczą, zdolności interakcyjne i funkcjonalne, kompetencje kulturowe i społeczne¹⁹.

¹⁵ A. Awramiuk, *Lingwistyczne podstawy początków nauki czytania i pisanie po polsku*, Białystok 2006, s. 119.

¹⁶ B. Kucharska, *Kompetencje fonologiczne*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt., s. 135; tejsze: *Kształtowanie kompetencji językowych dziecka w okresie wczesnoszkolnym...*, dz. cyt.

¹⁷ M. Smoczyńska, *Metodologiczne problemy analizy błędów językowych dzieci*, [w:] *Wiedza a język*, t. 2, pod red. I. Kurcz, J. Bobryk, D. Kądziaława, Wrocław 1987, s. 97.

¹⁸ Por. *Psychologia języka dziecka. Osiągnięcia, nowe perspektywy*, red. B. Bokus, G.B. Shugar, Gdańsk 2013.

¹⁹ D. Hymes, *The concept of communicative competence revised*, [w:] Putz M. (red.), *Thirsty Years of Linguistic Evolution*, Philadelphia 1992, s. 31–58

III.1.2. KOMPETENCJE KULTUROWE

Zgodnie z modelem generatywnym Noama Chomskiego kompetencje kulturowe definiuje się jako element kompetencji językowych, które są realizowane podczas stopniowego poznawania danego języka jako systemu znaków o znaczeniu kulturowym²⁰. Wydaje się to jednak zbyt prostym uproszczeniem, bowiem sam fakt poznawania mowy i struktury danego języka nie oznacza poznawania danej kultury, tym bardziej w jej wymiarze narodowym i regionalnym. Autorkom niniejszego programu bliższa jest złożona koncepcja edukacji kulturowej, uwzględniająca zarówno powyższy generatywny model kompetencji językowych, jak i jego ujęcie socjologiczne – uwzględniające złożoność i specyfikę danej grupy społecznej, regionu czy narodu. Bowiem jednowymiarowe postrzeganie kompetencji kulturowych prowadzi zazwyczaj do późniejszej prymitywizacji treści kultury (np. odtwórcze i powierzchowne odczytywanie wytworów kultury dawnej i współczesnej) oraz – co wydaje się szczególnie szkodliwe – do adaptacyjnego traktowania innych kultur (tzn. zawsze z perspektywy własnej kultury lub własnej wąskiej grupy społecznej).

Z kolei model socjologiczny jest ważny też ze względu na swój strukturalny charakter i postrzeganie kształcenia kompetencji kulturowych jako procesu i przechodzenia przez kolejne etapy poznawania komponentów dziedzictwa kultury. L. Korporowicz wymienia tu trzy podstawowe poziomy:

- 1) najniższy to kształtowanie wzorów danej kultury w świadomości jednostki,
- 2) średni – pozwala określać formy i cele zachowań kulturowych,
- 3) zaś najwyższy – oznacza osiągnięcie postawy o charakterze uniwersalnym²¹.

W nauczaniu zintegrowanym będą to oczywiście działania w obrębie pierwszego poziomu i to głównie w sferze poznawania kultury ludowej, a nie elitarnej. Nauczyciele powinni przy tym wykazywać troskę o umacnianie więzi emocjonalnej dzieci z ich „małą Ojczyzną”, rozwijać ich poczucie tożsamości regionalnej oraz równocześnie – kształtować postawę otwartości i chęci poznania innych regionów Polski jako elementów „wielkiej” Ojczyzny²².

Niezbędnym elementem wychowania „do kultury” i dziedzictwa kulturowego są kompetencje kulturowe nauczycieli. Pedagodzy, wychowawcy i jednocześnie animatorzy kultury powinni swą wiedzą dzielić się ze swoimi uczniami oraz kształcić ich do aktywnego i świadomego uczestnictwa,

²⁰ Por. T. Rittel, *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków 1993, s. 138.

²¹ L. Korporowicz, *Kompetencja kulturowa jako problem badawczy*, „Kultura i Społeczeństwo” 1983, nr 1, s. 36.

²² B. Kucharska, *Kształtowanie kompetencji kulturowych i międzykulturowych w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] tejsze: *Edukacja teatralna i teatroterapia*, Chełm 2015, [w druku].

rozumianego jako poznawanie i odczuwanie, odtwarzanie i tworzenie. Nauczyciele powinni zatem być nie tylko odbiorcami kultury, ale jej współtwórcami; powinni być nie tylko częścią danej wspólnoty, ale jej liderami (czyli organizować i aktywizować członków społeczności w swoim regionie). To oczywiście pewien wzorzec idealny, co za tym idzie – nie zawsze osiągalny. Należy jednak pamiętać, że większość nauczycieli zazwyczaj taką rolę pełniła i, bez względu na dzisiejsze ministerialne wytyczne czy ekonomiczne ograniczenia, nadal będzie to robić.

Wiesław Rogalski dopowiada: „Szkoła zapisuje się jako czasoprzestrzeń, w której kultura pojawia się przed jednostką, jako świat zewnętrzny, przedmiotowy, wieloelementowy, zadany przez dorosłych, w dużej mierze niezrozumiały, obcy w konfrontacji z jego wcześniejszym, dziecięcym wydaniem. Po okresie pierwotnej socjalizacji w rodzinie szkoła jest pierwszą instytucją, która przejmuje obowiązki wprowadzania w kulturę młodego pokolenia”²³. Należy jednak zaznaczyć, że osiągnięcie kompetencji kulturowych to tylko element edukacji kulturalnej, a nie jej zwięźczenie – to początek rozwoju kulturowego i czynnego uczestnictwa w kulturze. Zatem początek edukacji kulturalnej ucznia – jako zorganizowanego procesu nauczania i uczenia się – rozpoczyna się już na etapie nauczania zintegrowanego. Tu też wskazuje się na edukację polonistyczną jako wiodący obszar nauczania na pierwszym etapie nauki²⁴.

Zgodnie z obowiązującą w Polsce podstawą programową, zadaniem edukacji polonistycznej jest „wspomaganie rozwoju umysłowego w zakresie wypowiedzania się. Dbalność o kulturę języka. Początkowa nauka czytania i pisania. Kształtowanie umiejętności wypowiedzania się w małych formach teatralnych”²⁵. Uczeń kończący klasę III powinien już analizować i interpretować teksty kultury:

„w tekście literackim wybiera określone fragmenty, określa czas i miejsce akcji, wskazuje głównych bohaterów, czyta i recytuje, z uwzględnieniem interpunkcji i intonacji, wykorzystuje teksty literackie do tworzenia wypowiedzi kreatywnych, czyta wskazane teksty literackie i wypowiada się na ich temat, jest przygotowany do w miarę samodzielnego korzystania z podręczników i zeszytów ćwiczeń oraz innych środków dydaktycznych”²⁶.

Podstawa programowa nawiązuje w ten sposób do treści z zakresu szeroko pojmowanej kultury. Takie szerokie pojmowanie edukacji kulturalnej w nauczaniu zintegrowanym jest zgodne z wytycznymi Johna Deweya, który w swojej pracy kierował się zasadą uczenia przez działanie

²³ W. Rogalski, *Edukacja kulturalna – projekt środowiskowy*, [w:] *Edukacja kulturalna w szkole*, red. K. Polak, Kraków 2004.

²⁴ B. Kucharska, *Kształtowanie kompetencji kulturowych*, dz. cyt.

²⁵ Podstawa Programowa. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna, t. I, s. 40.

²⁶ Tamże, s. 55.

(*learning by doing*), dążąc do tego, by szkoła organizowała rzeczywisty i naturalny proces życia²⁷. Poznając swoje najbliższe otoczenie, czyli region, w całej jego złożoności, dziecko stopniowo staje się coraz bardziej aktywnym uczestnikiem, a co za tym idzie – pełnoprawnym członkiem danej społeczności.

KOMPETENCJE MIĘDZYKULTUROWE

Kompetencje międzykulturowe kształtowane w programie „Zrównoważona szkoła” m.in. poprzez **etnolektury**, to zdaniem Elżbiety Zawadzkiej – kompleks analityczno-strategicznych umiejętności w stosunkach z przedstawicielami innych narodowości. Poprzez wiedzę o innych kulturach i kulturowo uwarunkowanych formach zachowania, poprzez ich pozbawioną uprzedzeń analizę, kompetencja interkulturowa umożliwia uwrażliwienie w stosunku do kulturowo uwarunkowanej inności, jak również zmianę istniejących nastawień i poszerza przez to możliwości interpretacji i działania danego indywiduum²⁸.

Edukację kulturalną w tym ujęciu należy rozumieć jako całokształt działań szkolnych, mających na celu integrację wiedzy o kulturze rozproszoną w treściach nauczania, nastawioną na osiągnięcie kompetencji kulturowych przez uczniów. Na proces ten mają wpływ też czynniki pozaszkolne, jak rodzina, środowisko, grupa rówieśnicza czy moda.

Jerzy Nikitorowicz określa te pozaszkolne determinanty jako „wyróżniki nieświadomego nabywania tożsamości” – język matczyny, pieśni, bajki, folklor dziecięcy, stroje, obyczaje, obrzędy, rytuały, normy²⁹.

KOMPETENCJE CZYTELNICZE

Kompetencje czytelnicze to wiedza oraz stopniowo nabywana umiejętność wielopoziomowej percepcji dzieła literackiego. Skłonność do czytania określonego typu tekstów literackich, np. pod względem tematyki, gatunku, formy, autora, epoki itd. stabilizuje się w postaci tzw. gustu czytelniczego, wytwarzając tzw. potrzeby czytelnicze (zw. motywami), które dzielimy na: instrumentalne (cel utylitarny) i autoteliczne (wartość autonomiczna, jak: samokształcenie; poszukiwanie wiedzy, wzorców i postaw; przeżyć estetycznych i duchowych; kompensacji i terapii; rozrywki i odpoczynku; identyfikacji czy partycypacji³⁰).

²⁷ Por. J. Dewey, *Szkoła i dziecko*, tł. H. Błęszyńska, Warszawa 2006; tegoż, *Wybór pism pedagogicznych*, tł. Pieter Józef, Warszawa 1967.

²⁸ Zawadzka, E., *Glottodydaktyczne aspekty interkulturowości*, [w:] Kielar, Z., Krzeszowski, T.P., Lukszyn, J., Namowicz, T. (red.), *Problemy komunikacji międzykulturowej: lingwistyka-translatoryka-glottodydaktyka*, Warszawa 2000, s. 451-465

²⁹ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka*, Gdańsk 2005, s. 85

³⁰ B. Kucharska, *Zainteresowania czytelnicze*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt., s. 290.

KOMPETENCJE ARTYSTYCZNE

Kompetencje artystyczne (czyli – muzyczne, plastyczne) to **kompetencje emocji i przeżyć estetycznych**. Roman Ingarden przeżyciem estetycznym nazywał proces, przebiegający od emocji wstępnej (pierwszego wrażenia po kontakcie z dziełem kultury), przez kolejne jak: przeżycie intelektualne i estetyczna konkretyzacja dzieła (próba zrozumienia, element analizy i interpretacji dzieła), do najwyższego stopnia – przeżycia estetycznego, czyli kontemplacji³¹.

Irena Wojnar dodaje – „postawa estetyczna rodzi się z żywego stosunku do sztuki, żywym zaś staje się ten stosunek wówczas tylko, gdy sztuka coś znaczy dla człowieka, gdy odpowiada jego pragnieniom, wątpliwościom, marzeniom, działaniom, planom, a więc tylko wówczas, gdy staje się osobistą sprawą człowieka”³².

Z pojęciem tym wiąże się też **postawa twórcza** oraz **wrażliwość estetyczna**.

III.1.3. KOMPETENCJE MATEMATYCZNE

Kompetencje matematyczne to zdolność rozumienia i wykonywania czynności matematycznych, wynikająca z tzw. myślenia matematycznego (zdolności operowania pojęciami, myślenie logiczne i operacyjne, umiejętność stawiania charakterystycznych dla matematyki pytań i rozwiązywania zadań tekstowych itd.), posługiwanie się symbolami i formalizmami matematycznymi oraz narzędziami matematycznymi i nowoczesnymi technologiami – wykorzystywanie matematycznych sposobów myślenia (myślenie logiczne i przestrzenne) oraz prezentacji (wzory, modele, konstrukty, wykresy, tabele).

Z kolei zainteresowania matematyczne, to ukierunkowana na matematyczny opis aktywność poznawcza dziecka, która wyraża się poprzez selektywny stosunek do przedmiotów i zjawisk otaczającej rzeczywistości, dostrzeganie ich matematycznych cech i własności. Motywacja w dążeniu do poznawania świata poprzez badanie i rozwiązywanie problemów matematycznych połączona z aktywnością emocjonalną sprzyja rozwojowi sprawności i wiedzy z zakresu edukacji matematycznej dziecka³³.

Kompetencje w ramach edukacji matematycznej (na określenie obszaru edukacyjnego na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym), zgodnie z zapisem podstawy programowej (rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej

³¹ R. Ingarden, *Studia z estetyki*, Warszawa 1970, t. 3, s. 99.

³² *Wychowanie przez sztukę*, red. I. Wojnar, Warszawa 1995, s. 22.

³³ E. Miterka, *Zainteresowania matematyczne*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt.

wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, opublikowanego w dniu 15 stycznia 2009 r. w Dzienniku Ustaw Nr 4, poz. 17.) na etapie kształcenia wczesnoszkolnego zadaniem edukacji matematycznej jest wspomaganie rozwoju umysłowego oraz kształtowanie wiadomości i umiejętności matematycznych dzieci:

Uczeń kończący klasę III: liczy (w przód i w tył) od danej liczby po 1, dziesiątkami od danej liczby w zakresie 100 i setkami od danej liczby w zakresie 1000; zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 1000; porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 1000 (słownie i z użyciem znaków $<$, $>$, $=$); dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100 (bez algorytmów działań pisemnych); sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania; podaje z pamięci iloczyny w zakresie tabliczki mnożenia; sprawdza wyniki dzielenia za pomocą mnożenia; rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka (bez przenoszenia na drugą stronę); rozwiązuje zadania tekstowe wymagające wykonania jednego działania (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego); wykonuje łatwe obliczenia pieniężne (cena, ilość, wartość) i radzi sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności; mierzy i zapisuje wynik pomiaru długości, szerokości i wysokości przedmiotów oraz odległości; posługuje się jednostkami: milimetr, centymetr, metr; wykonuje łatwe obliczenia dotyczące tych miar (bez zamiany jednostek i wyrażeń dwumianowanych w obliczeniach formalnych); używa pojęcia kilometr w sytuacjach życiowych, np. jechaliśmy autobusem 27 kilometrów (bez zamiany na metry); waży przedmioty, używając określeń: kilogram, pół kilograma, dekagram, gram; wykona łatwe obliczenia, używając tych miar (bez zamiany jednostek i bez wyrażeń dwu mianowanych w obliczeniach formalnych); odmierza płyny różnymi miarkami; używa określeń: litr, pół litra, ćwierć litra; odczytuje temperaturę (bez konieczności posługiwania się liczbami ujemnymi, np. 5 stopni mrozu, 3 stopnie poniżej zera); odczytuje i zapisuje liczby w systemie rzymskim od I do XII; podaje i zapisuje daty; zna kolejność dni tygodnia i miesięcy; porządkuje chronologicznie daty; wykonuje obliczenia kalendarzowe w sytuacjach życiowych; odczytuje wskazania zegarów: w systemach: 12- i 24-godzinnym, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami; posługuje się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonuje proste obliczenia zegarowe (pełne godziny); rozpoznaje i nazywa koła, kwadraty, prostokąty i trójkąty (również nietypowe, położone w różny sposób oraz w sytuacji, gdy figury zachodzą na siebie); rysuje odcinki o podanej długości; oblicza obwody trójkątów, kwadratów i prostokątów (w centymetrach); rysuje drugą połowę figury symetrycznej; rysuje figury w powiększeniu i pomniejszeniu; kontynuuje regularność w prostych motywach (np. szlaczki, rozety)³⁴.

POSTAWA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Przedsiębiorczość – jako kreatywność, innowacyjność i podejmowanie ryzyka – oznacza zdolność do tworzenia nowych pomysłów, myśli, rozwiązań oraz wdrażania ich w czyn. Psycholog północnoamerykański, Guilford, w 1950 r. zdefiniował kreatywność jako proces, który złożony jest z jednej strony z braków i luk w poznaniu, z drugiej strony – z wrażliwości na elementy, których w poznaniu brakuje, a także z wrażliwości na odkrywanie problemów oraz poszukiwanie nowych, oryginalnych sposobów ich

³⁴ E. Miterka, *Edukacja matematyczna*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt.

rozwiązywania³⁵. W przypadku uczniów edukacji prymarnej chodzi przede wszystkim o rozwijanie i wspieranie kreatywności subiektywnej. Istotnym czynnikiem w postawie przedsiębiorczości jest pewna wrażliwość – podkreślała Akimjakowa – rozumiana jako zdolność dostrzegania problemu tam, gdzie inni ludzie zazwyczaj go nie widzą. Redefiniowanie należy rozumieć jako zdolność do zmiany sensu oraz wykorzystania przedmiotów lub ich części w nowy sposób, do wyzwolenia się od utartych sposobów rozwiązywania omawianego problemu³⁶.

Z kolei oryginalność oznacza zdolność tworzenia niezwyklej produktów, które odkrywają oddalone konteksty. Etapy działalności twórczej, według Wallasa³⁷, to:

- 1) preparacja – uczeń przygotowuje się do działalności twórczej,
- 2) inkubacja – uczeń pracuje w sposób nieświadomy,
- 3) iluminacja – etap gwałtownego „oświecenia”, kiedy uczeń odkryje dla siebie coś nowego ze świata i swoje „odkrycie” komunikuje,
- 4) weryfikacja (uczeń sprawdza, czy pomysł lub produkt posiada swoją jakość i czy jest w pewnym kontekście nowy.

Analizując postawę przedsiębiorczości, Zelina dzieli strategie i metody rozwoju kreatywności na trzy grupy:

- 1) rozwijanie myślenia kreatywnego,
- 2) tworzenie i ulepszanie właściwości osobowości, które wspierają kreatywność,
- 3) tworzenie i podtrzymywanie klimatu wspierającego kreatywność, środowiska, które stymuluje i kultywuje kreatywność³⁸.

W kształtowaniu i rozwijaniu postawy przedsiębiorczej ucznia zaleca się metody rozwijania myślenia kreatywnego, jak:

- 1) rozwijanie twórczego widzenia świata, enumeracja rzeczy, przedmiotów i zjawisk, ćwiczenia asocjacyjne, rozwój czynnego i biernego zasobu słów,
- 2) rozwijanie wyobraźni, fantazji, imaginacji,
- 3) rozwijanie fluencji, fleksybilności oryginalności, elaboracji,
- 4) przyswajanie metod heurystycznych.

Akimjakowa przypomina wypracowaną przez Zelina syntaksę heurystyki DITOR, przebiegającą zgodnie ze schematem:

- D** – definiuj problem,
- I** – uzyskuj informacje,
- T** – twórz rozwiązania,

³⁵ J. P. Guilford, *Creativity*, *American Psychologist* 11, 1950, s. 444-454.

³⁶ B. Akimjaková, *Kreatywność*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt.

³⁷ por. T. Proctor, *Zarządzanie twórcze.*, Gebethner & Ska, Warszawa 1998, s. 51.

³⁸ M. Zelina, *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*, Bratislava 2007; M. Zelina, *Tvorivosť*, [w:] *Predškolská pedagogika. Terminologický a výkladový slovník*, (red.) V. Trubíniová i in., Ružomberok 2007.

- O** – oceniaj rozwiązania, oceń ich stosowność,
- R** – realizuj wybrane, najbardziej stosowne rozwiązania³⁹.

III.1.4. KOMPETENCJE „MIĘKKIE”

Kompetencje miękkie (z ang. soft skills), to **kompetencje interpersonalne** (zwane społecznymi), **kompetencje intrapersonalne** oraz **tzw. inteligencja emocjonalna**. Do czynników kształtujących kompetencje miękkie dzieci w wieku wczesnoszkolnym należą: rodzina i szkoła. Jako pierwsi rodzice wpływają na proces socjalizacji dziecka oraz rozwój jego kompetencji osobowych i społecznych. Na dalszym etapie duże znaczenie w rozwoju kompetencji miękkich dziecka odgrywa: stymulujące środowisko szkolne i grupa rówieśnicza, osoby znaczące i autorytety, wychowawcy i szkoła.

KOMPETENCJE INTRAPERSONALNE

Są to umiejętności rozumienia siebie (tzw. emocjonalnej samoświadomości) i kierowania sobą (inaczej - zarządzania sobą), motywowania samego siebie, zarządzanie czasem i radzenie sobie z sytuacjami stresującymi. Do umiejętności osobowych zaliczamy również zdolność wyrażania swoich uczuć, m.in.: dawanie i przyjmowanie opinii zwrotnej (bez obwiniania innych), zdolność dokonania rzetelnej samooceny i przyjmowania postawy asertywnej. Niektórzy badacze jako synonimiczne do pojęcia kompetencji intrapersonalnych używają określenia „kompetencje intuicyjne”, podkreślając kluczowe umiejętności w zakresie posiadania obrazu samego siebie i swoich umiejętności, doceniania rozwoju wewnętrznego, kontemplacji i refleksji.

KOMPETENCJE INTERPERSONALNE (SPOŁECZNE)

To przede wszystkim umiejętność współdziałania w grupie społecznej i pełnienie różnych ról społecznych w relacjach rówieśniczych, w rodzinie i w szkole itd. Ten typ kompetencji jest bezpośrednio związany z kompetencjami komunikacyjnymi, odnosząc się do komunikowania się z ludźmi (werbalnego i pozawerbalnego) oraz umiejętności zachowania asertywnego w różnych sytuacjach i życia zgodnie z wyznawanymi zasadami (w odniesieniu m.in. do wrażliwości etycznej dziecka i jego postawy moralnej).

³⁹ B. Akimjaková, *Kreatywność*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt.

INTELEGENCJA EMOCJONALNA

Pojęcie te zostało po raz pierwszy użyte w 1990 roku przez psychologów Petera Saloveya z Uniwersytetu Harvarda i Hojna Mayera z Uniwersytetu w New Hampshire na oznaczenie cech emocjonalnych, które wydały się im najistotniejsze w osiąganiu sukcesów. Z kolei Daniel Goleman definiował ją jako "potencjalne zdolności uczenia się umiejętności praktycznych, które opierają się na pięciu składnikach: samoświadomość, motywacja, kierowanie samą sobą, empatii i dobrym układaniu stosunków z innymi osobami"⁴⁰.

INTELEGENCJE WIELORAKIE wg H. GARDNERA

W tym miejscu warto przypomnieć teorię inteligencji wielorakich Howarda Gardnera, która została bardzo dobrze przyjęta w przez pedagogów w polskich szkołach. A. Kopik i M. Zatorska podkreślają, że teoria ta daje „nowe perspektywy nauczycielom, rodzicom i szkołom dzięki innemu spojrzeniu na możliwości rozwojowe dziecka”⁴¹. A. Kopik podkreśla, że: „teoria inteligencji wielorakich (IW) oparta jest na twierdzeniu, że nie istnieje jedna, monolityczna zdolność umysłowa. Twórca tej teorii, Howard Gardner uważa, że człowiek w toku ewolucji rozwinął u siebie różne zdolności przetwarzania informacji – inteligencje, które pozwalają mu rozwiązywać problemy i wytwarzać różne dobra. Przyjmuje on, że inteligencja to potencjał biopsychiczny służący przetwarzaniu specyficznych form informacji w określony sposób”⁴².

Obecnie Gardner posługuje się określeniem „8 i ½ inteligencji”, ale zaznacza jednocześnie, że nie wszystkie zostały jeszcze odkryte:

„Autor teorii IW uważa, że każda inteligencja posiada własne specyficzne mechanizmy odbierania, przetwarzania i wykorzystywania informacji płynących ze świata zewnętrznego. Każdą inteligencję można określić poprzez przypisanie jej funkcji podstawowych – wyjaśnia Aldona Kopik. – (...) Koncepcja IW zdecydowanie odbiega od tradycyjnego ujęcia inteligencji, pluralizuje je, zmienia i rozszerza. Zdaniem autora koncepcji inteligencja jest znacznie bardziej zróżnicowana i wielopostaciowa niż zakłada to pojęcie inteligencji ogólnej. Teoria IW jest znana i ceniona na całym świecie. Wywiera ona duży wpływ na edukację w wielu krajach. Pozwala inaczej spojrzeć na samego siebie i ocenić własne możliwości, a drugiego człowieka postrzegać z różnych perspektyw”⁴³.

Koncepcje inteligencji wielorakich wg Gardnera prezentuje poniższa tabela.

⁴⁰ D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, tł. A. Jankowski, Poznań 1999.

⁴¹ A. Kopik, M. Zatorska, *Wspieranie rozwoju dziecka w świetle koncepcji inteligencji wielorakich*, „Studia Medyczne” 2010, 17, 51-54, http://www.ujk.edu.pl/studiamedyczne/doc/SM_tom_17/Wspieranie%20rozwoju%20dziecka%20w%20swietle%20koncepcji%20inteligencji%20wielorakich.pdf, [data dostępu: 31.08.2014].

⁴² A. Kopik, *Inteligencje wielorakie*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt., s. 119-120.

⁴³ Tamże.

Tabela 2. Koncepcja IW wg Gardnera⁴⁴.

1	językowa	zainteresowanie światem słowa mówionego i pisanego, umiejętność wypowiadania się i logicznego ujmowania zdarzeń; wrażliwość na rymy, znaczenie słów, dźwięki. Świat odbierany i rozumiany jest poprzez słowo
2	matematyczno-logiczna	zainteresowanie światem przedmiotów, symboli liczbowych i operacji matematycznych. Świat odbierany i rozumiany jest poprzez liczby oraz ciągi zdarzeń.
3	ruchowa	zdolność wykorzystywania własnego ciała, ukierunkowanego ruchu oraz sprawne posługiwanie się przedmiotami. Świat odbierany i rozumiany jest poprzez ruch i kontakt fizyczny.
4	wizualno-przestrzenna	zdolność do tworzenia w umyśle obrazów, relacji przestrzennych oraz wizualizacji. Świat odbierany i rozumiany jest poprzez obraz i formy przestrzenne.
5	muzyczna	łatwość percepcji i tworzenia muzyki, muzykalność, dostrzeganie i rozumienie struktury utworów muzycznych. Świat odbierany i rozumiany jest poprzez dźwięki, rytm, melodię i kompozycję.
6	przyrodnicza	zdolność dostrzegania wzorców w naturze, rozpoznawania i kategoryzowania przedmiotów oraz świata fauny i flory, duża wrażliwość. Świat odbierany i rozumiany jest poprzez naturalne środowisko i otoczenie.
7	intrapersonalna	zdolność do refleksji nad sobą, własnym zachowaniem i postępowaniem, motywacją i emocjami, wysoka samoświadomość, tworzenie adekwatnego obrazu siebie i poszukiwanie odpowiedzi na trudne pytania. Świat postrzegany jest przez pryzmat własnej osoby.
8	interpersonalna	zdolność do wchodzenia w interakcje z innymi, rozumienia innych ludzi, współodczuwania, oraz umiejętność komunikowania się, negocjowania i wypracowywania kompromisów. Świat postrzegany jest przez pryzmat drugiego człowieka.
1/2	egzystencjalna	zdolność do zgłębiania problemów ludzkiej egzystencji. Świat odbierany jest przez pryzmat spraw ostatecznych, dotyczących życia i śmierci.

⁴⁴ Tamże. Por. też: Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań 2002; Gardner H., *Zmiana poglądów. Sztuka kształtowania własnych i cudzych przekonań*, Kraków 2006; Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*, Warszawa 2009; Kopik A., Zatorska M., *Wielorakie podróże – edukacja dla dziecka*, Kielce 2010.

Każdy człowiek posiada wszystkie typy inteligencji, które wzajemnie na siebie oddziałują i wspólnie tworzą indywidualny profil inteligencji. Profil ten określa charakterystyczne dla każdego człowieka kombinacje mniej lub bardziej rozwiniętych rodzajów inteligencji używanych do rozwiązywania problemów. Profil inteligencji jest dynamiczny i podlega ciągłym zmianom. Poznanie profilu inteligencji człowieka, czyli układu jego mocnych i słabych stron, pozwala rozwijać i w pełni wykorzystywać jego możliwości. Nie istnieją takie osoby, których profil inteligencji byłby jednakowy, identyczny.

IV. PROPOZYCJE ROZWIĄZAŃ DYDAKTYCZNYCH

Treści nauczania zawarte w programie „Zrównoważona szkoła”, które wynikają ze szczegółowych celów nauczania i są realizowane w kolejnych latach, podzieliliśmy na podstawowe zakresy edukacji w obrębie każdej klasy, a w obrębie zakresów treści nauczania zostały ułożone zgodnie z zasadą stopniowania trudności:

- 1) treści w zakresie podstawowym (zgodnie z Podstawą Programową),
- 2) treści z wyższym stopniem trudności dla uczniów zdolnych w obrębie danej edukacji.

Nadrzędną kategorią przy podziale materiału nauczania jest **przyporządkowanie poszczególnych edukacji do przyjętego modelu edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju**, czyli na **cztery podpory: 1) kulturową, 2) społeczną, 3) ekonomiczną i 4) ekologiczną**. Oczywiście, **jest to w dużej mierze podział umowny**, bowiem **edukacje te są na tyle zintegrowane, że ich treści są bardziej wielkoobszarowe niż wąskie treściowo**.

Szczegółowe treści nauczania zamieszczone w programie nauczania dla klas I-III szkoły podstawowej „Zrównoważona szkoła” zawierają propozycje działań edukacyjnych dla Zrównoważonego Rozwoju, zgodnie z poniższym wzorem tabeli „Materiał nauczania” (Por. program nauczania „Zrównoważona szkoła” od s. 35 do s. 164).

Odniesienie do podstawy programowej	Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju	KLASA	WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, POSTAWY	
			W zakresie podstawowym	W zakresie rozszerzonym

W zaznaczonej kolumnie EZR Autorki umieściły wskazania odnośnie kształtowanych umiejętności i postaw uczniów, jak też propozycje działań metodą projektu, dramy i różnych form artystycznych. Większość tych propozycji znajduje swe omówienie w niniejszym suplemencie do programu nauczania „Zrównoważona szkoła”.

Omówienie proponowanych działań metodą projektu, dramy i różnych form artystycznych zostało przedstawione poniżej w formie tabeli. Znajdują się w niej tematy zadań lub projektu dla Zrównoważonego Rozwoju wraz z propozycjami aktywności, osiągniętymi efektami oraz obszarami aktywności. Proponowany rozkład ma charakter umowny, gdyż każdy nauczyciel w swojej pracy dydaktycznej może wprowadzać dodatkowe,

wypracowane formy aktywności. Autorki nie zamieściły także podziału na klasy, ponieważ nauczyciel sam dobierze sobie propozycje odpowiednio do wieku i umiejętności swojej grupy zwracając także uwagę na cykliczność działań.

IV.1 FILAR – KULTURY

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Projekt: Piszemy Leksykon Zrównoważonego Rozwoju dla Ucznia</p> <p>- Alfabet Zrównoważonego Rozwoju i Abecedariusz ZR</p> <p>(cykliczne działania edukacyjne od II semestru klasy I)</p>	<p>Współtworzy alfabet Zrównoważonego Rozwoju</p> <p>- w czasie edukacji polonistycznej, np. od II semestru klasy I (po poznaniu wszystkich liter alfabetu) można wprowadzać zajęcia tematyczne zgodnie z Alfabetem ZR:</p> <p>E - jak: ekologia i ekonomia K - jak: kultura R - jak: rozwój P - przedsiębiorczość O - oszczędność W- jak: woda Z - jak: ziemia i Ziemia, ziemianin, itd.</p> <p>- uczniowie poznają kolejne kluczowe pojęcia dla ZR stopniowo i cyklicznie (wg alfabetu)</p> <p>- uczniowie rysują symbole wyobrażeniowe, jak również kolorują je, np. znaki drogowe</p> <p>Prowadzi Abecedariusz/Słowniczek ZR</p> <p>- obserwacja swojego najbliższego otoczenia w kontekście poznanych pojęć ZR</p>	<p>- rozumie znaczenie kluczowych pojęć dla ZR i stosuje poznane je w praktyce</p> <p>- odczytuje piktogramy, emblematy, niektóre symbole, historie z obrazkami oraz proste tabelki i mapy ZR</p> <p>- wykonuje piktogramy i znaki informacyjne charakterystyczne dla ZR, wykonuje plakaty i ilustracje kluczowych pojęć ZR zgodnie z alfabetem ZR</p> <p>- prowadzi Abecedariusz Zrównoważonego Rozwoju (zeszyt wg alfabetu, rodzaj słowniczków pojęć, ilustrując poszczególne hasła, stosując różne techniki plastyczne)</p> <p>- ilustruje teatralnie poznane pojęcia ZR, wyjaśnia</p> <p>- wykonuje tematyczne projekty graficzne z wykorzystaniem nowych technologii</p> <p>- prowadząc słowniczek ZR, korzysta z podręczników, ćwiczeń i zeszytów zawierających rysunki, tabele, mapy itp.</p> <p>- samodzielnie poszukuje informacji na temat poznanych pojęć ZR</p> <p>- dzieli się poznanymi informacjami z innymi (w projektach, happeningach i innych)</p>	<p>- edukacja polonistyczna</p> <p>- język nowożytny</p> <p>- edukacja plastyczna</p> <p>- edukacja przyrodnicza</p> <p>- edukacja społeczna</p> <p>- zajęcia komputerowe</p> <p>- edukacja techniczna</p>

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	Imprezy kulturalne zgodnie z Kalendarium Dni Zrównoważonego Rozwoju (happening, inscenizacja i in.) ⁴⁵	formach aktywności) – czyta wyrazy i zdania kilkoma sposobami – korzysta ze słowników językowych, środków multimedialnych dostosowanych do wieku	
Poznanie zrównoważonego świata w tekstach literatury dziecięcej (porównaj Listę Lektur ZR ⁴⁶) - zeszyt lektur ZR - regularny czytelnik Lektur ZR	<ul style="list-style-type: none"> – odczytuje lektury w kontekście poznanych pojęć ZR – regularnie czyta polecane lektury ZR – komunikuje się z przedstawicielami innych kultur i narodowości w sytuacjach realnych i fikcyjnych poprzez scenki teatralne i dramowe – ilustruje plastycznie, muzycznie i teatralnie poznane teksty kultury – adaptuje poznane fabuły, bohaterów czy problematykę lektur ZR na potrzeby akcji propagujących idee ZR – współorganizuje i/lub bierze czynny udział w konkursach i turniejach wiedzy nt. Lektur ZR – prowadzi Zeszyt Lektur ZR – pisze list do wybranego bohatera z listy lektur – twórczo przetwarza poznane treści z lektur ZR (np. adaptuje tekst lektury przygotowując inscenizację, 	<ul style="list-style-type: none"> – porządkuje usłyszane i przeczytane informacje, przywołując je z pamięci – wypowiada się na temat poznanych lektur - podejmuje refleksję, dyskusję lub polemikę z przedstawioną problematyką w czytanej literaturze – samodzielnie poszukuje lektur o podobnej tematyce, wykazuje zainteresowanie i zaangażowane poruszaną tematyką – zestawia poznane treści z lektur z własnymi doświadczeniami (szuka rozwiązań, spostrzega problemy współczesnego mu świata, próbuje aktywizować innych), np. problem ekologii (oszczędzania wody, zanieczyszczenia środowiska, czy przedsiębiorczości na co dzień i in.) – wypowiada się na temat prezentowanego wizerunku świata do poprawy w kierunku równowagi – rozumie złożoność prezentowanej idei ZR (nie tylko ekologii, ale też pozostałych filarów) 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – edukacja przyrodnicza – edukacja społeczna – zajęcia komputerowe – edukacja techniczna

⁴⁵ Por. Kalendarium Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju od s. 114 niniejszego Suplementu do programu „Zrównoważona Szkoła”.

⁴⁶ Por. Lista Lektur dla Zrównoważonego Rozwoju od s. 101 niniejszego Suplementu.

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	rekonstruuje poznaną fabułę w książkę graficzną, komiks lub mangę) itd.	– wypowiada się na temat niesprawiedliwości społecznej, wykazuje postawę antydyskryminacji	
<p>Cykl projektów i innych działań pt. „Badź równiacha!”</p> <p>(cykliczne działania edukacyjne od II klasy)</p> <p>Debata nt. Co to znaczy, być równiacha?</p> <p>Projekt: Tworzymy Motto Równiachy!</p> <p>Happening ZR pt. Równiachy dla lepszego, zrównoważonego świata</p> <p>Akcja społeczna: Nasza szkoła</p>	<ul style="list-style-type: none"> – na podstawie poznanych pojęć i zdobytych doświadczeń stara się odpowiedzieć na pytanie, co to znaczy żyć zgodnie z ideą ZR – dyskutuje nad pojęciem „Równiachy - człowieka ZR” – szuka sentencji i aforyzmów na temat zrównoważonego życia (wypisuje, analizuje, tworzy pojęcia) – szuka i analizuje przykłady postaw bohaterów literackich będących uosobieniem równiachy – wypisuje pożądane i niepożądane cechy osobowe człowieka, żyjącego zgodnie z ideą ZR – tworzy kodeks życia społecznego w mikroświecie – działania mające na celu poznanie polskich dzieci z dziećmi z innych krajów - prowadzenie korespondencji, wspólne akcje, kontakt przez platformy internetowe czy komunikatory i in. – pisze list do dziecka z sąsiedniego kraju (np. z Ukrainy), mail, komunikuje się elektronicznie, tworzy gazetkę z prezentacją własnej klasy w ramach 	<ul style="list-style-type: none"> – wypowiada się na temat postaw dyskryminacji i braku szacunku wobec inności rasowej, kulturowej i religijnej (fikcyjnych - w literaturze i filmie) oraz realnych (obserwowanych w codziennym życiu) – wykazuje wrażliwość etyczną i empatię – angażuje się w akcje społeczne i happeningi na rzecz działań promujących postawy negujące wszelkie przejawy dyskryminacji w najbliższym otoczeniu – wykazuje postawę zainteresowania innymi kulturami i chęć nawiązania relacji ze swoimi rówieśnikami z innych krajów, np. sąsiedniej Ukrainy – wykazuje postawę empatii i szacunku wobec rówieśników ze społeczności romskiej w Polsce – przeciwstawia się postawom dyskryminacyjnym społeczność romską prezentowaną przez rówieśników i dorosłych w swoim najbliższym środowisku – korzysta z podręczników, ćwiczeń i zeszytów zawierających rysunki, tabele, mapy itp. – korzysta ze słowniczków językowych, 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – edukacja plastyczna – edukacja muzyczna – edukacja przyrodnicza – edukacja matematyczna – język nowożytny – zajęcia komputerowe – edukacja techniczna – wychowanie fizyczne

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>wolna od dyskryminacji!</p> <p>Galeria Zaangażowana na rzecz Zrównoważonego Rozwoju</p> <p>Projekt: Poznajmy się!</p> <p>Nasz romski kolega!</p> <p>Projekt: Zrównoważony świat, to świat pełen różnorodności</p>	<p>akcji "Poznajmy się!"</p> <ul style="list-style-type: none"> – poznaje teksty kultury romskiej (baśnie i legendy, piosenki i muzykę), – tworzy projekty graficzne, teatralne i inne w ramach działań antydyskryminacyjnych – propaguje idee ZR, tworząc galerię pojęć ZR (stosując różne techniki plastyczne) – ćwiczenia słownikowe – pogadanka na temat poszanowania starszych, niepełnosprawnych – zadania z treścią na porównywanie wieku – przedstawienie choreografii ZR (różne płasy i wygibasy) – rozwijanie wrażliwości estetycznej – aktywizowanie kreatywności i ekspresji twórczej ucznia – kształtowanie słownika czynnego ucznia w zakresie języka polskiego i obcego – uczenie wyciągania wniosków – tworzy kompozycję graficzną z użyciem poznanych narzędzi i operacji edytora grafiki. 	<p>środków multimedialnych dostosowanych do wieku</p> <ul style="list-style-type: none"> – porządkuje niektóre usłyszane informacje, przywołując je z pamięci – uczestniczy w komunikacji jako nadawca i odbiorca, zachowując zasady kulturalnego porozumiewania się – rozpoznaje intencję i kontekst wypowiedzi – słucha wypowiedzi i rozpoznaje podstawowe elementy komunikacji pozawerbalnej – komunikuje się z przedstawicielami innych kultur i narodowości w sytuacjach realnych i fikcyjnych poprzez scenki teatralne i dramowe – obserwuje i analizuje wybrany obraz plastyczny – rozróżnia i nazywa kolory podstawowe – wykonuje projekty plastyczne w zespole – eksperymentuje z kolorem, fakturą i kształtem – wyciąga logiczne wnioski z przeprowadzonych doświadczeń – wypowiada się na temat ulubionych kolorów – rozpoznaje i nazywa emocje – rozszerza zasób słownictwa poprzez kontakt z dziełem sztuki – utrwała znajomość słownictwa w języku angielskim 	

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Zajęcia z cyklu: Młody Obserwator Przyrody</p> <p>(cykliczne działania edukacyjne od klasy I)</p> <p>Projekt: Portreciści pani Natury!</p> <p>Akcja plakatowa: Nie bądź Ekonieborakiem!</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wycieczki do lasu, parku, centrum miasta – uczniowie wykonują kolejne „portrety” - pejzaże obserwowanej przyrody – obrazowanie natury w różnych dziedzinach sztuki – naśladowanie naturalnej harmonii w architekturze – uczniowie współorganizują mini-plenery malarskie dla siebie i rówieśników itp. projekty artystyczne – obserwuje otaczający świat przyrody – ilustruje różne ekosystemy – gry i zabawy terenowe – zabawa w mieszanie kolorów w edytorze grafiki – tworzy plakat w kontekście ZR – zapisuje swoje obserwacje i przeprowadzone doświadczenia, – wykonuje plakaty promujące zasady właściwego postępowania (zgodnie z zasadami ZR) wobec otaczającej przyrody, – ilustruje kluczowe hasła ZR – współorganizuje akcję plakatową w celach edukacyjnych ekologicznie – zadania z treścią dotyczące segregacji śmieci i ochrony przyrody 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje postawę otwartości i szacunku wobec otaczającego świata – przyjmuje postawę gospodarza, dbającego o otaczający go świat przyrody – opisuje życie w wybranych ekosystemach: w lesie, w ogrodzie, w parku, na łące, w zbiornikach wodnych – rozwija sprawność fizyczną poprzez gry i zabawy terenowe – w edytorze grafiki wykorzystuje narzędzia do rysowania oraz modyfikuje swoje rysunki – określa położenie przestrzenne przedmiotów umieszczonych na rysunku – promuje idee ZR przez działania plastyczne – rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego) 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja przyrodnicza – edukacja plastyczna – edukacja społeczna – edukacja matematyczna – zajęcia komputerowe – edukacja techniczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Projekt: Poznajemy folklor dziecięcy</p> <p>Turnieje folkloru dziecięcego: Ćwicz, bo języka nie złamiesz!</p>	<ul style="list-style-type: none"> – poznaje bajki, baśnie i klechdy, podania i legendy, opowieści wspomnieniowe i gawędy, pieśni historyczne i dumki, przysłowia i zagadki oraz zwyczajowe, jak: kolędy bożonarodzeniowe, jasełka, herody, pieśni dożynkowe, obrzędowe, kołysanki, zamawianki itd. też wiele form teatru ludowego (betlejki, rajoki, bałagany, wertepy, pantomimę) oraz niektóre z tańców ludowych i piosenek – przeglądanie stron www. - znajdowanie informacji na temat folkloru swojego regionu 	<ul style="list-style-type: none"> – kształci kompetencje językowe podczas ćwiczeń dykcyjnych i ortofonicznych – usprawnia aparat mowy poprzez zabawy językowe z lingwołamkami i tekstami folkloru dziecięcego – wykazuje postawę szacunku wobec kolegów podczas konkurencji turniejowych, przestrzega zasad fair play i zdrowej rywalizacji – zna pojęcie –przeglądarka internetowa – nawiguje po stronach internetowych w określonym zakresie – wyszukuje na stronach internetowych inf. na określony temat – wykonuje rytmiczne ruchy ciałem 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – edukacja muzyczna – edukacja przyrodnicza – edukacja społeczna – etyka – zajęcia komputerowe – wychowanie fizyczne
<p>Folkowanie! Czyli gramy i śpiewamy na ludową nutę!</p> <p>Muzyczne przeganianie Marzanny! (przyśpiewkami ludowymi i grą na instrumentach ludowych)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – organizuje koncert folkowy (pastorałki, czyli folkowe kolędowanie) – przeganiamy marzannę – współtworzy instrumenty ludowe (wg instrukcji), twórczo wykorzystuje w celach muzycznych przedmioty codziennego użytku – bierze czynny udział w imprezach muzycznych (koncertach, śpiewograch i in.) – śpiewa i recytuje ludowe utwory muzyczne i meliczne – gra i akompaniuje 	<ul style="list-style-type: none"> – twórczo wykorzystuje w celach muzycznych przedmioty codziennego użytku – posługuje się podstawową terminologią muzyczną, odczytuje nuty, gra i tańczy do taktu – twórczo przetwarza poznane teksty piosenek – adaptuje poznane teksty piosenek oraz melodie na potrzeby działań artystycznych (inscenizacji, happeningu czy działań z dramą) – bierze udział w zabawach, mini- grach i grach terenowych, respektując reguły i podporządkowując się decyzjom sędziego 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja muzyczna – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – etyka – wychowanie fizyczne

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – tańczy ludowe tańce – zabawy dziecięce, itp. 	<ul style="list-style-type: none"> – improwizuje tanecznie i muzycznie 	
<p>Działania z cyklu: Muzyka natury</p> <p>(cykliczne działania edukacyjne od klasy I)</p> <p>Projekt: Dźwięki Natury</p> <p>Tropiciele muzyki naturalnej</p> <p>Muzyka – językiem świata</p> <p>Ekolektury (z Listy Lektu ZR)</p> <p>Teksty użytkowe na rzecz ZR</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wycieczka w parku, ogrodzie miejskim, parku krajobrazowym i in. (szczególnie wiosną, gdy przyroda budzi się do życia) – słucha nagrań śpiewu ptaków oraz słucha na żywo (podczas wycieczek) – odwiedzi muzeum etnograficznego – słuchanie nagrań multimedialnych <p>Ptasie koncerty, Koci musical (wiersze, kołysanki i fragmenty musicalu „Cats”), Śpiewające oceany (baśnie, legendy, muzyka relaksacyjna, fragment opery „Rusałka”)</p> <ul style="list-style-type: none"> – śpiewa (naśladuje, odtwarza), akompaniuje – zabawy ruchowe „Od mżawki do ulewy”, wyrażanie emocji – układa prosty rytm, np. z klocków, z figur geometrycznych – tworzy formy użytkowe dla ZR (współredaguje Listy w sprawie... (ZR), redaguje list w butelce do nieznanego przyjaciela), stosuje współczesne formy komunikacji, jak: mail, sms, np. – współtworzy scenariusze inscenizacji muzycznych nt. muzyki natury, przygotowuje choreografię i scenografię, 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje dźwięki przyrody (szumu wiatru, morza, wodospadu, lasu, śpiewu ptaków, niektóre odgłosy zwierząt i in.) i próbuje je naśladować – słucha nagrań śpiewu oraz słucha na żywo – czyta lektury (wiersze, opowiadania) na ten temat – słucha fragmentów muzyki klasycznej (naśladującej śpiew ptaków) – dostrzega rytm w otoczeniu – kontynuuje zasłyszane złożone rytmy i dostrzega regularności – wykonuje rytmiczne ruchy ciałem – czyta lektury (wiersze, opowiadania) na temat muzyczności przyrody, np. z listy ekolektur – słucha fragmentów muzyki klasycznej (naśladującej śpiew ptaków) – ilustruje plastycznie i literacką poznane światy dźwięków natury, – promuje ekologię i zasady ZR poprzez projekty muzyczne, – improwizuje teatralnie i muzycznie. 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja przyrodnicza – edukacja muzyczna – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – edukacja społeczna – etyka – edukacja matematyczna – zajęcia komputerowe – edukacja techniczna – wychowanie fizyczne

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
(list, ogłoszenie, zaproszenie, życzenia)	bierze czynny udział w przygotowaniu imprezy teatralnej – redaguje Zaproszenie na Światowy Dzień Wody (22 III), – pisze List do Ekonieboraka (czyli kogoś nie przestrzegającego zasad ZR, np. marnotrawiącego wodę, zanieczyszczającego środowisko itd.).		
„Piękna i bestia” w twórczym kreowaniu moralnej wyobraźni dziecka	– pod kierunkiem nauczyciela <ul style="list-style-type: none"> • opracowuje katalog wartości występujących w bajce • przygotowuje z innymi dziećmi drogę moralnego rozwoju bohaterów • opracowuje prostą obrazkową ekspozycję rozwoju moralnego pięknej i bestii • opracowuje i przygotowuje mini dramę teatralną opartą na bajce „Piękna i bestia” – bierze czynny udział w przedstawieniu dziecięcym wykonywanym przed zgromadzeniem szkolnym, rodzicami – uczestniczy czynnie w panelu dyskusyjnym z innymi dziećmi na temat wartości, postępowania bohaterów bajki	– rozpoznaje podstawowe rodzaje i form literackich – wymienia podstawowe wartości i rozumie ich istotę ze względu na sposób ich istnienia – rozumie „drogę” moralną bohatera dokonując porównania etapów tej drogi – rozumie treści bajki „Piękna i bestia”, wyciągając morał i z uzasadnieniem – współpracuje z innymi dziećmi, nauczycielem wykonując odpowiedzialnie swoje zadania – wykazuje się twórczym sposobem myślenia – potrafi podejmować podstawową dyskusję argumentacyjną	– edukacja polonistyczna – edukacja muzyczna – edukacja społeczna – etyka – edukacja przyrodnicza – edukacja techniczna – język nowożytny
Metafory w wybranych	– przygotowuje z innymi dziećmi pod kierunkiem nauczyciela „Mały	– rozumie elementarne znaczenia podstawowych metafor, oraz potrafi je	– język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
utworach literackich	ilustrowany słowniczek metafor dla dzieci”	stosować – twórczo dokonuje aplikacji metafor w analogii do poznanych pogłębiając dociekliwość i rozwijając logiczne myślenie – współpracuje z innymi dziećmi, nauczycielem wykonując odpowiedzialnie swoje zadania	– edukacja polonistyczna – etyczna – edukacja społeczna
Naukowe Sympozjum Dziecięce MOJA OJCZYZNA	– współtworzy i realizuje z innymi dziećmi, nauczycielami i rodzicami projekt Naukowego Sympozjum dziecięcego „Moja Ojczyzna” będące podsumowaniem powyższych zagadnień tematycznych (III klasa), do których przygotowuje się przez trzy lata	– posiada podstawowe umiejętności analityczno-syntetyczne i interpretacyjne w zakresie zdobytej aplikacji praktycznej wiedzy – wykazuje się umiejętnościami konstruktywno-twórczymi – przejawia pogłębioną świadomość co do konieczności uczenia się z zastosowaniem perspektywy swojego „być” teraz i w przyszłości – przejawia meta kognitywne, dywergencyjne myślenie w obszarze wykonywanych zadań indywidualnie i społecznie – kształtuje w sobie poczucie , godności, odpowiedzialności, szacunku, przynależności społecznej na poziomie lokalnym, regionalnym, narodowym – docenia wytwory kultury materialnej i niematerialnej własnego kraju – wyraża radosną akceptację siebie w rzeczywistości , w której żyje – propaguje idee patriotyczne	– edukacja polonistyczna – edukacja muzyczna – edukacja społeczna – etyka – edukacja przyrodnicza – edukacja techniczna – język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
		– współpracuje z innymi dziećmi, nauczycielem i innymi nauczycielami wykonując odpowiedzialnie swoje zadania	
Bohaterowie baśni i bajek w walce o dobro człowieka i świata	<ul style="list-style-type: none"> – określa czym jest dobro, a czym zło w powiązaniu z odpowiedzialnością społeczną – analizuje i interpretuje postępowanie bohaterów literackich w walce o dobro drugiego człowieka – odgrywa rolę bohatera walczącego o dobro doskonalącego swe postępowanie – dokonuje konstruktywnej krytyki postaw społecznych bohaterów baśniowych tworząc pod kierunkiem nauczyciela gazetkę klasową z przesłaniem dla szkoły 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia „walczących” o dobro bohaterów baśni bajek – określa czym jest dobro i zło, na czym polega odpowiedzialność, i jest w stanie zagrać pozytywnego bohatera wczuwając się w jego rolę z dużym poziomem wrażliwości – wymienia podstawowe zasady życia społecznego i rozumie ich sens – przygotowuje wspólnie z innymi uczniami gazetkę klasową z przesłaniem dla szkoły 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – edukacja przyrodnicza – edukacja polonistyczna – edukacja techniczna – język nowożytny – etyka
Inscenizacja i/lub improwizacja teatralna pt. „Jak pan może, panie pomidorze” . Ekoteatrzyk	<ul style="list-style-type: none"> – wspólnie przygotowuje tekst scenariusza na podstawie tekstu wiersza Brzechwy – opracowuje elementy scenografii i kostiumów, bierze czynny udział w przygotowaniu spektaklu – przygotowuje plakaty promocyjne – inscenizuje 	<ul style="list-style-type: none"> – współpracuje w grupie, przyjmując różne role – wypełnia zobowiązania, przestrzega terminów, czuje się współodpowiedzialny za powodzenie podjętego przedsięwzięcia kulturalnego – promuje podczas działań teatralnych idee ZR. 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja muzyczna – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – zajęcia komputerowe
„Przygody liścia Jasia”, czyli cykl życia i śmierci	<ul style="list-style-type: none"> – uczniowie przygotowują teatr figur na podstawie baśni i rocznego życia liścia na drzewie – uczniowie opowiadają o zasadach panujących w przyrodzie polskiej 	<ul style="list-style-type: none"> – przygotowuje teatr figur na podstawie baśni j jego rocznego życia na drzewie – opowiada o zasadach panujących w przyrodzie polskiej – inscenizuje 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – edukacja

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – inscenizują – uczniowie tworzą drzewo genealogiczne – rozwiązywanie zadań z treścią dotyczące wieku i upływającego czasu – praca z kalendarzem i zegarem (konstruuje zegar tarczowy, kalendarz) – zajęcia w pracowni komputerowej: w edytorze grafiki rysowanie drzewa genealogicznego z wykorzystaniem podstawowych figur geometrycznych 	<ul style="list-style-type: none"> – tworzy drzewo genealogiczne – dokonuje obliczeń zegarowych – zapisuje daty w dowolnym formacie i porządkuje je chronologicznie – dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z czasem – wykorzystuje edytor grafiki do tworzenia drzewa genealogicznego – rozpoznaje różne kalendarze – potrafi wskazać na cykliczność pór roku, miesięcy, dni tygodnia, godzin 	<ul style="list-style-type: none"> społeczna – edukacja matematyczna – zajęcia komputerowe – etyka
<p>Projekt: Natura jako źródło sztuki</p> <p>Harmonia przyrody wzorem dla architektury.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – poznaje pomniki przyrody, wyszukuje informacje na temat pomników przyrody, analizuje zdjęcia – poznaje architekturę ogrodów – wykonuje działania plastyczne z wykorzystaniem symetrii (np. malowanie batikiem, słomką, odbijanie symetryczne plam i in.) – odwiedza i obserwuje ogród w najbliższym sobie otoczeniu – wyszukuje samodzielnie i w grupie informacje na temat architektury ogrodów, analizuje zdjęcia i pejzaże przedstawiające ogrody – twórczo wykorzystuje tzw. produkty naturalne, np. piasek, kamyki, muszelki, suche rośliny i in. – malowanie piaskiem 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje polskie pomniki przyrody i wskazuje je na mapie – wykazuje postawę szacunku i zainteresowania polską przyrodą – obrazuje naturę w różnych dziedzinach sztuki – naśladuje naturalną harmonię w architekturze, tworząc projekty graficzne – obserwuje elementy przyrody, porównuje i wyciąga wnioski – rozumie, czym jest symetria – wyjaśnia, czym jest architektura ogrodów 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja matematyczna – edukacja przyrodnicza – edukacja plastyczna – zajęcia komputerowe – edukacja społeczna – etyka

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	– bierze udział w „malarzskich” zabawach w piaskownicy, wysypując dowolne obrazy piaskiem - z zastosowaniem suchego i mokrego piasku		
Projekt True friends oparty na literaturze dziecięcej z wykorzystaniem zainteresowań i zdolności dzieci.	Nauczyciel stosując technikę mappingu wprowadza w rozumienie pojęcia <i>friend</i> . Następnie wprowadza słowo <i>true friend</i> i stosując technikę burzy mózgów „gromadzi” określenia: np. <i>responsible, helpful</i> zapisując je na tablicy – tworząc odpowiednią atmosferę (np. stosując bardzo delikatnie podkład muzyczny) opowiada krótką bajkę z literatury: np. „Devoted friend” by Oscar Wilde, zwracając uwagę na słowo „true” jeszcze raz opowiada z „lukami” słownymi, a dzieci uzupełniają te słowo głośno, po wcześniejszym zapowiedzeniu i wyjaśnieniu ćwiczenia – analizuje z dziećmi postawy bohaterów. Dzieci odnoszą się do swoich doświadczeń i określają cechy swojego „true friend” – biorąc pod uwagę powyższy zakres punktów prosi dzieci aby wykonały ćwiczenie na handoutcie <i>True friend</i> zawierającym dwie kolumny: <i>What i expect from my friend, and what i can do for my friend</i>	– poszerza i ugruntowuje zakres wiedzy tematycznej w sposób logiczny wiążąc jej zastosowanie z sytuacjami życiowymi, funkcjami językowymi – doskonalili umiejętności językowe w sposób zintegrowany – kształtuje postawę kreatywnego, refleksyjnego twórcy i odbiorcy dzieła sztuki – pogłębia świadomość co do wartości w życiu społeczno-kulturowym – kształtuje umiejętność wartościowania – doskonalili postawy moralno-społeczne w zakresie odpowiedzialnej współpracy – rozwija postawę dociekliwości – doskonalili umiejętności komunikacyjne – kształtuje postawy organizacyjne – rozwija wrażliwość na wartości kultury – uczy się poprzez refleksję – kształtuje metapoznawcze spojrzenie na otaczającą rzeczywistość – inspiruje nauczyciela do pracy nad swoim rozwojem	– język nowożytny – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – prosi też o ich o refleksję – wyjaśnia cel i przedmiot projektu, dzieciom, dzieli na małe grupy i ustala z nimi zakres zadań i odpowiedzialności – stosując technikę kontraktu dzieci każda grupa wybiera najpierw jedną postać wiodącą z jednej bajki – w zależności od zaplanowanych pod kierunkiem nauczyciela zadań dzieci (z ilustracjami, podpisami - zawierającymi cechy bohaterów, cytatami, własną aktywnością, np. rysunek) tworzą planszę z centralnie zamieszczonym drzewem dobrego przyjaciela – każde z dzieci zamieszcza ilustrację innego bohatera innego dzieła literackiego, (z którym identyfikuje się) z cytatem itd. Każda plansza ma inny tytuł. Dzieci w jęz. ang. prezentują swojego bohatera wskazując na owoce moralnego postępowania – omawia prezentacje i zadaje twórcze zadanie dzieciom np. zaprowadzenie dzienniczka refleksji - <i>i want to be a true friend</i> – może to też być opowiadanie refleksyjne, na spotkaniu z rodzicami omawia projekt i wyniki prezentując pracę dzieci 		

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	– prace są fotografowane i każde dziecko może je zamieścić ze swoją bieżącą refleksją w portfolio		
We are the friends of the Word	<p>Ten projekt może stanowić kontynuację do pierwszego lub być niezależny i wtedy koniecznością jest wprowadzenie punktów 1-3</p> <p>– nauczyciel wyjaśnia cel i przedmiot projektu, dzieciom, dzieli na małe grupy i ustala z nimi zakres zadań i odpowiedzialności</p> <p>– stosując technikę kontraktu każda grupa wybiera jedną postać wiodącą z jednej bajki, ale tym razem bajki z literatury polskiej baśni, legendy...</p> <p>– w zależności od zaplanowanych pod kierunkiem nauczyciela zadań dzieci (z ilustracjami, podpisami- zawierającymi cechy bohaterów, cytatami, własną aktywnością np. rysunek tworzą planszę z np. centralnie zamieszczoną ilustracją wybranego przyjaciela literackiego</p> <p>– w „orbicie” każde z dzieci zamieszcza wizerunek dziecka-przyjaciela z innego kraju na tle np. elementów z pocztówki danego kraju z cytatem itd. Każda plansza ma inny tytuł.</p> <p>– dzieci w jęz. ang. prezentują swojego</p>	<p>– poszerza i ugruntowuje zakres wiedzy tematycznej w sposób logiczny</p> <p>– wiążąc jej zastosowanie z sytuacjami życiowymi, funkcjami językowymi</p> <p>– uczy się szacunku do języka</p> <p>– doskonalą umiejętności językowe w sposób zintegrowany</p> <p>– kształtuje postawę kreatywnego, refleksyjnego twórcy i odbiorcy dzieła sztuki</p> <p>– rozwija wyobraźnię</p> <p>– pogłębia świadomość co do znaczenia wartości w życiu społeczno-kulturowym</p> <p>– kształtuje umiejętność wartościowania</p> <p>– doskonalą postawy moralno-społeczne; w zakresie odpowiedzialnej współpracy służenia drugiemu człowiekowi, akceptacji, tolerancji, patriotyzmu, tożsamości narodowej ale i postawę bycia członkiem wspólnoty ogólnoludzkiej</p> <p>– uczy się akceptacji innych narodowości i szacunku wobec innych kultur</p> <p>– rozumie konieczność dobrego „Bycia” w otaczającym świecie niezależnie od miejsca zamieszkania, kraju</p> <p>– rozwija postawę dociekliwości</p>	<p>– język nowożytny</p> <p>– edukacja polonistyczna</p> <p>– edukacja społeczna</p> <p>– edukacja przyrodnicza</p> <p>– etyka</p>

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>przyjaciela wskazując na kulturowy aspekt kraju, z którego on pochodzi wyrażając słownie „I like my friend from...” itd. Posługują się cytatem (jak złotą myślą) lub przedstawiają rymowaną</p> <ul style="list-style-type: none"> – nauczyciel omawia prezentacje i zadaje twórcze zadanie dzieciom np. <i>The letter from my heart to my friends All over the Word</i>, może to być także zwrot ku charytatywnej pomocy <i>My friends from Nigeria are my true friends</i> – na spotkaniu z rodzicami nauczyciel przedstawia i omawia projekt i wyniki prezentując pracę dzieci – prace są fotografowane i każde dziecko może je zamieścić ze swoją bieżącą refleksją w portfolio 	<ul style="list-style-type: none"> – doskonalili umiejętności komunikacyjne – kształtuje postawy organizacyjne – rozwija wrażliwość na wartości kultury – uczy się poprzez refleksję – kształtuje metapoznawcze spojrzenie na otaczającą rzeczywistość – inspiruje nauczyciela do pracy nad swoim rozwojem 	
<p>Tworzymy code in my class, co pomoże być nam lepszym wobec siebie i innych</p>	<p>Ten projekt może stanowić kontynuację pierwszego lub stanowić kontynuację dwóch projektów. Może też być niezależny i wtedy koniecznością jest wprowadzenie punktów 1-3, w kontekście omówienia czym jest relacja pomiędzy przyjaciółmi, że każdy powinien reprezentować w swoim zachowaniu i postępowaniu omówioną postawę <i>true friend</i>. Ważne, aby dzieci przez technikę mapping i burzę mózgów stworzyły <i>set moral values</i>, ale</p>	<ul style="list-style-type: none"> – poszerza i ugruntowuje zakres wiedzy tematycznej w sposób logiczny wiążąc jej zastosowanie z sytuacjami życiowymi – doskonalili umiejętności językowe w sposób zintegrowany – pogłębia świadomość co do znaczenia wartości w życiu, zwłaszcza klasowym – kształtuje umiejętność wartościowania rozumiejąc czym jest wartość – poznaje jej obiektywny i subiektywny wymiar – rozumie, że każdy człowiek ma prawo do 	<ul style="list-style-type: none"> – język nowożytny – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – etyka

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>jeszcze nie <i>code</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – nauczyciel, stosując technikę mappingu wprowadza w rozumienie pojęcia <i>Value</i> w rozumieniu obiektywnym, subiektywnym i relacyjnym na poziomie dzieci. Burza mózgów „gromadzi” w dwóch kolumnach nazwy wartości zapisując je na tablicy, np. <i>objective: truth, love; subjective: such as materialistic: table...</i> itd. – ustala z dziećmi czym jest kodeks wartości i dlaczego ważnym jest jego przestrzeganie pomimo trudności – ilustruje planszą itd. – wyjaśnia cel i przedmiot projektu, dzieciom, dzieli na małe grupy i ustala z nimi zakres zadań i odpowiedzialności – w zależności od zaplanowanych pod kierunkiem nauczyciela zadań, dzieci tworzą swoją planszę zawierającą zilustrowany symbol edukacji dołączając jakiś cytat, jakąś myśl. Każda plansza ma więc inny tytuł. Dzieci w jęz. ang. prezentują swój zhierarchizowany <i>value code</i> w odniesieniu do edukacji – omawia prezentacje w kontekście każdej edukacji, dyskutuje z dziećmi 	<p>godnego życia z poszanowaniem jego praw</p> <ul style="list-style-type: none"> – doskonali postawy moralno-społeczne – rozwija postawę dociekliwości – doskonali umiejętności komunikacyjne – kształtuje postawy organizacyjne – uczy się poprzez refleksję – inspiruje nauczyciela do pracy nad swoim rozwojem 	

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>pogłębiając ich świadomość wraz z dziećmi ustala jeden uniwersalny kodeks postępowania w klasie z podkreśleniem znaczenia wartości i ich realizacji w każdej sytuacji poza klasą</p> <ul style="list-style-type: none"> – tworzy z dziećmi jedną dużą planszę uniwersalną. Dzieci „podpisują się” rączkami ...podejmując odpowiedzialność przestrzegania go. Plansze są zwieszane w klasie i na początku każdej lekcji dzieci powtarzają formułkę np. <i>i will observe the rules</i> – zadaje dzieciom zadanie stworzenia prostego kodeksu moralnego dla postępowania w domu – kodeks powinien zawierać punkty pomocy innym. Na spotkaniu z rodzicami nauczyciel omawia projekt i wyniki prezentując pracę dzieci – prace są fotografowane i każde dziecko może je zamieścić ze swoją bieżącą refleksją w portfolio 		
<p>Projekt: Travel across the Word</p>	<p>Ten projekt może stanowić kontynuację dwóch ostatnich Projektów . Może też być niezależny i wtedy koniecznością jest wprowadzenie przygotowawcze w zakresie skróconym dwóch ostatnich projektów.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – poszerza zakres wiedzy tematycznej w sposób logiczny wiążąc jej zastosowanie z sytuacjami żywymi, funkcjami językowymi – doskonalili umiejętności językowe w sposób zintegrowany 	<ul style="list-style-type: none"> – język nowożytny – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – edukacja

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>Nauczyciel:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mając wiedzę, że dzieci rozumieją czym jest uniwersalny <i>value code</i>, że mają podstawową wiedzę i symboliczne wyobrażenie co do kultury (np. poprzez literaturę) niektórych krajów nauczyciel rozeznaje umiejętności dzieci: plastyczno-muzyczne i inne - podejmuje rozmowę z dziećmi na temat <i>travelling and the places worth visiting</i>. Notuje wszystkie spostrzeżenia. Pyta czy chciałyby wyruszyć w podróż, którą zainscenizują razem z nim. Wyjaśnia co jest konieczne aby w taką podróż wyruszyć i dlaczego jest ona ważna nie tylko ze względu na przygodę samą w sobie. Podkreśla wagę spotkania z drugim, z innym miejscem itd. Ukazuje też element inspirującej zabawy, której twórcami są dzieci. Ogląda filmowe fragmenty np. <i>W 80 dni dookoła świata</i>. do przyjęcia pewnej konwencji. Przy akceptacji i gotowości dzieci przystępuje do projektu. - wyjaśnia precyzyjniej cel i przedmiot projektu dzieciom. - spotyka się z rodzicami wyjaśniając założenia etyczno-kulturowe i społeczne projektu, ustala pewien 	<ul style="list-style-type: none"> - kształtuje postawę kreatywnego, refleksyjnego twórcy i odbiorcy dzieła sztuki, oraz aktywnego uczestnika w życiu kulturowym - pogłębia świadomość co do znaczenia wartości w życiu społeczno-kulturowym - doskonalą postawy moralno-społeczne w zakresie odpowiedzialnej współpracy, akceptacji, tolerancji i szacunku wobec innych kultur, narodowości - rozwija postawę dociekliwości - samodzielnie wybiera obiekt do obserwacji - doskonalą umiejętności komunikacyjne - kształtuje postawy organizacyjne i przedsiębiorczości - mądrze gospodaruje swoim czasem - rozwija wrażliwość na wartości estetyczne - kształtuje metapoznawcze spojrzenie na otaczającą rzeczywistość - pogłębia świadomość co do godności bycia Polakiem - inspiruje nauczyciela do pracy nad swoim rozwojem 	<ul style="list-style-type: none"> matematyczna - edukacja ekonomiczna - edukacja plastyczna - edukacja muzyczna - etyka

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>zakres działań z rodzicami</p> <ul style="list-style-type: none"> – dzieli dzieci na małe grupy i ustala z nimi harmonogram, zakres zadań i odpowiedzialności . W zależności od zaplanowanych pod kierunkiem nauczyciela zadań, dzieci tworzą swoją planszę zawierającą zilustrowany plan podróży po regionach świata – centralnym miejscem jest Polska - plansza zawiera informacje dotyczące: bardzo krótkiej historii kraju (kilka zdań), stolicy i dwóch najważniejszych miast, cech charakterystycznych dla regionu, stroje regionalne, wierszyki, rymowanki, piosenki – proponuje dzieciom konwencję przedstawienia w stylu <i>Małego Księcia</i> układa z nimi scenariusz angażując przy tym innych nauczycieli wspomagających muzycznie, plastycznie itd. – realizuje założenia projektu – dokonuje jego ewaluacji. Na spotkaniu z rodzicami, nauczyciel omawia projekt i wyniki prezentując je w postaci filmowo-fotograficznej. Każde dziecko może je zamieścić ze swoją refleksją w port folio 		

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Budujemy nasz Wonderland</p>	<p>Projekt jest uwieńczeniem powyższych projektów. Nauczyciel i uczniowie posiadający wiedzę, doświadczenie, umiejętności i postawę proedukacyjną społeczną i kulturową odpowiednio wypracowaną nauczyciel przystępuje do realizacji projektu. Podejmuje rozmowę z dziećmi na temat stworzenia krainy Wonderland</p> <p>Nauczyciel:</p> <ul style="list-style-type: none"> – notuje wszystkie spostrzeżenia. Wyjaśnia co jest konieczne aby tę krainę stworzyć formalnie i po co. Podkreśla znaczenie relacji międzyludzkich kształtujących się w sposób demokratyczny, piękno środowiska, „zdrowe” relacje ekonomiczne, otwartość na drugiego człowieka, tradycje itd. Ukazuje też element inspirującej zabawy, której twórcami są dzieci. Ogląda filmowe fragmenty np. <i>Opowieści z Narnii</i>, do przyjęcia pewnej konwencji – omawia precyzyjniej (z odniesieniem do wartości) cel i przedmiot projektu dzieciom, które wnosząc swoje pomysły akceptują go – spotyka się z rodzicami wyjaśniając założenia etyczno-kulturowe i społeczne projektu 	<ul style="list-style-type: none"> – poszerza zakres wiedzy tematycznej w sposób logiczny, wiążąc ją z różnymi obszarami i życia – doskonalili umiejętności językowe – kształtuje postawę kreatywnego, refleksyjnego twórcy i odbiorcy dzieła sztuki oraz aktywnego uczestnika w życiu kulturowym – pogłębia świadomość co do znaczenia wartości społeczno-kulturowych w życiu – doskonalili postawy moralno-społeczne w zakresie odpowiedzialnej współpracy akceptacji, tolerancji i szacunku wobec innych kultur, narodowości – kształtuje postawę fizycznej i duchowej wspólnotowości w tworzeniu jednej „ojczyzny” – rozwija postawę dociekliwości – doskonalili umiejętności komunikacyjne – kształtuje postawy organizacyjne i przedsiębiorczości – rozwija wrażliwość na wartości estetyczne – kształtuje metapoznawcze spojrzenie na otaczającą rzeczywistość – pogłębia świadomość co do godności bycia Polakiem – uczy się świętowania – inspiruje nauczyciela do jego rozwoju osobistego i zawodowego 	<ul style="list-style-type: none"> – język nowożytny – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – edukacja matematyczna – ekonomiczna – edukacja przyrodnicza – edukacja plastyczna – etyka

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
My dictionary	<p>Przygotowanie tego projektu wymaga pracy sukcesywnej, systematycznej od pierwszej klasy. Słowniczek jest uzupełniany zakresem informacji i ilustracji przez cykl uczenia. Konwencja zależy od nauczyciela. Stworzenie słowniczka jest jego zadaniem i dzieci. Procedury z nim związane wymagają objaśnienia rodzicom, dzieciom, oraz tym podmiotom edukacyjnym, które mogą udzielić wsparcia w jego sfinalizowaniu łącznie z konsultacjami. Przygotowanie słownika odzwierciedla spiralny układ treści. Słowniczek może być tworzony za pomocą technik medialnych z wykorzystaniem możliwości graficznych.</p> <p>Nauczyciel postępuje zgodnie z przyjętymi etapami projektu tak jak w przypadku powyższych projektów; Ustala zakres obszarowo-tematycznych działań w grupach np. jedna grupa tworzy dział <i>vegetables and fruits</i>... ważnym jest aby powstała inna grupa, która będzie pełniła rolę dziecięcej rady konsultacyjno-programowej pod kierunkiem nauczyciela. Ewaluacji pracy słownika dokonują także dzieci z innej np. szkoły, klasy oraz rodzice.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – poszerza i ugruntowuje wiedzę w zakresie leksykalnym – doskonalą umiejętności językowe np. czytania ze zrozumieniem, pisania – kształtuje postawy odpowiedzialności, sumienności, systematyczności, cierpliwości we współpracy z grupą – rozwija umiejętności organizacyjne i komunikacyjne – rozwija umiejętności estetyczne – rozwija postawę dociekliwości – ma poczucie współkierowania i współrealizacji konkretnego wytworu kulturowego – rozmieszcza i określa położenie obiektów na rysunku – porównuje, klasyfikuje, rozróżnia, widzi związek przyczynowo – skutkowy – eksponuje i prezentuje swoje dokonania 	<ul style="list-style-type: none"> – język nowożytny – edukacja polonistyczna – edukacja matematyczna – edukacja przyrodnicza

IV.2 FILAR - SPOŁECZEŃSTWA

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
W krainie poznawania siebie i świata	<ul style="list-style-type: none"> – buduje (rysując i podpisując) małe drzewo genealogiczne z wydobyciem szczególnie cennych cech osób – przygotowuje pod kierunkiem nauczyciela makietę swojego regionu w skali mikro a następnie w kolejnych latach rozbudowując ją w skali makro z zaznaczeniem plastycznym najważniejszych właściwości przyrodniczych, elementów kultury materialnej i niematerialnej np. zamki, kościoły, wieże warowne) – dołącza portretowe wizerunki osób, które wniosły zasadniczy wkład w kulturę (muzyka, literatura, sztuka) – opracowuje z grupą pod kierunkiem nauczyciela mini przewodnik obrazkowy (zdjęcia, ilustracje) – odgrywa rolę przewodnika, który wykorzystuje baśnie, legendy, wierszyki, rymowanki, piosenki – w grupie pod kierunkiem i przy współudziale nauczyciela współtworzy etapową grę w wersji planszowej i internetowej pt. <i>Przygody małego wędrowca</i> – pierwszy etap – wędrowki regionalne, <i>Moja</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – identyfikuje się z sobą samym, swoją rodziną, regionem, krajem – posiada podstawowe umiejętności analityczno-syntetyczne i interpretacyjne w zakresie zdobytej aplikacji praktycznej wiedzy – wykazuje się umiejętnościami konstruktywno –twórczymi – przejawia inspiracje twórcze, świadomość konieczności uczenia się z zastosowaniem perspektywy swojego „być” teraz i w przyszłości – przejawia meta kognitywne, dywergencyjne myślenie w obszarze wykonywanych zadań indywidualnie i społecznie – kształtuje w sobie poczucie, godności, odpowiedzialności, szacunku, przynależności społecznej na poziomie lokalnym, regionalnym, narodowym – wykazuje wrażliwość na dobro, piękno i prawdę – wyraża radosną akceptację siebie w rzeczywistości, w której żyje – propaguje idee patriotyczne 	<ul style="list-style-type: none"> – język nowożytny – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – etyka – edukacja przyrodnicza – edukacja techniczna – edukacja matematyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p><i>kraina -Mazowsze</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – drugi etap - wędrówki po Polsce pt. „Moja Polska” – trzeci etap <i>Wonderland – tajemnicza kraina świata</i> wydobywając piękno regionu, polskiej ziemi, piękno wybranych obszarów językowych, bogactwo przyrodnicze i historyczne 	<ul style="list-style-type: none"> – współpracuje z innymi dziećmi, nauczycielem, wykonując odpowiedzialnie swoje zadania – wskazuje i nazywa części ciała w języku angielskim 	
<p>„Plotka wylatuje gołębiem, a wraca wołem”</p> <p>Dobro popłaca - zło zatracca</p>	<ul style="list-style-type: none"> – burza mózgów – zapisanie na tablicy wszelkich skojarzeń wiążących się z pojęciem „plotka” – zabawa w głuchy telefon – pokazanie uczniom, jak przekazywana z ust do ust informacja ulega deformacji. – zainicjowanie dyskusji na temat „co to znaczy, że ludzie plotkują” – odegranie przygotowanych scenek (<i>Asia mówi ani, że widziała ich wspólną koleżankę jak zabierała długopis wychowawczyni</i>) – skonstruowanie listy – jak bronić się przed plotką, jak jej unikać – jak wygląda plotka - rysunek plotki – ptasie plotki, ptasi koncert o plotkach, naplotkowała sosna, że już się zbliża wiosna – dyskusja o słuszności przysłowia „nie czyń drugiemu co tobie niemiłe” w kontekście relacji koleżeńskich 	<ul style="list-style-type: none"> – rozumie czym jest plotka – wyjaśnia jakie szkody może wyrządzić mówienie nieprawdy o innych ludziach i powtarzanie niesprawdzonych informacji – potrafi współpracować w grupie – rozumie na czym polega kulturalna dyskusja – rozumie, że plotka jest przykra i niekorzystnie wpływa na relacje koleżeńskie 	<ul style="list-style-type: none"> – etyka – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – edukacja plastyczna – edukacja muzyczna
<p>Kto sam kłamie,</p>	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawienie wiersza „Kłamczucha” Jana Brzechwy 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia co to znaczy kłamać i mówić prawdę 	<ul style="list-style-type: none"> – etyka – edukacja

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>drugiemu nie wierzy</p>	<ul style="list-style-type: none"> – rozmowa na temat: Dlaczego ludzie kłamią? – praca w grupach (1 grupa: kogo najczęściej okłamujemy; 2 grupa: Jak czuje się osoba okłamywana), Dyskusja i podsumowanie – zabawa dramatowa. – rozmowa na temat: Co by było gdyby wszyscy ludzie zaczęli nagle kłamać? – czy to jest kłamstwo? Dzieci określają czy z kłamstwem mamy do czynienia w następujących sytuacjach: odpisujemy zadanie domowe; mówimy choremu bratu, że dobrze wygląda; mówimy koleżance, że nie mamy długopisu, żeby jej pożyczyć a potem ze zdziwieniem odnajdujemy zapasowy w teczce; mówimy koleżance, że nie możemy pomóc jej w lekcjach bo jedziemy do babci, chociaż wcale się tam nie wybieramy itd. – zadania z treścią z danymi sprzecznymi – kłamstwo i długi nos Pinokia – rozważania na temat kłamstwa w oparciu o przygody drewnianego pajaca, bohatera powieści dla dzieci pt. „Pinokio” autorstwa Collodi Carlo – budowanie obrazu Pinokia z przypisaniem bohaterowi samych dobrych cech charakteru (praca w grupach - tworzenie plakatów z opisem) – tworzenie pacynki Pinokia, np. z drewnianej łyżki lub łopatk 	<ul style="list-style-type: none"> – dostrzega konieczność kierowania się prawdą w swoim życiu – rozumie, że osoby, które kłamią nie są dla innych wiarygodne – prezentuje postawę refleksyjną wobec własnych motywów działania – opowiada przygody drewnianego pajacyka Pinokia – działa kreatywnie tworząc portret Pinokia przypisując mu same pozytywne cechy – utrwala wiadomości o przymiotniku – rozwiązuje zadania z danymi sprzecznymi (poprawia je) – określa właściwości materiałów wykorzystywanych w pracy – porównuje wykonanie zadania z założonym planem 	<ul style="list-style-type: none"> społeczna – edukacja polonistyczna – edukacja matematyczna – edukacja techniczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
Jak sobie radzić ze złością	<ul style="list-style-type: none"> – teatr uczuć: dzieci uzewnętrzniają różne uczucia (strach, złość, zdenerwowanie, czułość, obojętność, smutek, radość) w sposób pantomimiczny. pozostali uczniowie mają odgadnąć przedstawione uczucie – pogadanka na temat złości (uczniowie próbują odnaleźć odpowiedzi na pytania: czy można się złościć?, kiedy wpadamy w złość?, co sprawia, że wpadam w złość?) – odegranie scenek (np. kolega zniszczył moją ulubioną zabawkę – co mu powiem pada deszcz a miałem jechać na wycieczkę do zoo – jak się zachowuję; oglądam telewizję, mama prosi mnie o wyniesie śmieci – co mówię) – wypisanie propozycji: co mogę zrobić kiedy jestem zły a nie chcę obrazić innej osoby (policzyć do 10, pobiegać, porwać gazetę itd.) – uczniowie rysują złość – następnie wszyscy uczniowie drą swoją pracę – symbolicznie „unicestwiają” złość – pogadanka na temat „nie ma uczuć ani dobrych ani złych, dobre i złe jest to, co my zrobimy z naszymi uczuciami” – budowanie słowniczka wyrazów bliskoznacznych do wyrazu: zły, np. wściekły, wzburzony, agresywny, zdenerwowany, rozzłoszczony 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje i nazywa różne emocje – rozumie, że każdy ma prawo odczuwać niekiedy złość (podobnie jak wszystkie pozostałe emocje) – dostrzega potrzebę opanowywania złości – wyraża emocje w sposób akceptowany i niekrzywdzący innych – potrafi wskazać sposoby rozładowania napięcia emocjonalnego – potrafi budować synonimy do wyrazów często używanych 	<ul style="list-style-type: none"> – etyka – edukacja społeczna – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
Słowa, które ranią – jak rozmawiać z innymi ludźmi	<ul style="list-style-type: none"> – każde dziecko przypomina sobie i zapisuje na kartce sytuacje, w których ktoś go obraził, źle potraktował. omówienie własnych przeżyć i spostrzeżeń, wyciągnięcie wniosków – dyskusja na temat w jakich sytuacjach ludzie obrażają innych, niegrzecznie się do nich zwracają, dlaczego to robią – wspólne tworzenie listy zawierającej propozycje jak rozmawiać z innymi ludźmi (można ją potem zawiesić w klasie) – wspólny taniec ze śpiewem „Nie chcę Cię, nie chcę Cię, nie chcę Cię znać...” 	<ul style="list-style-type: none"> – dostrzega powiązania między uczuciami, myślami i reakcjami – szanuje uczucia innych ludzi – czuje się odpowiedzialny za własne słowa – wyjaśnia zasady służące dobrym stosunkom międzyludzkim 	<ul style="list-style-type: none"> – etyka – edukacja społeczna – edukacja polonistyczna – edukacja muzyczna
Nie chcę być agresywny! Kampania edukacja społeczna przeciw agresji	<ul style="list-style-type: none"> – „co kojarzy nam się z agresją” - uczniowie podają swoje skojarzenia dotyczące agresji. wyrazy zapisują na tablicy, a następnie tworzą „roboczą” definicję agresji – rozmowa na temat przyczyn zachowań agresywnych (stresy, zmęczenie, zazdrość) – praca w grupach 1 grupa: cechy ofiary agresji, 2 grupa: cechy sprawcy agresji, 3 grupa świadkowie agresji – dlaczego nie reagują na zachowania agresywne skierowane na inne osoby – zabawa „każdy z nas jest inny” – uczniowie wypisują na kartce kilka swoich pozytywnych cech. wszystkie kartki zostają zebrane i głośno odczytane – zrozumienie autonomii drugiego człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcie agresja – wymienia przyczyny zachowań agresywnych – rozumie, że każda przemoc, bez względu na formę jest zła – dostrzega swoje mocne strony – przeciwdziała agresji, prezentuje dobre wzorce zachowań 	<ul style="list-style-type: none"> – etyka – edukacja społeczna – edukacja techniczna – edukacja plastyczna – edukacja polonistyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	jest warunkiem koniecznym do uniknięcia przemocy. – tworzenie haseł p/agresji – tworzenie plakatów p/agresji – zorganizowanie kampanii „Nie chcemy agresji w naszej klasie/szkole”		
Tacy sami, czy inni – jak postrzegamy osoby z niepełnosprawnością	– wyjaśnienie przysłowia „Nie oceniaj książki po okładce” – rozmowa na temat po czym poznamy, że mamy do czynienia z osobą niepełnosprawną – ustalenie listy niepełnosprawności, ze zwróceniem uwagi na używanie odpowiedniego słownictwa (np. nie głuchy tylko niesłyszący), – dyskusja na temat: w czym są podobne a czym się od nas różnią osoby z niepełnosprawnością – odegranie scenek (osoba niewidoma stoi przed przejściem dla pieszych, osoba na wózku próbuje sięgnąć po towar w sklepie, który jest umieszczony wysoko na półce)	– tłumaczy co to jest niepełnosprawność – wskazuje podstawowe problemy z jakimi zmagają się osoby z niepełnosprawnością – dostrzega konieczność udzielania pomocy osobom z niepełnosprawnością – rozumie, że społeczeństwo powinno objąć osoby z niepełnosprawnością szczególną pomocą i troską – dostrzega, że nie powinno się oceniać ludzi tylko na podstawie ich wyglądu zewnętrznego	– etyka – edukacja społeczna – edukacja polonistyczna
Kiedy mówię, ludzie nie tylko słyszą moje słowa, ale też mnie widzą Projekt:	– zabawa „Odgadnij tytuł”. Przy pomocy gestów, mimiki itp., lecz bez pomocy słów, uczniowie, odgrywają tytuły książek, filmów, programów telewizyjnych, nazwiska słynnych ludzi, przysłowia. Reszta grupy odgaduje, o co chodzi. Omówienie ćwiczenia. – uczniowie dobierają się parami. Jedna osoba opowiada drugiej o swoich	– dostrzega różnicę pomiędzy komunikacją werbalną i niewerbalną – rozumie na czym polega komunikacja niewerbalna – wymienia zasady przekazywania komunikatów werbalnych – uważnie słucha przekazywanych komunikatów	– edukacja społeczna – edukacja polonistyczna – edukacja matematyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Mowa też powinna być zrównoważona</p> <p>Projekt: Świat kodów w zrównoważonym świecie</p>	<p>zainteresowaniach, sposobach spędzania czasu wolnego, nie może przy tym używać żadnych gestów i ma zachować „kamienną” twarz. Po 5 minutach następuje zamiana. Na zakończenie wszyscy uczestnicy odpowiadają na pytania: jak zachowywał się partner rozmowy, czy temat był dla nas ciekawy, czy dobrze słuchało się osoby, która nie wykonuje żadnych gestów itd.</p> <ul style="list-style-type: none"> – zabawa w prezentera telewizyjnego „Prezentacje medialne”: próby przekazywania wylosowanych informacji/komunikatów np. o nowej bajce, pogodzie, urokliwym miejscu na wycieczkę, nowej wystawie w muzeum, prezentacja nowej książki, piosenki, wydarzenia sportowego, zapowiedź programu telewizyjnego, podanie wyników Lotto itp. – pogadanka na temat co to jest komunikacja werbalna i niewerbalna 	<ul style="list-style-type: none"> – przekazuje komunikaty artykułując wyraźnie i zrozumiale swoją wypowiedź – odnosi się z szacunkiem do języka – wie, że bez dobrego kodowania nie ma dobrej komunikacji i zrozumienia przekazu informacyjnego 	
<p>Szukam przyjaciela</p> <p>Zaufanie bazą przyjaźni</p>	<ul style="list-style-type: none"> – burza mózgow: Czym jest przyjaźń? – zarzewiem mogą być słowa św. Jana Chryzostoma: „Możesz zgromadzić przeróżne skarby, ale najcenniejszą rzeczą jest prawdziwy przyjaciel” – rozmowa na temat: Czy trudno spotkać kogoś, kto by mógł zostać naszym przyjacielem? – praca w grupach: jakie są cechy dobrego przyjaciela 	<ul style="list-style-type: none"> – rozmawia na temat koleżeństwa i przyjaźni, spostrzega różnice w obu formach relacji pomiędzy ludźmi – wyjaśnia czym jest przyjaźń – traktuje przyjaźń jako wartość – wymienia cechy charakteru ułatwiające nawiązywanie i utrzymanie przyjaźni – wyjaśnia jak postępować, żeby być dobrym przyjacielem – rozumie, że przyjaźń polega nie tylko na 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – etyka – zajęcia komputerowe – wychowanie

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – odgrywanie scenek (np. uczniowie dowiadują się, że ich kolega jest chory, co robią?, Koleżance uciekł ukochany pies, prosi o pomoc. Jednak w tym samym czasie dostajemy propozycję wybrania się na wesołe miasteczko. Co robimy?) – uzasadnia przesłanie z powiedzenia: „dobrze jest mieć przyjaciela, na którym można polegać” – podsumowanie i wnioski – zabawy integracyjne ze śpiewem np. „Labado”, „ Pingwin”, „Zabawa”... – rysowanie portretu najlepszego przyjaciela. – zajęcia komputerowe: korzystanie z komputerowych gier edukacyjnych (rebusy, krzyżówki, uzupełniani, zadania logiczne) 	<ul style="list-style-type: none"> braniu, ale również na dawaniu – wyjaśnia wyrażenie „polegać na przyjacielu” – uczy się współdziałania i kształtuje więź grupową – rozwiązuje zadania w grach edukacyjnych <ul style="list-style-type: none"> – w parach (z przyjacielem) 	fizyczne
Niebezpieczne znajomości	<ul style="list-style-type: none"> – burza mózgów: w jaki sposób można nawiązać nowe znajomości (na zajęciach dodatkowych np. z języka angielskiego, na placu zabaw, przez Internet). W podsumowaniu należy wskazać, że niektóre sposoby nawiązywania znajomości mogą być niebezpieczne. – nauczyciel zapisuje na tablicy hasło „nowy znajomy”. Zadaniem uczniów jest określenie co ich zachęca do nawiązywania nowych znajomości, jakie cechy lub zachowania sprawiają, że chcemy nawiązać nowe znajomości, 	<ul style="list-style-type: none"> – dostrzega zagrożenia nawiązywania znajomości z osobami od siebie starszymi i przez Internet – podaje sposoby unikania zagrożeń oraz prawidłowych reakcji w momencie zetknięcia z nimi – zachowuje się rozważnie w kontaktach z drugim człowiekiem – nie oddala się samodzielnie lub pod wpływem kolegów od miejsca zamieszkania lub szkoły, nie opowiada o sobie ani o rodzinie nieznanym, nie chwali się zasobami rodziny, itp. 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – zajęcia komputerowe – etyka

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – praca w grupach (1 grupa: jakie są korzyści nawiązywania nowych znajomości, 2 grupa: jakie są zagrożenia związane z nawiązywaniem nowych znajomości). Podsumowanie i wnioski. – dyskusja na temat „Jak się ustrzec przed niewłaściwymi kontaktami i ich konsekwencjami?” – zajęcia komputerowe: przeglądanie bezpiecznych witryn internetowych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, dlaczego nie wolno podawać swoich danych osobowych i innych informacji o sobie w Internecie – dyskutuje na tematy poruszone na zajęciach – współpracuje z grupą podczas wykonywanych zadań, angażuje się we wspólną pracę – samodzielnie nawiguje po bezpiecznych stronach internetowych 	
<p>Akceptacja własnej osoby drogą do akceptacji innych</p>	<ul style="list-style-type: none"> – test niedokończonego zdania „Jestem osobą, która ...”. Każdy uczeń ma powiedzieć o sobie kilka zdań. Należy zastrzec, że wymienimy jedynie mocne strony, zalety – stworzymy swego rodzaju „reklamę” własnej osoby. – pogadanka na temat: Co to jest akceptacja siebie? – dyskusja na temat: Akceptacja siebie to akceptacja swoich wad i zalet – praca w grupach (1 grupa: przedstaw jak zachowuje się osoba, która akceptuje siebie, 2 grupa: przedstaw jak zachowuje się osoba, która nie akceptuje siebie). – podsumowanie i wnioski: Człowiek, który nie akceptuje siebie, nie będzie potrafił akceptować innych – zabawa na zaufanie (zamykam oczy i druga osoba mnie prowadzi) 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia na czym polega akceptacja własnej osoby i innych ludzi – dokonuje opisu własnej osoby – akceptuje siebie takim, jaki jest – dostrzega pozytywne cechy u siebie i innych – wypowiada się pozytywnie o sobie i innych 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – edukacja polonistyczna – wychowanie fizyczne – edukacja plastyczna – edukacja techniczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – zabawa Technika lustra – lektura „Brzydkie Kaczątko” – wykonanie z plasteliny „pomnika swoich zalet” – zabawy przy muzyce 		
Jestem odpowiedzialny za siebie i innych ludzi	<ul style="list-style-type: none"> – dyskusja na temat „co to znaczy być odpowiedzialnym” – tworzenie listy osób, które są odpowiedzialne za innych (rodzice, nauczyciele, lekarze, kierowcy, kucharze itd.) – rozmowa na temat czy masz w domu własne zwierzątka, co to znaczy, że jesteś za nie odpowiedzialny – podział klasy na cztery grupy (1 grupa: co to znaczy być odpowiedzialnym za siebie, 2 grupa co to znaczy być odpowiedzialnym za innych, 3 grupa: co to znaczy być odpowiedzialnym uczniem, 4 grupa: co to znaczy zachowywać się odpowiedzialnie – prezentowanie prac grupy, dyskusja i wnioski – zadania z treścią na temat odpowiedzialności 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcie odpowiedzialność – dostrzega związek pomiędzy własnym zachowaniem a tym co może spotkać innych ludzi – rozumie w jaki sposób zachowuje się odpowiedzialne dziecko, uczeń – rozumie w jaki sposób można kulturalnie przedstawić swoje stanowisko 	<ul style="list-style-type: none"> – etyka – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – edukacja matematyczna
Chcę, żeby w mojej klasie panowała dobra atmosfera Projekt:	<ul style="list-style-type: none"> – nauczyciel wspólnie z uczniami dokonuje obliczeń, ile czasu dziecko spędza w szkole (można dodać pobyt w świetlicy, zajęcia dodatkowe) – rozmowa na temat: Co to znaczy, że każdy uczeń jest odpowiedzialny za atmosferę panującą w klasie? 	<ul style="list-style-type: none"> – rozumie potrzebę zgodnego współzycia w zespole klasowym – uzasadnia, że jest członkiem społeczności uczniowskiej, a klasa jest miejscem wspólnej zabawy i pracy – dostrzega potrzebę wzajemnej akceptacji – rozumie i wyjaśnia reguły i zasady 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – edukacja matematyczna – zajęcia komputerowe

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
Uczymy się akceptacji, tolerancji i szacunku wobec innych kultur i narodowości	<ul style="list-style-type: none"> – praca w grupach (1 grupa: jakie zachowania powodują, że atmosfera w klasie jest dobra, 2 grupa: jakie zachowania powodują, że atmosfera w klasie jest zła) – dyskusja i wnioski - na środku tablicy nauczycie pisze hasło: „Zgrana klasa” uczniowie po kolei zapisują wokół cechy, które są charakterystyczne dla zgranej klasy – ustalenie wspólnie z uczniami reguł, które będą gwarantem dobrej atmosfery w klasie – tworzenie „Kodeksu Dobrego Kolegi” – zajęcia komputerowe: praca z edytorem tekstu – zapis ww. reguł z zachowaniem zasad poprawnej pisowni 	<ul style="list-style-type: none"> panujące w klasie – współpracuje z kolegami – używa słów proszę, dziękuję, przepraszam – odwołuje się do ustalonych w klasie zasad „Kodeksu Dobrego Kolegi” – oblicza upływ czasu – posługuje się komputerowym słownikiem ortograficznym – wyszukuje hasła w słowniku 	
Ściąganiu mówię NIE!	<ul style="list-style-type: none"> – uczniowie próbują znaleźć odpowiedzi na następujące pytania: co to jest ściąganie?, dlaczego uczniowie ściągają? – pogadanka na temat, że ściąganie jest niewłaściwym zachowaniem, wykorzystywaniem owoców czyjejs pracy i wyrządzeniem krzywdy sobie – analiza przysłowia: „czego Jaś się nie nauczył, tego Jan nie będzie umiał” – dyskusja na temat: Czy dobry kolega daje ściagać? – przedstawienie historyjki: <i>Adam wrócił do domy, pograł godziną na komputerze, zjadł obiad a potem cały dzień bawił się z kolegami na podwórku.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia zachowanie bohaterów historyjki – dostrzega przyczyny nieuczciwych zachowań – wskazuje sposoby rozwiązania problemu – współpracuje w grupie – rozumie, że ściąganie jest oszustwem – tworzy proste linie melodyczne – tworzy plakat – rozwiązuje zadania matematyczne w programie edukacyjnym 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – etyka – edukacja plastyczna – zajęcia komputerowe – edukacja muzyczna – edukacja matematyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>Wieczorem obejrzał bajkę i położył się spać. Na drugi dzień po przyjściu do szkoły przypomniał sobie, że miał odrobić zadania z matematyki. Szybko złapał zeszyt koleżanki z ławki Agnieszki i przepisał od niej pracę domową. Pani sprawdzając zadania, stwierdziła: <i>Adaś i Agnieszka, macie takie same błędy w zadaniach. Jedno z was ściągало od drugiego!</i> Popatrzyła przy tym znacząco na Agnieszkę. Adam odważnie spojrzал Pani w oczy i wzruszył ramionami.</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozmowa z uczniami na temat przedstawionej historyjki – stworzenie reklamy „Ściąganiu mówię NIE!” (plakat, prezentacja, hasło, piosenka) – zajęcia w pracowni komputerowej: korzystanie z matematycznych programów edukacyjnych – samodzielne rozwiązywanie zadań 		
<p>Moje obowiązki – dziecka w rodzinie i ucznia w szkole</p> <p>Projekt: Dobrze nam razem ze sobą</p>	<ul style="list-style-type: none"> – rozmowa na temat: Co to znaczy, że dziecko ma swoje obowiązki. – praca w grupach (Grupa 1: Obowiązki szkolne, Grupa 2: Obowiązki domowe). – układanie kodeksu, np. Dobry (a) syn/córka, Dobry kolega w klasie, Uczeń w szkole, itp. – zabawa w kalambury (przedstawianie haseł gestem) – jaką czynność wykonuje? – odmiana czasownika przez wybraną formę koniugacji np. osoby, liczby, rodzaje, czasy 	<ul style="list-style-type: none"> – zna swoje obowiązki i przestrzega ich – pamięta o swoich obowiązkach i starannie je wykonuje – pomaga swoim rodzicom, dba o swój pokój – opiekuje się młodszym rodzeństwem, (zwierzątkiem) – pamięta o odrabianiu pracy domowej, przygotowuje potrzebne materiały do szkoły – słucha ze zrozumieniem 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – edukacja matematyczna – edukacja polonistyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
Kodeks Życia Społecznego w Mikroświecie	<ul style="list-style-type: none"> – zadania z treścią dotyczące czasu przeznaczonego na obowiązki – poznaje elementarne zasady życia demokratycznego (i rozumie ich sens) – opracowuje w grupie pod kierunkiem nauczyciela kodeks życia społecznego w klasie i poza klasą w szkole, ze wskazaniem na stosowanie tych zasad poza szkołą 	<ul style="list-style-type: none"> – współpracuje w grupie – odmienia wybrane czasowniki – dokonuje samooceny wywiązywania się z obowiązków – oblicza upływ czasu – wyjaśnia pojęcie „demokracja” i rozumie elementarne zasady życia demokratycznego – porządkuje te zasady w kodeks życia społecznego w klasie i poza klasą – rozumie, że należy zachowywać się właściwie w każdym miejscu, niezależnie od sytuacji 	
„Człowiek własną pracą i wysileniem do wszystkiego dożyć może” (A. Mickiewicz)	<ul style="list-style-type: none"> – analiza przysłów dotyczących pracy: np. <i>Bez pracy nie ma kołaczy, Cudza praca nie wzbogaca</i> (tu nawiązać do ściągania), <i>Gdzie się z chęcią zejdzie praca, tam się hojnie trud opłaca, Im większa jest praca, tym są miłsze znoje, Jaka praca, taka płaca, Każda praca ma zapłatę, Komu praca kłopotem, oj! oj! będzie wołał potem</i> – rozmowa kierowana na temat: Jak wyglądałby świat gdyby ludzie przestali pracować? – wyjaśnienie na czym polega praca: fizyczna, umysłowa, ręczna biurowa, sezonowa, dorywcza, dniówkowa, akordowa? – poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: na czym polega praca ucznia i dlaczego jest 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia znaczenie pracy w życiu każdego człowieka – rozumie, że każdy niezależnie od wieku wykonuje jakąś pracę – rozumie, że za pracę otrzymuje się wynagrodzenie – wyraża szacunek do pracy, rozumie, że każda praca służy wszystkim ludziom – tworzy w edytorze grafiki kompozycję graficzną z wykorzystaniem gotowych elementów znajdujących się w pliku – Sprawnie odczytuje wskazania zegara oraz dokonuje obliczeń zegarowych – rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego) 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – etyka – edukacja matematyczna – zajęcia komputerowe

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>ważna (nauka też jest pracą!)</p> <ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia powiedzenie <i>Żadna praca nie hańbi</i> – zadania z treścią dotyczące pracy, kalendarza, itp. – zajęcia w prac. komputerowej: tworzenie w edytorze grafiki kompozycji graficznych z gotowych elementów z pliku 		
Sekrety Tajemniczego ogrodu Caritas	<ul style="list-style-type: none"> – opracowuje z grupą pod kierunkiem nauczyciela obrazkowy, symboliczny atlas (zdjęcia, ilustracje) przedstawiający różne ogrody z różnymi roślinami w określonej konfiguracji z fauną zwierzęcą (o ile ma on miejsce w danym ogrodzie) z wyłonieniem zjawisk refleksyjnych paralelnych do życia społecznego człowieka z podpisami (w języku angielskim) – znajduje odpowiedniki życia w ogrodzie do literatury dziecięcej i analizuje je z refleksją – określa i zapisuje zasady życia społecznego w kontekście uprawianego ogrodu – poznaje pojęcie Caritas i rozumie je w kontekście wartości miłości, do której się dorasta – przygotowuje plakat Caritas w moim środowisku 	<ul style="list-style-type: none"> – określa rodzaje ogrodów z ich ogólnym rysem historyczno-geograficzno-przyrodniczym – znajduje odpowiedniki życia w ogrodzie w literaturze i znajduje logiczne związki – określa i zapisuje podstawowe zasady życia społecznego (równość, indywidualność, solidarność itd.) – rozumie pojęcie Caritas w różnych kontekstach – potrafi rozmieścić elementy na płaszczyźnie – wyróżnia i klasyfikuje obiekty, biorąc pod uwagę różne cechy 	<ul style="list-style-type: none"> – język nowożytny – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – etyka – edukacja przyrodnicza – edukacja matematyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
Mały ambasador dobrej woli w świecie	<ul style="list-style-type: none"> - poznaje pracę misjonarzy w świecie, oraz wartości jakie są przez nich urzeczywistniane - poznaje zadania jakie pełni ambasador dobrej woli UNICEF - na podstawie oglądanych krótkich programów, filmów, fragmentów książek, kalendarzy , przygotowuje pod kierunkiem nauczyciela program pomocy dzieciom tego potrzebującym - przygotowuje z innymi dziećmi makietę placówki misyjnej 	<ul style="list-style-type: none"> - rozumie na czym polega praca misjonarzy, ambasadorów dobrej woli UNICEF - rozumie że kierują się dobrem pomagając innym - kształtuje w sobie postawę ofiarności, solidarności, równości, pomocniczości, służebności - rozwija poczucie odpowiedzialności 	<ul style="list-style-type: none"> - język nowożytny - edukacja polonistyczna - edukacja społeczna - etyka - edukacja przyrodnicza - edukacja matematyczna - edukacja techniczna
„Damy radość dzieciom”	<ul style="list-style-type: none"> - wybranie celu akcji charytatywnej np. zbiórka książek i ekozabawek dla chorych dzieci w szpitalu, w celu zorganizowania kącika „Edukacja i zabawa” - przygotowanie programu i regulaminu prowadzonej akcji charytatywnej - przygotowanie nagrody dla klasy, która zbierze najwięcej darów - powołanie komisji nadzorującej przebieg akcji - powołanie komisji przyjmujących dary - sporządzanie protokołów ze zbiórki - przygotowanie apelu kończącego akcję i w przyjaznej atmosferze wręczenie nagrody laureatom (w tle muzyka) 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: pomoc, charytatywność, filantropia, akcja charytatywna, dar, program, regulamin. komisja - posiada umiejętność dokonywania wyboru i podejmowania decyzji - stara się być wrażliwy na los innych ludzi - wzbudzenie gotowości niesienia pomocy na rzecz potrzebujących - posługuje się zwrotami grzecznościowymi - szacuje wartości podstawowych produktów - jest wrażliwy na muzykę - wypowiada się całymi zdaniami 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja społeczna - edukacja muzyczna - język nowożytny

IV.3 FILAR – EKONOMII

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Abrakadabra reklamy⁴⁷</p> <p>Jest świadomym konsumentem</p>	<ul style="list-style-type: none"> - poznanie krótkiej historii reklamy - analizowanie gotowych reklam (na plakatach, w mediach, na billboardach), uczeń odkrywa i wypisuje w formie plakatu ich kluczowe funkcje - poszukiwanie starych reklam (na Internecie, w sklepach ze starociami, na rynkach i giełdach itd.) - wymienianie plusów i minusów reklamy - poznawanie rodzajów reklamy - poznawanie zasad i etapów projektowania i tworzenia reklamy – spotkanie z ekspertem - wizyta w biurze reklamy - dyskusja o oddziaływaniu reklamy na emocje - badanie na wybranych produktach (np. gry dla dzieci), czy reklama mówi prawdę - spisywanie recepty jak nie wpaść w sidła reklamy - jak napisać tekst do reklamy - opracowanie norm oceniania przygotowanych reklam - tworzenie reklamy wybranego produktu z podkładem muzycznym 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: reklama, szyld, flaga, baner, plakat, emocje, kod przekazu, reklamobiorca, argumentacja - porównuje reklamę tworzoną dawniej i dziś - dostrzega w tekście reklamowym informacje pierwszoplanowe i drugoplanowe - kształci umiejętności komunikacyjne - uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji - wykonuje obliczenia matematyczne i radzi sobie w sytuacjach codziennych - zadaje pytania i udziela odpowiedzi - tworzy i przestrzega zasady stworzonego regulaminu - tworzy tekst wykorzystując komputer - korzysta z wybranych programów komputerowych do tworzenia rysunków - podejmuje próby właściwego rozplanowania elementów na płaszczyźnie lub w przestrzeni - słucha piosenki ze zwróceniem uwagi na 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja polonistyczna - zajęcia komputerowe - edukacja społeczna - etyka - edukacja matematyczna - edukacja muzyczna - edukacja plastyczna - edukacja techniczna - język nowożytny

⁴⁷ Projekt co najmniej 2-tygodniowy.

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> - prezentowanie przygotowanej reklamy (wykorzystuje figury geometryczne, dokonuje obliczeń pól, mierzy odległości itp.) - ocena przygotowanych reklam - nauka podstawowych terminów w języku angielskim 	<ul style="list-style-type: none"> treść, język, rytm i melodię - podejmuje próby tworzenia własnej muzyki - wykorzystuje ekspresję plastyczną jako sposób tworzenia piękna i jako formę przekazu treści - kształtuje umiejętność oceniania - podejmuje próby reklamowania własnego produktu - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	
<p>Zakładanie ekosklepu</p> <p>Uwaga: temat powiązany z „Abakadabra reklamy”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wybór nazwy ekosklepu - sporządzenie planu ekosklepu - opracowanie listy produktów ich sortowanie ze względu na wspólne cechy np. po nazwie, cenie, gatunku - aranżowanie wystroju ekosklepu - wyprodukowanie pieczętki ekosklepu - wykonanie z figur geometrycznych logo ekosklepu - przygotowanie programu lojalnościowego - wydrukowanie gazetek promocyjnych - tworzenie kodeksu sprawiedliwego sprzedawcy - zorganizowanie konkursu dla klientów (stworzenie regulaminu) - nauka podstawowych terminów w języku angielskim 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: sklep, pieniądz (moneta, banknot), sprzedawca, klient, kasa (fiskalna), karta płatnicza, waga, produkty, dostawa, dostawca, akwizytor, paragon, podatek, gwarancja, konsument, podaż, popyt, rabat, netto, brutto, tara, konkurencja, zysk, sprzedaż, inwestowanie, utarg, upust, promocja, biznesplan, płatność - kształci orientację przestrzenną - podejmuje próby samodzielnego kreowania przestrzeni - doskonalili używanie zwrotów grzecznościowych - właściwie rozplanowuje elementy na płaszczyźnie i w przestrzeni - stosuje podstawowe techniki i metody 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja matematyczna - edukacja plastyczna - edukacja techniczna - edukacja polonistyczna - edukacja przyrodnicza - zajęcia komputerowe - edukacja społeczna - etyka

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
		sprzedaży oraz obsługi klienta - wykonuje obliczenia pieniężne i radzi sobie w sytuacjach codziennych, wymagających takich umiejętności - kształci umiejętność współdziałania w zespole - pisze teksty na komputerze - wykorzystuje ekspresję plastyczną i techniczną jako sposób tworzenia piękna oraz jako formy przekazu treści - wypowiada się na temat wykonanych prac	- język nowożytny
<p>Zwariowane świąteczne zakupy – rozsądnie wydawaj</p> <p>Uwaga: temat powiązany z „Abakadabra reklamy”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uczniowie zbierają reklamowe gazetki z różnych sklepów: spożywczego, chemicznego, zabawkowego, kosmetycznego itp. - uczniowie poszukują promocji - każdy uczeń otrzymuje, np. po 200 zł, za które powinien kupić prezenty dla najbliższej rodziny (dziadków, rodziców, rodzeństwa) pod choinkę - zbierają informację, jak określa się jakość produktu, poznają metodę organoleptyczną (najprostsza metoda badania jakości produktu) - uczniowie zapoznają się z wymaganiami jakościowymi Unii Europejskiej w produkcji: owoców i warzyw, słodczy, soków i napojów, odzieży, obuwia itp. 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: kupno, cena, sprzedaż, gazetka reklamowa, budżet, jakość produktu, metoda organoleptyczna, marka, gatunek, skład chemiczny, metka, data ważności, gwarancja, konserwacja, wyszywka, promocja - liczy, w zakresie np. 200 - wykonuje obliczenia pieniężne i radzi sobie w sytuacjach codziennych, wymagających takich umiejętności - kształci umiejętności komunikacyjne - zadaje pytania i formułuje odpowiedzi, prezentuje własne zdanie - pisze teksty na komputerze - wykonuje rysunki za pomocą wybranego edytora grafiki - zna formy użytkowe: życzenia 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja matematyczna - edukacja plastyczna - edukacja techniczna - edukacja polonistyczna - edukacja przyrodnicza - zajęcia komputerowe - edukacja społeczna - etyka

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> - uczniowie przeprowadzają eksperyment: określają cechy jakościowe wybranych produktów i porównują z określonymi na opakowaniach lub etykietach - zaznajamiają się ze znakami informującymi o sposobie konserwacji wyrobów - uczniowie wybierają rzeczy dla każdego członka rodziny i analizują: markę, gatunek, miejsce produkcji (kraj), skład chemiczny, jak należy go prać lub konserwować, datę ważności, czas gwarancji itp. - porównują ceny w różnych sklepach (np. wykorzystując Internet) - odczytywanie informacji na wyszywkach wewnętrznych, w gwarancjach (zwrócenie uwagi na napisy wykonane małymi literkami) - uczniowie sporządzają listę wybranych podarków i przy każdym wypisują za i przeciw - podsumowanie wydatków - uczniowie na wybrane prezenty przygotowują pudełka w kształcie: prostopadłościanu, sześcienu, walca; pomiar papieru na przygotowane opakowanie prezentów - przygotowanie życzeń świątecznych dołączanych do prezentu (np. wierszyk, żarcik, powiedzenie) 	<ul style="list-style-type: none"> - dokonuje pomiarów - rozpoznaje bryły: prostopadłościan, sześcienu, walec - wymienia narzędzia promocji - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	<ul style="list-style-type: none"> - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Recepta na ekobiuro podróży</p> <p>Uwaga: temat powiązany z „Abakadabra reklamy”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wybór nazwy ekobiura podróży - dzielenie się rolami i pełnionymi funkcjami - spotkanie z ekspertem (właścicielem lub pracownikiem biura podróży) - przygotowanie pieczętki - opracowanie logo ekobiura podróży - opracowanie programu lojalnościowego - przygotowanie ofert ekowycieczek po krajach Unii Europejskiej - opracowanie planu promocji utworzonego ekobiura - sporządzenie reklamy i opracowanie ulotek - sprzedaż proponowanych ekowycieczek - wybranie (ułożenie) piosenek i wydrukowanie śpiewnika dla ekoturystów - kurs waluty w kantorze, wymiana walut - tworzenie kodeksu ekoturysty - nauka podstawowych terminów w języku angielskim 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: agent turystyczny, reklama, oferta, cennik, koszty, impreza turystyczna, program, usługa turystyczna, umowa, all-inclusive, klient, przewodnik, konkurencja - doskonali umiejętność współpracy i nadaje nazwę - potrafi zaplanować wycieczkę - orientuje się na mapie i posługuje się legendą - wykonuje obliczenia pieniężne i radzi sobie w sytuacjach codziennych, wymagających takich umiejętności - sporządza plan finansowy imprezy turystycznej - potrafi dokonać wymiany waluty - deklaruje postawę etycznego turysty - podtrzymuje pozytywne relacje z innymi - kształci umiejętności komunikacyjne - doskonali umiejętności formułowania pytań - pisze teksty na komputerze - wykonuje rysunki za pomocą wybranego edytora grafiki - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja matematyczna - edukacja plastyczna - edukacja techniczna - edukacja polonistyczna - edukacja przyrodnicza - zajęcia komputerowe - edukacja muzyczna - edukacja społeczna - etyka - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Gotujemy zupę z tradycjami</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ogłoszenie konkursu „Najsmaczniejsza ekozupa” i określenie kryteriów oceny - wyznaczenie składu jury - podział klasy na grupy - spotkanie z ekspertami (kucharka, hodowca warzyw ekologicznych, sklepikarz sprzedający zdrową żywność) - każda grupa ustala przepis zupy - sporządzanie list zakupów - wyhodowanie niektórych przypraw, np. rzeżucha, szczypiorek - przygotowanie planu finansowego - wybranie gospodarstwa ekologicznego lub ekosklepu - zakup warzyw hodowanych ekologicznie (ważenie) - gotowanie zupy - dekorowanie stołów do poczęstunku - dobranie muzyki odpowiedniej do wybranej tradycji (regionu) - przystąpienie do konkursu - ogłoszenie wyniku konkursu, wręczenie nagród, dyplomów - poczęstunek - nauka podstawowych terminów w języku angielskim 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: regulamin, ekologia, zdrowa żywność, kucharka, hodowla - pogłębia wiedzę na temat tradycji i hodowli roślin w warunkach ekologicznych - opiekuje się i obserwuje wzrost roślin - uczestniczy w rozmowach: pyta, odpowiada, wyciąga wnioski i prezentuje swoje zdanie - stosuje poznaną wiedzę z zakresu arytmetyki i rachunków do zadań matematycznych osadzonych w kontekście praktycznym - wie, że niektóre towary są pakowane według wagi produktów - posługuje się jednostkami masy: <i>gram, dekagram, pół kilograma, kilogram</i> - pisze teksty na komputerze - rozpoznaje i słucha wybraną muzykę - tworzy kompozycje przestrzenne i płaskie z dostępnych materiałów - doskonalili umiejętności współpracy podczas tworzenia prac zespołowych - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja plastyczna - edukacja techniczna - edukacja polonistyczna - edukacja przyrodnicza - zajęcia komputerowe - edukacja społeczna - etyka - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Oszczędzajmy na wakacje</p> <p>Uwaga: temat powiązany z „Recepta na ekobiuro podróży”</p> <p>Projekt: Jest świadomym konsumentem</p>	<ul style="list-style-type: none"> - przeglądając mapę Europy, uczniowie wybierają kraj Unii Europejskiej - wybierają się do ekobiura podróży w celu zamówienia wycieczki - zapoznają się z ofertą - uczniowie negocjują cenę - w domu wraz z rodzicami tworzą listę swoich wydatków, ustalając z czego można by zrezygnować lub co można ograniczyć - poszukiwanie porad o zmniejszeniu rachunków za energię elektryczną - poszukiwanie wskazówek, jak zmniejszyć zużycie wody w gospodarstwie domowym - opracowanie podstawowych wskazówek dotyczących oszczędzania energii elektrycznej i wody - uczniowie wprowadzają opracowane porady w życie (w domu), obserwują prowadzą notatki i na koniec miesiąca porównują rachunki - założenie konta oszczędnościowego (SKO lub w banku przez rodziców) - analiza, gdzie lepiej oszczędzać: banku, SKO, skarbonce - rozpatrywanie możliwości zarobkowych: uczniowie przygotowują kiermasz, wyprzedaż zbędnych przedmiotów, zbiórka makulatury, nakrętek plastikowych, folii itp. 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: oszczędzanie, SKO, bank, lokata, rachunek bankowy, rachunek oszczędnościowy, budżet, planowanie ekologia, opłata, dochody, wydatki, gospodarowanie - kształci umiejętności komunikacyjne - dostosowuje swoje wydatki do sytuacji ekonomicznej rodziny - doskonali umiejętności formułowania pytań - prowadzi eksperymenty w celu ograniczenia wydatków w budżecie domowym - kształci umiejętności prawidłowego zarządzania finansami - stosuje poznaną wiedzę z zakresu arytmetyki i rachunków do zadań matematycznych osadzonych w kontekście praktycznym - ma rozeznanie, że środki finansowe dostaje się za pracę lub oszczędzanie - podejmuje działania w celu zgromadzenia niezbędnych środków finansowych - podejmuje próby dzielenia się swoimi obserwacjami i doświadczeniami z innymi - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja polonistyczna - edukacja matematyczna - edukacja społeczna - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> - zorganizowanie konferencji, na której uczniowie opowiedzą o swoich obserwacjach, doświadczeniach i pomysłach - nauka podstawowych terminów w języku angielskim 		
<p>Zakładamy ekofirmę</p> <p>Uwaga: temat powiązany z „Abakadabra reklamy”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - kreowanie pomysłu zrobienia interesu np. produkcja stroików ozdobnych, bombek świątecznych, wielkanocnych stroików ozdobnych, pisanek - wybranie szefa firmy - nazwanie firmy i przygotowanie logo - przygotowanie pieczętki - skomponowanie listy zasobów (czynników wytwórczych): materiały, narzędzia, przepisy, książki – poradniki itp. - obliczenie kosztów przedsięwzięcia (poszukiwanie i porównywanie cen produktów) - określenie lokalizacji firmy - wyznaczenie źródeł finansowania - opracowanie strategii sprzedaży produktów - spotkania z ekspertami - uruchomienie produkcji - wyznaczenie cen produktów, opracowanie reguł upustów - przygotowanie kiermaszu (innej formy sprzedaży) - zliczanie zysków (strat) 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: interes, firma, zasoby naturalne, zasoby ludzkie, zasoby kapitałowe, zasoby intelektualne, właściciel, koszt, inwestycja, biznesplan, cena, zysk, sprzedaż, kiermasz, podaż, popyt, producent, konsument - układa i rozwiązuje zadania matematyczne z treścią, dotyczące funkcjonowania firmy - sprawnie posługuje się pieniędzmi (niekoniecznie prawdziwymi) - wykonuje obliczenia matematyczne i radzi sobie w sytuacjach codziennych - wymienia jakimi zasadami kieruje się człowiek sukcesu - organizuje zabawy sprawiedliwie rozdzielając role - korzysta z wybranych programów komputerowych do tworzenia rysunków - dokonuje próby oceny efektów podejmowanych działań - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja polonistyczna - edukacja plastyczna - edukacja techniczna - edukacja matematyczna - edukacja społeczna - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	- zorganizowanie wyprzedaży		
<p>Pokój marzeń</p> <p>Projekt: Dziecko współgospodarzem zrównoważonej przestrzeni swojej rodziny</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wymierzenie pokoju - zaaranżowanie wystroju pomieszczenia, np. dzieci wycinają z gazet, folderów rysunki mebli i umieszczają na formacie A3. - wykonanie kosztorysu, ceny: farb, tapet, mebli, oświetlenia, zasłonek, firanek itp. - poszukiwania fachowców i rozmowy z nimi - pozyskiwanie informacji o cenie usługi - podsumowanie wydatków - nauka podstawowych terminów w języku angielskim 	<ul style="list-style-type: none"> - mierzy długość za pomocą metrówki - dokonuje prostych obliczeń dotyczących miar długości - dokonuje pomiarów odległości między obiektami, porównuje wyniki - stosuje w praktyce jednostkę miary metr. - sprawnie wykonuje ćwiczenia mające na celu określenie kierunków, stosunków przestrzennych - określa położenie przedmiotów - podejmuje próby właściwego rozplanowania elementów na płaszczyźnie lub w przestrzeni - szacuje wartości podstawowych produktów - zauważa zjawisko symetrii w figurach geometrycznych i niektórych elementach otoczenia - oblicza obwody trójkątów i prostokątów. - rozpoznaje linie prostopadłe i równoległe. - wyróżnia kąt prosty, kąt ostry - dokonuje prostych obliczeń pieniężnych (cena – ilość – wartość) - układa i rozwiązuje zadania z treścią dotyczące wystroju wnętrz i zakupów z tym związanych 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja matematyczna - edukacja techniczna - edukacja polonistyczna - komputerowa - edukacja plastyczna - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Co mamy w portfelu</p> <p>Projekt: Pieniądz w życiu człowieka</p>	<ul style="list-style-type: none"> - zgromadzenie informacji co może znaleźć się w portfelu (burza mózgów) - skupienie uwagi na kartach płatniczych i ich rodzajach - poznanie budowy karty - wizyta w banku, pozyskiwanie informacji od pracownika banku, np. o: zabezpieczeniach kart, kodzie PIN, procedurze postępowania w przypadku zgubienia lub kradzieży, etapach zakładania rachunku bankowego - projektowanie i tworzenie swojej karty płatniczej (wpisanie numeru karty, podpisanie jej nazwiskiem i imieniem, daty ważności) - przygotowanie uproszczonego wniosku o założenie konta osobistego dla dziecka i odegranie scenki jego wypełniania - uwrażliwienie na zachowanie kodu PIN w tajemnicy - zapoznanie się z budową bankomatu i skonstruowanie własnego, np. z dużych pudeł - odgrywanie scenek dramowych: wypłata gotówki z bankomatu, dokonywanie opłaty w sklepie - nauka podstawowych terminów w języku angielskim 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: opłata, prowizja, pieniądz elektroniczny, elektroniczne instrumenty płatnicze, pasek magnetyczny, mikroprocesor, transakcja bezgotówkowa, bankomat, wypłata, gotówka, terminal, waluta, przelew, PIN, Chip, karta (płatnicza, upominkowa) - kształci umiejętności komunikacyjne - uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji - podejmuje próby właściwego rozplanowania elementów na płaszczyźnie - orientuje się w procedurze zakładania konta osobistego - podejmuje próby korzystania z karty płatniczej - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja społeczna - etyczna - edukacja matematyczna - edukacja polonistyczna - edukacja plastyczna - edukacja techniczna - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Aukcja w toku</p> <p>Projekt: Pieniądz w życiu człowieka</p> <p>Uwaga: temat powiązany z „Zakładamy ekofirmę”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wprowadzenie kluczowych pojęć - poznanie najpopularniejszych domów aukcyjnych - przygotowanie domu aukcyjnego, wyznaczenie miejsca na dział przyjęć, wystawę, przeprowadzenie aukcji - kreowanie pomysłu tematu aukcji np. bożonarodzeniowe stroiki ozdobne, bombki świąteczne, wielkanocne stroiki ozdobne, pisanki - opracowanie uproszczonych ogólnych warunków komisju, prostej umowy komisowej, pokwitowania tymczasowego, warunków pokwitowania tymczasowego - wyznaczenie: ekspertów, licytatora (aukcyjnera), brokera, członków Komisji ocen i wycen, pracowników domu aukcyjnego - wybranie modelu aukcji (holenderska lub angielska) - przygotowanie towarów i oddanie ich w komis, ich wycena - katalogowanie przedmiotów wystawionych na aukcję - wydrukowanie i rozpropagowanie katalogów aukcyjnych - zorganizowanie publicznej wystawy (w tle muzyka) – eksperci udzielają informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: aukcja (angielska, holenderska), cena zakupu, wadium, licytator (aukcyjner), broker, ocena, wycena, cena rezerwacji, oferent, dom aukcyjny, przedsprzedaż, ekspertyza, ekspert, autentyczność, komis, umowa, katalog, lot, wystawa, kaucja, lizak aukcyjny, prowizja, sesja, premia, pokwitowanie - szacuje wartości podstawowych produktów - sprawnie posługuje się pieniędzmi (niekoniecznie prawdziwymi) - wyróżnia i segreguje obiekty, biorąc pod uwagę różne cechy - określa kryteria według których obiekty zostały pogrupowane - zauważa sytuacje, kiedy nie da się wyróżnić obiektów o podanych cechach - wskazuje kierunki w celu wyznaczenia drogi do określonego punktu, np. kasa znajduje się - sprawnie wykonuje ćwiczenia mające na celu określenie kierunków, stosunków przestrzennych - wypowiada się całymi zdaniami - organizuje zabawy sprawiedliwie rozdzielając role 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja matematyczna - edukacja polonistyczna - edukacja społeczna - etyczna - komputerowa - edukacja plastyczna - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> - rejestracja potencjalnych klientów i wpłata kaucji - przeprowadzenie aukcji - etap po sprzedaży: (realizacja płatności, wypłacenie premii licytatorowi, proces dokumentowania) - nauka podstawowych terminów w języku angielskim 	<ul style="list-style-type: none"> - zapoznaje się z rodzajami aukcji - poznaje podstawowe kryteria przeprowadzania licytacji - redaguje multimedialne ogłoszenie o aukcji - tworzy plakat informujący o aukcji - kształci umiejętności komunikacyjne - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	
Globalne ekotargowisko	<ul style="list-style-type: none"> - zgromadzenie po produktach zakupionych w sklepach polskich: metek, pudełek, opakowań itp. z widocznym napisem: „Made in ...” - poszukiwanie i zaznaczanie na mapie odczytanych krajów - pozyskanie informacji jakie produkty wytwarzane są w zaznaczonych na mapie krajach - wprowadzenie pojęć import i eksport, kontyngent - wykorzystanie wagi szalkowej i odważników (z napisami: import, eksport) do wyjaśnienia takich pojęć jak: równowaga, deficyt, bilans dodatni, bilans ujemny - podzielenie klasy na grupy, każda z nich reprezentuje wybrany kraj – przygotowanie scenek wymiany handlowej pomiędzy poszczególnymi państwami 	<ul style="list-style-type: none"> - operuje pojęciami: produkcja, „made in”, gospodarka, rynek: lokalny, krajowy, globalny; import, eksport, kontyngent, równowaga, deficyt, bilans dodatni, bilans ujemny, producent, konsument - kształtowanie umiejętności dokonywania wyboru i podejmowania decyzji - orientowanie się na mapie - wyszukiwanie informacji - umiejętne korzystanie z internetu, czasopism i pozycji zwartych - posługiwanie się zwrotami grzecznościowymi - kształtowanie umiejętności samooceny - wzbogaca swój słownik języka nowożytnego 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacja ekonomiczna - edukacja społeczna - edukacja przyrodnicza - zajęcia komputerowe - edukacja polonistyczna - etyka - edukacja plastyczna - język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – zobrazowanie działań na mapach – ocena efektów końcowych – bilans dodatni czy ujemny – wystawa map – nauka podstawowych terminów w języku angielskim 		
<p>Projekt: Artystyczny wymiar recyklingu</p> <p>Galeria zaangażowana na rzecz Zrównoważonego Rozwoju</p> <p>Nowe życie dla rzeczy porzuconych.</p> <p>Ekologiczna moda!</p> <p>Akcja społeczna: Mówimy NIE plastikowym opakowaniom!</p>	<ul style="list-style-type: none"> – tworzy plakaty dla ZR (z hasłami do aktualnie realizowanych projektów) – szuka piękna w procesie recyklingu (tworzy artystyczne projekty z przedmiotów codziennego użytku, puszek, papierów, makulatury) – uczestniczy w zabawie tworzenia ubrań z papieru, folii i innych elementów – bierze czynny udział w promowaniu opakowań ekologicznych, np. sporządzając plakaty, plakietki, współredagując hasła promocyjne i inne działania na rzecz ekologii – rozmawia na temat ekologii w modzie użytkowej (rozpoznaje oznaczenia na etykietach i metkach, rozmawia na temat szkodliwych substancji podczas produkcji odzieży - farb, sztucznych tkanin, np. polarów wytwarzanych z folii i plastikowych butelek) – przygotowuje happening (lub inne działania teatralne czy parateatralne) w celu uświadamiania rówieśników z innych klas 	<ul style="list-style-type: none"> – rozumie szkodliwość opakowań plastikowych dla środowiska, podejmuje krytykę tego typu produktów – wypowiada się na temat ekologicznej bawełny – ma świadomość, że tania odzież z niektórych domów handlowych jest tania, bo produkowana w krajach III Świata, np. przez małe dzieci, często młodsze od nich – próbuje podejmować debaty na trudne tematy ekologii i niesprawiedliwości społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja ekonomiczna – edukacja społeczna – edukacja przyrodnicza – zajęcia komputerowe – edukacja polonistyczna – etyka – edukacja plastyczna – język nowożytny

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Akcja: "Jestem eko!"</p> <p>Happening: Dzieci III Świata też powinny mieć dzieciństwo!</p>	<p>o tym, że ich ubranie może być efektem krzywdy jakiegoś dziecka</p> <ul style="list-style-type: none"> – inicjuje i/lub uczestniczy w debacie na temat: Czy lepiej mieć mniej ubrań i zabawek, ale produkowanych w kraju i bez krzywdzenia dzieci? czy lepiej nie myśleć, że nasze tanie ubrania i zabawki z Chin, Indii produkują małe dzieci? 		
<p>Projekt: Bądźmy sprawiedliwi!</p> <p>Akcja plakatowa: Sprawiedliwe zakupy! (z poszanowaniem praw człowieka)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – tworzy plakaty dla ZR (z hasłami do aktualnie realizowanego projektu), – tworzy teksty użytkowe na rzecz ZR (list, ogłoszenie, zaproszenie, życzenia) – współredaguje Listy w sprawie... (ZR) – redaguje petycję do Panów Przedsiębiorców Odzieżowych, – formułuje życzenia, jak: "Życzę sobie, aby w przyszłości..." itp. – Akcja: Czy nasze zakupy krzywdzą dzieci? Sprawdźcie metki swoich ubrań. 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje postawę wrażliwości etycznej i empatii wobec krzywdy i niesprawiedliwości etycznej – staje się świadomym konsumentem, który wybiera nie tylko tanie produkty, ale też produkty sprawiedliwego handlu – tworzy formy użytkowe dla ZR 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja ekonomiczna – edukacja społeczna – edukacja przyrodnicza – zajęcia komputerowe – edukacja polonistyczna – etyka – edukacja plastyczna

IV.4 FILAR - EKOLOGII

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Mali Ogrodnicy – zakładamy hodowlę roślin ozdobnych w naszej klasie</p> <p>„Zielona” klasa miejscem przyjaznym i zdrowym dla ucznia</p>	<ul style="list-style-type: none"> – uczniowie poznają rośliny ozdobne i wyjaśniają znaczenie hodowli kwiatów doniczkowych (oczyszczają powietrze, stanowią dekorację) – dzielą rośliny doniczkowe na wytwarzające tlen w dzień i w nocy. – dokonują wyboru roślin do hodowli w klasie (wytwarzające tlen w dzień). – opisują budowę roślin (korzeń, łodyga, liście, kwiat) – rozróżniają sposoby rozmnażania i warunki życia roślin – opracowują plan finansowy zakupu artykułów niezbędnych do założenia hodowli roślin – zakładają hodowlę roślin ozdobnych: przygotowują podłoża, sadzą cebulki tulipana, hiacynta, wysiewają nasiona balsamina, sadzą zaszczepki grubosza (drzewka szczęścia), sadzą sadzonki skrzydłokwiatu lub inne – praca z edytorem tekstu - ustalanie zasad pielęgnacji roślin ozdobnych w klasie oraz napisanie „Planu Pielęgnacji Kwiatów” (przyjmowanie odpowiedzialności za prowadzenie hodowli w klasie). – prowadzenie „Dzienniczka obserwacji roślin” – układają i rozwiązują zadania z treścią (praca w parach) 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia kilka nazw roślin ozdobnych. – rozumie, że rośliny wytwarzają tlen tylko przy dostępie światła – zna rośliny wytwarzające tlen nocą (do hodowli w sypialni) – wymienia części w budowie rośliny. – rozumie, że rośliny są żywymi organizmami – wymienia czynniki warunkujące wzrost roślin – planuje swoje wydatki – rozwiązuje proste zadania tekstowe (w tym zadania na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego) – rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka (bez przenoszenia na drugą stronę) – prowadzi hodowlę kwiatów ozdobnych w klasie – obserwuje wzrost roślin, pielęgnuje je, zapisuje spostrzeżenia w „Dzienniczku obserwacji” – układa zadania tekstowe o kwiatach z założonej hodowli i rozwiązuje je 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – edukacja matematyczna – edukacja ekonomiczna – etyka – edukacja przyrodnicza – zajęcia komputerowe – wychowanie fizyczne

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – „Roślinki – etiuda pantomimiczna” (naśladowanie ciałem wyglądu roślin zgodnie z opowiadaniem nauczyciela) – zapraszam czworo chętnych dzieci – troje z was będzie ogrodnikami a jedno będzie słońkiem. Natomiast proszę pozostałe dzieci, abyście sobie wyobrazili, że jesteście maleńkimi nasionkami kwiatów, które ktoś wsadza do ziemi, w miarę upływu czasu powoli kielkujecie, rozwijacie się i jesteście coraz wyżsi. Zbliża się do was słońko (dziecko, które pełni rolę słońca) i jesteście szczęśliwi i zadowoleni. A teraz zrasza was woda (dzieci z papierowymi konewkami dochodzą do dzieci nasionek) i stajecie się piękną roślinką. Nagle, co się stało? Ogrodnik zapomniał was podlać i wasze listki opadają na dół i jesteście smutni, do tego jeszcze słońko jest zasłonięte – jak się teraz wyglądacie? Ale oto znowu świeci dla was słońko i zraszają was kropelki wody – co się z wami dzieje? 	<ul style="list-style-type: none"> – racjonalnie korzysta z dóbr przyrody ożywionej – pisanie w edytorze tekstu zdań dotyczących pielęgnacji kwiatów – wykonuje ćwiczenia zgodnie z poleceniami nauczyciela 	
<p>Grasz w zielone? Musical ekologiczny dla dzieci (inaczej SPIEWOGRA)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – uczniowie na podstawie znanych piosenek dziecięcych i z folkloru dziecięcych, wyliczanek i fragmentów poetyckich przygotowują śpiewogrę o treściach ekologicznych – zajęcia w pracowni komputerowej: pisanie śpiewogry - wykonywanie operacji na fragmentach tekstu w edytorze tekstu (pogrubienie, pochylenie) 	<ul style="list-style-type: none"> – improwizuje głosem i na instrumentach – zmienia wygląd wybranych fragmentów tekstu w edytorze tekstu: wyróżnia fragmenty tekstu przez pogrubienie lub pochylenie 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja muzyczna – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – zajęcia komputerowe

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
Zajęcia z cyklu: Portreści Pani Natury!	<ul style="list-style-type: none"> – uczniowie poznają teksty z serii „Młody obserwator przyrody”, np. „Runo leśne” itp. – wykonują kolejne „portrety” - pejzaże obserwowanej przyrody – wycieczki do parku i organizacja mini-plenerów malarskich itp. – gry i zabawy terenowe 	<ul style="list-style-type: none"> – uczestniczy w zabawie teatralnej, ilustruje mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego – rozwija sprawność fizyczną poprzez gry i zabawy terenowe 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja przyrodnicza – edukacja plastyczna – edukacja społeczna – wychowanie fizyczne
Czy znasz pana żubra?	<ul style="list-style-type: none"> – poznają tekst lektury – przygotowują portret pana Żubra i jego rodziny – opracowują pytania do wywiadu z panem Żubrem – zajęcia w pracowni komputerowej: – korzystają z witryn internetowych zgromadzonych na płycie CD-ROM – poszukiwanie informacji nt. Puszczy Białowieskiej – rozwiązują zadania tekstowe dotyczące treści przyrodniczych – opisują Puszcę Białowieską i potrafią ją wskazać na mapie Polski – przygotowują hasła promujące działania ekologiczne na rzecz Puszczy – biorą udział w wirtualnej wycieczce po Puszczy Białowieskiej 	<ul style="list-style-type: none"> – przegląda strony internetowe w poszukiwaniu tekstu nakreślony temat – układa i rozwiązuje zadania tekstowe dotyczące treści przyrodniczych 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – edukacja społeczna – edukacja przyrodnicza – edukacja matematyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Dzień Cukierka Bez Papierka Czyli EkoUczeń Sprząta Świat (np. przy akcji sprzątania świata)</p> <p>Ekologiczne dzieciaki. 100 rzeczy, które możesz zrobić, by ocalić planetę</p>	<ul style="list-style-type: none"> – uczniowie poznają losy dziewięcioletniej Zosi, która uwielbia kolor zielony i marzy o psie. – uczniowie, tak jak Zosia, postanawiają wypowiedzieć wojnę śmieciom i śmieciolubom oraz posprzątać cały świat, przynajmniej ten najbliższy. – zajęcia terenowe – marszobieg. – uczniowie dowiedzą się, po co zakręcać kran podczas mycia zębów, wyłączać światło wychodząc z pokoju, segregować śmieci. – w edytorze grafiki tworzenie kompozycji plastycznej – „Jak ocalić planetę?” 	<ul style="list-style-type: none"> – uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji – czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci i wyciąga z nich wnioski – podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku; wie, że należy segregować śmieci, rozumie sens stosowania opakowań ekologicznych – chroni przyrodę: nie śmieci, szanuje rośliny, pomaga zwierzętom – uczestniczy w zajęciach w terenie – tworzy kompozycję graficzną w edytorze grafiki z wykorzystaniem gotowych elementów znajdujących się w pliku i napisów wstawianych do rysunku. 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja społeczna – edukacja przyrodnicza – wychowanie fizyczne – zajęcia komputerowe

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Kodeks żywieniowy, czyli poznaj system znaków drogowych w menu</p> <p>Akcja przeciw śmieciojedzeniu „Nie zaśmiecaj swojego brzucha!”</p>	<ul style="list-style-type: none"> – uczniowie stosują kolory na oznaczenie produktów: ZIELONY (Jedz, to zdrowe!), ŻÓLTE (Jedz, ale uważaj!), CZERWONY (Najlepiej nie jedz za dużo, najwyżej raz w tygodniu!) – drama: „Robimy zakupy!” - oznaczenia produktów, które mają przewagę protein lub węglowodanów, lub tłuszczy – tworzenie menu (odpowiednio do pory roku) dla klasy, np. na wycieczkę, na kolację itp. – pisze w edytorze tekstu menu z wykorzystaniem zmiany koloru czcionki – uczniowie tworzą plakaty i hasła reklamowe. – piszą list-petycję do Dyrektora szkoły – piszą ogłoszenie o zasadach zdrowego żywienia – uczniowie przygotowują słuchowisko „Wywiad ze śmiecio-jedzeniem” – „Ekodietyk na tropie śmiecio-jedzenia w klasie, czyli pokaż nam swoje drugie śniadanie”. – „Ekodietyk tropi śmieci-jedzenie w szkolnym sklepiku”. – Organizacja happeningu „Tropiciele śmiecio-jedzenia, czyli co jedzą przechodnie” (wycieczka po mieście, gdzie uczniowie zwracają uwagę, co można kupić na wynos, np. na deptaku i co jedzą po drodze przechodnie, dyskusja po powrocie: Co my zwykle jemy, gdy spacerujemy po mieście? i czy powinniśmy jeść, idąc – czy to zdrowe? 	<ul style="list-style-type: none"> – pisze czytelnie i estetycznie (przestrzega zasad kaligrafii), dba o poprawność gramatyczną, ortograficzną oraz interpunkcyjną – podejmuje działalność twórczą, posługując się takimi środkami wyrazu plastycznego jak: kształt, barwa, faktura w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne) – pisze wyrazy w edytorze tekstu wyróżniając wybrane fragmenty przez zmianę koloru czcionki – podejmuje działalność twórczą, posługując się takimi środkami wyrazu plastycznego jak: kształt, barwa, faktura w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne) – tworzy wypowiedzi użytkowe w formie pisemnej – układa i rozwiązuje zadania tekstowe dotyczące treści na porównywanie różnicowe – zna podstawowe zasady racjonalnego odżywiania się 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja polonistyczna – edukacja plastyczna – edukacja społeczna – etyka – edukacja przyrodnicza – edukacja muzyczna – zajęcia komputerowe – wychowanie fizyczne – edukacja matematyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Ekorolnictwo producentem zdrowej żywności (miesiąc)</p> <p>BIO- czyli „Zielone” technologie wytwarzania żywności</p> <p>Piktogramy w zrównoważonym rozwoju</p>	<ul style="list-style-type: none"> – uczniowie planują wycieczkę do gospodarstwa ekologicznego (przygotowują plan wycieczki, kosztorys, listę pytań do właściciela gospodarstwa). – wycieczka do gospodarstwa ekologicznego - poznają pracę rolnika (hodowcy, ogrodnika). – Uczniowie poznają zasady prowadzenia gospodarstw ekologicznych, w tym: <ul style="list-style-type: none"> • różnorodnych gałęzi produkcji rolnej, • ekologicznych metod produkcji roślin i hodowli zwierząt (naturalne żywienie, nawożenia, ochrona przed szkodnikami), • biologicznej samoregulacji wzrostu i hodowli roślin i zwierząt (przetwarzanie pożywienia w nawóz- zamknięcie cyklu wzajemnej zgodności), • produktów rolnictwa ekologicznego i ich identyfikacji (znakowanie, atesty), • znaczenia działalności ekogospodarstw: „ekologia na stole”, agroturystyka i wypoczynek, – przygotowanie sałatek i surówek z produktów ekologicznych – degustacja (ważenie, mierzenie) – promowanie zdrowej żywności (plakat, happening, film, piosenka itp.) – uczniowie projektują znaki jakości dla zdrowej żywności – tworzy i koloruje rysunki w edytorze grafiki z zastosowaniem kolorów niestandardowych 	<ul style="list-style-type: none"> – rozumie, że wśród gospodarstw wiejskich są gospodarstwa ekologiczne – wyjaśnia zasady prowadzenia rolnictwa ekologicznego – wyjaśnia na czym polega utrzymanie równowagi biologicznej w środowisku produkcji rolniczej – docenia wartość ekorolnictwa dla zdrowia człowieka i zachowania równowagi ekologicznej w środowisku naturalnym – opowiada o pracy rolnika (hodowcy, sadownika, ogrodnika), docenia trud pracy w tych zawodach – rozpoznaje żywność ekologiczną po znakach „BIO” na opakowaniach – liczy i waży produkty spożywcze. – odmierza objętość produktów spożywczych – przygotowuje sałatki, surówki – zna wartość odżywczą owoców i warzyw z ekologicznego gospodarstwa – reklamuje turystykę ekologiczną – tworzy rysunek na podany temat w edytorze grafiki z wykorzystaniem podanych narzędzi – definiuje i stosuje kolory niestandardowe w edytorze grafiki 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja matematyczna – edukacja ekonomiczna – edukacja społeczna – edukacja polonistyczna – edukacja techniczna – edukacja muzyczna – edukacja plastyczna – edukacja przyrodnicza – etyka – zajęcia komputerowe

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju roślin</p> <p>Zrównoważony wpływ przyrody nieożywionej na przyrodę ożywioną warunkiem utrzymania natury w dobrej kondycji dla potomnych</p> <p>Ochrona gatunkowa roślin</p> <p>Zrównoważonym Rozwojem</p> <p>Od prostych doświadczeń do świata nauki na rzecz zrównoważonego rozwoju</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wykorzystanie prezentacji multimedialnej do zdobywania wiadomości o roślinach – uczniowie rozmawiają o roślinach w swoim otoczeniu w oparciu o okazy naturalne, ilustracje i własne doświadczenia, dzielą je na warzywa, kwiaty, chwasty – „Burza mózgów”- próba odpowiedzi na pytanie problemowe „Co wpływa na wzrost roślin?” (odpowiedzi wpisywane są na dużym arkuszu papieru) – uczniowie wykonują doświadczenia, by wybrać właściwe odpowiedzi do rozwiązania postawionego problemu: Doświadczenie 1 Materiały: roślina w doniczce, kawałek czarnego kartonu, nożyczki, taśma klejąca. Przebieg doświadczenia: z kartonów wycinamy dwa kawałki o rozmiarach trochę większych niż rozmiar liścia. Umieszczamy liść między dwoma kawałkami kartonu, kartony sklejemy w taki sposób, aby do liścia nie docierało światło. Po tygodniu odsłaniamy liść i przeprowadzamy obserwację jego wyglądu. Doświadczenie 2 Materiały: nasiona (do wyboru: owsa, jęczmienia, rzeżuchy), 6 doniczek: 2 z ziemią do kwiatów, 2 z piaskiem, 2 ze żwirem lub kamyczkami. Przebieg doświadczenia: wysiewamy taką samą ilość lub wagę nasion do każdej doniczki, 	<ul style="list-style-type: none"> – zdobywa wiadomości z wykorzystaniem elementów graficznych, tekstowych i dźwiękowych prezentacji multimedialnej – rozpoznaje rośliny zielne i dzieli je na warzywa, kwiaty, chwasty – angażuje się w poszukiwanie odpowiedzi na zadania problemowe wykorzystując swoją wiedzę i doświadczenie – prowadzi proste doświadczenia przyrodnicze – prowadzi obserwacje, notuje wyniki, wyprowadza wnioski. – zadaje pytania i spostrzega związki przyczynowo-skutkowe – weryfikuje swoją wiedzę – wymienia czynniki wpływające na wzrost i życie roślin (rodzaj podłoża, światło, tlen, woda, temperatura) – czynnie działa z użyciem wagi, miary, litra – rozwiązuje zadania matematyczne z użyciem jednostek wagi, miary, objętości – określa rodzaj rzeczownika i odmienia go przez przypadki – wykonuje estetyczną pracę i czuje się 	<ul style="list-style-type: none"> – zajęcia komputerowe – edukacja matematyczna – edukacja ekonomiczna – edukacja plastyczna – edukacja polonistyczna – zajęcia techniczne

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>podlewamy taką samą ilością wody naszą plantację (stwarzamy taki sam start naszej hodowli). W kolejnych dniach podlewamy tylko hodowlę w 3 doniczkach o różnym podłożu, a kolejne 3 pozostawiamy bez wody. Obserwujemy plantację i po tygodniu omawiamy naszą obserwację.</p> <p>Doświadczenie 3</p> <p>Materiały: 2 słoiki, biały goździk na długiej łodydze, czerwony i niebieski atrament lub barwnik spożywczy, nóż.</p> <p>Przebieg doświadczenia: Przecinamy łodygę goździka na dwie części, rozcięcie powinno się kończyć w połowie długości łodygi. Słoiki napełniamy do połowy wodą. Do jednego słoika dodajemy atrament niebieski, a do drugiego atrament czerwony. Barwnik dodajemy w takiej ilości, aby kolor roztworu był intensywny. Jedną część rozciętej łodygi umieszczamy w słoiku z czerwoną wodą, a drugą w słoiku z wodą niebieską. Pozostawiamy kwiat nie krócej niż 48 godzin. Obserwujemy i po tygodniu omawiamy naszą obserwację.</p> <p>(na kolejnych zajęciach nauczyciel wywiesza arkusz papieru z odpowiedziami dzieci z ćw. „Burza mózgów”, następuje weryfikacja odpowiedzi z wnioskami wyprowadzonymi z obserwacji doświadczeń i eksperymentów oraz ustalenie właściwej odpowiedzi na postawione</p>	<p>odpowiedzialny za efekt końcowy</p>	

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>pytanie problemowe, dodatkowo uczniowie otrzymują zadanie, by wśród roślin hodowanych w klasie w domu, ogrodzie lub innych znanych uczniowi miejscach wyszukały rośliny, które gromadzą wodę w liściach lub łodygach, rosną w miejscach zacienionych, rosną w miejscach nasłonecznionych, mają właściwości lecznicze)</p> <ul style="list-style-type: none"> – uczniowie posługują się przyrządami miary i wagi: linijka, centymetr krawiecki, miara zwijana, miara składana - „metrówka”, waga szalowa, waga kuchenna, waga wisząca, menzurka, kubek, litry, mililitry – uczniowie wykonują działania matematyczne posługując się jednostkami wagi i miary: przeliczają, ważą, mierzą, porównują – stosują w różnych formach wyrazy: linijka, odważnik, ziarno i określa rodzaj tych rzeczowników – wykonują kompozycję „Rośliny ozdobne w doniczce” z wykorzystaniem elementów papieroplastyki 		
Czy szyszka żyje? – od nasienia do drzewa	<ul style="list-style-type: none"> – zaleca się, by temat lekcji poprzedzony był wycieczką do lasu iglastego – Zabawa: Uczniowie zamieniają się w „Skrzaty Leśne” i porządkują okazy przyrodnicze dobierając liście (igły) do owoców drzew (szyszek) <ul style="list-style-type: none"> - mogą być okazy naturalne lub plansze demonstracyjne – porównują drzewa iglaste i podają cechy 	<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia gatunki drzew iglastych i zna charakterystyczne cechy danego gatunku – dokonuje analizy obserwowanych doświadczeń, wyciąga wnioski – zna budowę szyszki i nasion – aktywnie pracuje w grupie – opisuje cykl rozwojowy drzewa 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja społeczna – edukacja polonistyczna – edukacja muzyczna – edukacja plastyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Ochrona gatunkowa drzewostanów w zrównoważonym rozwoju</p> <p>„Zielone płuca” Planety Ziemi</p> <p>„Zielona” polityka ekosystemów leśnych wobec potrzeb społeczno-gospodarczo-ekonomicznych świata</p>	<p>charakterystyczne dla danego gatunku</p> <ul style="list-style-type: none"> – poszukują odpowiedzi na pytanie: Skąd biorą się drzewa? – przeprowadzają obserwacje szyszki: <p>Doświadczenie 1: Przebieg doświadczenia: Zanurzamy po kilka szyszek w wodzie ciepłej i zimnej na kilka minut. Obserwujemy co dzieje się z łuskami szyszek.</p> <p>Doświadczenie 2. Materiały: dojrzałe szyszki sosny, świerku, płaski talerz, suszarka do włosów. Przebieg doświadczenia: Układamy szyszki na talerzu i kierujemy na nie ciepły strumień powietrza z suszarki do włosów. Obserwujemy zachowanie łusek szyszki.</p> <ul style="list-style-type: none"> – uczniowie omawiają zaobserwowane zjawisko pracy łusek szyszki (życia szyszki), omawiają budowę szyszki (oś szyszki, twarde łuski wspierające, łuski nasienne z zalążkami) i budowę nasienia (nasionko, skrzydełko)- obserwują nasionka przez lupę – poznają sposoby siewu nasion (przez wiatr- rola skrzydełka, przez człowieka – szkółki leśne) – poznają cykl rozwojowy sosny – na podstawie prezentacji multimedialnej uczniowie rozpoznają nazwę drzewa po jego pokroju i owocach – szyszkach, piszą w edytorze tekstu nazwy tych drzew – zabawa ruchowa przy muzyce „Drzewa tańczą na 	<ul style="list-style-type: none"> – tworzy pracę plastyczną z wykorzystaniem materiałów przyrodniczych – uzupełnia zdania stosując odpowiednią formę rzeczownika – podaje przykłady przyrodniczego i gospodarczego znaczenia lasu – rozumie potrzebę ochrony lasów – zna pojęcie edytor tekstu, kursor – rozpoznaje na klawiaturze blok klawiszy znakowych (służących do wpisywania liter) – rozwiązuje zadania z treścią na porównywanie różnicowe – pisze w edytorze tekstu proste wyrazy 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja przyrodnicza – edukacja matematyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	wietrze” – tworzą ekologiczne plakaty „Moje Eko-drzewo” z igieł i kory sosny – opisują wykonane przez siebie drzewo uzupełniając zdania rzeczownikami np. Moje Eko-drzewo nazywa się sosna. Ma wysoki pień i rozłożystą koronę. Liście drzewa nazywają się igły, a owoce to szyszki. Sosna to iglaste drzewo – podsumowanie „Po co nam drzewa i czy trzeba je chronić?” (znaczenie przyrodnicze, gospodarcze i ekonomiczne)		
<p>Od Sprzątania Świata do Światowego Dnia Ziemi - chronimy nasze środowisko od zaraz – projekt edukacyjny</p> <p>„Pogotowie recyklingowe” na ratunek Ziemi</p>	– scenka rodzajowa: nauczyciel rozpakowuje zakupione artykuły spożywcze i przemysłowe, opakowania składa na biurku (góra śmieci rośnie), nauczyciel uświadamia dzieci, że jak np. zje serek, obierze marchewkę, zużyje płyn do mycia naczyń to śmieci przybędzie – próby odpowiedzi na pytanie: Czy wszystkie opakowania były potrzebne? – przekazanie informacji o znakach ekologicznych na opakowaniach – tworzenie plakatu informacyjnego: Ekoznaki (do wykorzystania podczas happeningu o zdrowej żywności) – każdy z nas jest producentem śmieci – co z tym zrobimy? dzieci wymieniają śmieci, które wytwarzają, wymieniają miejsca, gdzie można	– rozumie, że jest producentem śmieci – podkreśla znaczenie wyboru opakowania w czasie zakupów – rozpoznaje znaki Eko na opakowaniach i zna ich znaczenie – rozumie, że należy wybierać opakowania proekologiczne: papier szkło – segreguje śmieci zgodnie z grupą frakcji – łączy rodzaj śmieci z kolorem pojemnika/worka na śmieci/kontenera – buduje zdania z rozsypani wyrazowej – wyraża troskę o środowisko naturalne – przestrzega zasad zgodnej współpracy	– edukacja przyrodnicza – edukacja społeczna – edukacja polonistyczna – etyka – wychowanie fizyczne – edukacja muzyczna – edukacja plastyczna – edukacja techniczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Proekologiczny wizerunek naszej Planety Ziemi</p> <p>Równowaga życia w różnych ekosystemach wspólną odpowiedzialnością wszystkich ludzi</p>	<ul style="list-style-type: none"> wyrzucać śmieci – czy segregacja śmieci jest potrzebna? – podział śmieci na grupy – frakcje nieczystości – rozróżnianie kolorów kontenerów, pojemników lub worków na śmieci – zabawa w Ekosprzątacza: podział na dzieci na grupy, każda z grup otrzymuje karton z różnymi odpadami, zadaniem dzieci jest umieszczenie śmieci w odpowiednim worku/pojemniku – ułożenie zadań z rozsypani wyrazowej np: O przyrodę naszą dbam, śmieci segreguję sam. Zaśmiecanie robi szkodę, bo źle wpływa na Ziemi urodę. Kto o środowisko dba temu przyroda zadowolenie da. – zabawa muzyczno ruchowa przy piosence o treści przyrodniczo – ekologicznej np. „Ziemia wyspa zielona”, „Piosenka ekologiczna dla całego świata” i przy akompaniamencie dźwięków samodzielnie wykonanych instrumentów muzycznych z materiałów przyrodniczych – układanie treści (ekologicznych) zadań do działań – trening zdrowotny - gry i zabawy skoczne: przeskoki jednonóż i obunóż nad niskimi przeszkodami naturalnymi, zabawa ruchowa „Listek do listka” (wg R. Trześniowskiego) 	<ul style="list-style-type: none"> w grupie – rozwija umiejętności muzyczno-wokalne – tworzy Eko-instrumenty muzyczne z materiałów przyrodniczych – układa treści zadań do podanych działań matematycznych – kształtuje sprawność fizyczną z wykorzystaniem przeszkód naturalnego środowiska – przestrzega reguł zabaw i gier sprawnościowych – rozumie, że ruch na świeżym powietrzu sprzyja zdrowiu – rozumie, że odpady biologiczne podlegają procesowi kompostowania – rozumie, że są odpady końcowe (balast), których odzysk lub recykling nie jest możliwy przy obecnym stanie wiedzy i techniki – wyjaśnia co to są surowce wtórne – zna zalety opakowań szklanych – rozumie związek przyczynowo – skutkowy w zakresie gospodarki odpadami – wie co to jest utylizacja 	

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>Potrzeby człowieka w równowadze z rozwojem zrównoważonym</p>	<ul style="list-style-type: none"> – udział w akcji „Sprzątanie Świata” – podział odpadów na odpady biologiczne (podlegające procesowi kompostowania) i niebezpieczne (chemikalia) – co kompostujemy? (resztki pożywienia, skoszona trawę, rozdrobnione gałęzie drzew, liście zmiotki, fusy, skorupki z jaj, resztki roślinne, chwasty) – wykorzystanie kompostu (nawóz naturalny) – opakowania szklane (butelki, słoiki, butle) – zalety opakowań szklanych (jako jedyne nadają się do pasteryzacji, do ponownego użycia i są odporne na czynniki zewnętrzne: insekty, zwierzęta, zamoczenie, przenikanie np. związków chemicznych) – wady opakowań szklanych (łatwość zbitcia, ciężar masy) – wykorzystanie opakowań szklanych – ćwiczenia matematyczne z odmierzaniem cieczy: 1 litr, ½ litra, rozwiązywanie zadań z użyciem pojęć: więcej, mniej, tyle samo, przy wykorzystaniu naczyń szklanych o zróżnicowanej wielkości – sporty całego życia: zabawy z piłką na wesoło „Rzuty do celu i na odległość” – praca w grupach: Tworzenie list firm i produkowanych przez nie odpadów np. szkoła, 	<ul style="list-style-type: none"> – rozumie, że wszyscy produkują śmieci, czym większa fabryka (zakład pracy) tym więcej śmieci – rozumie związek pomiędzy rodzajem firmy i produkcją, a rodzajem śmieci – rozumie starania władz o ochronę środowiska – rozumie znaczenie oszczędzania wody i energii elektrycznej – rozumie dlaczego należy budować oczyszczalnie ścieków – zna zagrożenia środowiska przyrodniczego ze strony człowieka – aktywnie uczestniczy w akcjach na rzecz ochrony środowiska – wyraża swoje poglądy poprzez prace plastyczne – uczestniczy w występach artystycznych, gra wyznaczone role wyrażając emocje głosem, mimiką, gestem – współpracuje z innymi, przestrzega zasad kultury, zgodnie i aktywnie podejmuje działania grupowe i indywidualne – rozumie potrzebę propagowania stylu 	

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>sklep warzywniczy, McDonald's</p> <ul style="list-style-type: none"> – szpital, fabryka samochodów, restauracja, stacja benzynowa itp. Grupy losują firmę i ustalają rodzaj produkowanych śmieci, dokonują segregacji, wyznaczają surowce wtórne, odpady do recyklingu, do kompostownika oraz balast – tworzą mapę „wędrówki” śmieci ze względu na ich rodzaj – transport śmieci, ekonomia w sprzątanii miasta – rozwiązują zadania matematyczne: obliczanie czasu przejazdu z punktu A do punktu B – ekologiczne środki transportu – konkurs ekologiczny „Wiem jak segregować” – oczyszczalnia ścieków miejscem sprzyjającym ekologii -wycieczka do oczyszczalni ścieków – sposoby oszczędzania wody i energii elektrycznej – mniej komputera więcej ruchu na świeżym powietrzu – dbamy o własne zdrowie fizyczne, wypowiedzi dzieci „Jak spędzam czas wolny” – układanie planu dnia – plakat „Prowadzę zdrowy styl życia” – sesja plakatowa – zachęcanie innych klas do zdrowego odżywiania i zabaw na świeżym powietrzu, wręczanie wcześniej przygotowanych znaczków np. „Jestem Eko” – Światowy Dzień Ziemi - przygotowania do 	<p>życia i działań człowieka w zgodzie z przyrodą</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozumie, że przyroda jest nieocenioną wartością obecnych i przyszłych pokoleń – wyraża radość ze wspólnych działań na rzecz ochrony środowiska – odmierza płyny różnymi miarkami; używa określeń: litr, pół litra, ćwierć litra – wykonuje obliczenia kalendarzowe w sytuacjach życiowych – wykonuje proste obliczenia zegarowe – bierze udział w zabawach, minigrach i grach terenowych 	

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<p>obchodów święta</p> <ul style="list-style-type: none"> • pisanie listu do Ziemi • przygotowanie przedstawienia • układanie haseł nawołujących do dbania o środowisko • planowanie terenu do sprzątnięcia • przygotowanie worków, rękawic • porządkowanie terenu np. przed szkołą, w pobliskim parku, lesie • organizacja festynu z okazji Światowego Dnia Ziemi: wystawienie spektaklu teatralnego „Ziemi na ratunek”, Quiz Ekologiczny, współzawodnictwo sportowe na wesoło, wspólne wykonanie EKOLUDÓW z surowców wtórnych, zorganizowanie wystawy 		
<p>„Woda – wielki skarb”</p> <p>Dlaczego my mamy oszczędzać wodę?</p> <p>Projekt: Zrównoważony świat to świat</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wycieczka do oczyszczalni ścieków – dostarczenie wiadomości na temat wody w przyrodzie (nauczyciel pokazuje wodę w szklance, kawałek lodu, oraz poleca zaobserwować „obłoczek” unoszący się nad gotującą się wodą) – poznanie stanów skupienia wody, wprowadzenie pojęcia: stany skupienia wody (stan ciekły, stały - lód, śnieg, gazowy - para wodna) – rozmieszczenie wody na kuli ziemskiej wskazaniami na mapie świata miejsc, w których znajduje się woda w stanie ciekłym i stałym 	<ul style="list-style-type: none"> – rozumie znaczenie wody w życiu roślin, zwierząt, ludzi – wie, jaki jest wpływ przemysłu chemicznego na stan wód – zna substancje zanieczyszczające wody, potrafi wyjaśnić, w jaki sposób zanieczyszczenia wpływają na życie organizmów żywych – dostrzega wpływ środków piorących na życie organiczne roślin i zwierząt – wie, jakie są skutki bilansu wodnego: efekt cieplarniany, zwiększenie spływu 	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja ekonomiczna – edukacja polonistyczna – edukacja przyrodnicza – edukacja społeczna – edukacja matematyczna – edukacja muzyczna

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
<p>pełen różnorodności</p> <p>Projekt: Racjonalna gospodarka zasobami a zasady ZR</p> <p>Równowaga życia w różnych ekosystemach wspólną odpowiedzialnością wszystkich ludzi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • jak nazywają się wody, które otaczają kontynenty na ziemi? • odszukaj je na mapie świata i podaj ich nazwy • wymień trzy stany skupienia wody i wskaż je na rysunku • odszukaj na mapie krainy wiecznych lodów: Antarktydę, Arktykę, Grenlandię • gdzie w środowisku naturalnym znajduje się woda w stanie gazowym? <p>– poznanie właściwości wody :</p> <ul style="list-style-type: none"> • od czego zależy stan skupienia • w jaki sposób powierzchnia wpływa na szybkość parowania? (zapoznanie uczniów z zależnościami szybkości parowania) • czy woda jest dobrym rozpuszczalnikiem? • od czego zależy wsiąkanie wody? • woda jako podstawowy budulec wszystkich organizmów żywych <p>– zapoznanie z rodzajami opadów</p> <p>– poznanie temperatur wrzenia i zamarzania wody</p> <p>– poszukiwanie wskazówek, jak zmniejszyć zużycie wody w gospodarstwie domowym, znajomość sposobów oszczędzania wody (mycie zębów, branie kąpiele)</p> <p>– drama: metoda na zimę (uczniowie wchodzą w rolę modeli i modelek prezentując swoje zimowe stroje, opisywanie swojego zimowego ubioru z uwzględnieniem jego wad i zalet)</p>	<p>wody, zmniejszenie ilości wody na łądzie, zmiana pogody, skażenie rzek i mórz</p> <p>– rozumie, że wodę można wykorzystać jako źródło energii dla potrzeb człowieka i przemysłu</p> <p>– dba o czystość i ochronę wód</p> <p>– wie, że należy dbać o zasoby wody, rozumie potrzebę oszczędzania wody</p> <p>– zdaje sobie sprawę z zanieczyszczeń wód gruntowych</p> <p>– rozumie istotę obiegu wody w przyrodzie</p> <p>– wymienia stany skupienia wody</p> <p>– dostrzega związek opadów z temperaturą.</p> <p>– zna temperaturę wrzenia i zamarzania wody</p> <p>– wypowiada się całymi zdaniami</p> <p>– czyta głośno tekst z zachowaniem odpowiedniej intonacji i zwracaniem uwagi na znaki przystankowe</p> <p>– dodaje i odejmuje liczby, ilość wody wyrażoną w litrach</p> <p>– dokonuje obliczeń użytecznych w życiu, związanych z ilością wody</p> <p>– wie, że należy dbać o zasoby wody, rozumie potrzebę oszczędzania wody, rozumie, że ma wpływ na oszczędność</p>	<p>– wychowanie fizyczne i edukacja zdrowotna</p> <p>– edukacja plastyczna</p> <p>– zajęcia komputerowe</p>

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
	<ul style="list-style-type: none"> – tworzenie plakatu dla ZR, np. historia kropli wody, woda w życiu codziennym – uczniowie poznają książkę pt.: Dlaczego my mamy oszczędzać wodę? - lektura staje się podstawą do badań i doświadczeń – uczniowie przygotowują mapę wędrówki wody pt. OD KROPELKI DO CHMURKI – redagowanie w edytorze tekstu prostej formy użytkowej – list do mieszkańców Zielonej Planety. – próby naśladowania własnym głosem, np. kapania wody – zadania z treścią dotyczące omawianego tematu – wykonanie ilustracji inspirowanej utworem poetyckim 	<ul style="list-style-type: none"> wody – rozumie, że każdy powinien troszczyć się o planetę – porównuje ilość wody w szklance przed gotowaniem i po gotowaniu (ile wody wyparowało i po jakim czasie gotowania) – wykonuje obliczenia związane z kalendarzem – rozumie różnicowanie pór roku na kuli ziemskiej – potrafi odczytać temperaturę na termometrze – dokonuje prostych obliczeń użytecznych w życiu, związanych z temperaturą – zna średnie temperatury w innych krajach i warunki atmosferyczne jakie się z tym wiążą – rozwiązuje zadania z treścią – próbuje wyciągnąć i formułować wnioski – pisze swobodnie teksty użytkowe – umie wykonać ilustrację inspirowaną utworem poetyckim – rozpoznaje źródła dźwięków – przedstawia ruchem zjawiska poetyckie, wyraża swoje doznania różnymi sposobami 	

Temat	Propozycje aktywności	Osiągnięte efekty	Obszary aktywności
		<ul style="list-style-type: none">– docenia znaczenie ruchu na świeżym powietrzu (lepi kule ze śniegu i ustawia bałwana)– przestrzega zasad bezpieczeństwa podczas zabaw– poszukuje informacji w encyklopedii, leksykonach przeznaczonych dla dzieci (w wersji tradycyjnej i multimedialnej)– w edytorze tekstu tworzy dokument z wykorzystaniem słownictwa pomocniczego znajdującego się w pliku	

V. UWAGI WDROŻENIOWE

Program „Zrównoważona szkoła” można zaliczyć do edukacji alternatywnej (łac. *alternare* – ‘odmieniać’, *alter* – ‘inny’), która z założenia stoi w opozycji do usankcjonowanych tradycją metod i form nauczania, szukając innych rozwiązań dylematów pedagogicznych i nowatorskich sposobów oddziaływania wychowawczego. Postuluje dynamiczny model szkoły jako miejsca do życia i wielostronnego rozwoju ucznia (umysłowego, psychicznego i emocjonalnego), w związku z czym ma być on zarówno podmiotem, jak i przedmiotem edukacji.

Nauczyciel nie dominuje w procesie nauczania, ale wspiera, doradza, ukierunkowuje i zachęca do dalszej samodzielnej pracy. Szkoła ma stanowić swoisty łącznik pomiędzy rodziną a społeczeństwem – kształtować i rozwijać określone umiejętności ucznia.

Celem jest:

- wyzwalanie postaw twórczych i wzmacnianie indywidualnych predyspozycji uczniów,
- nauczanie nieszablonowego sposobu myślenia i odwagi w przezwyciężaniu życiowych trudności,
- stymulowanie do samokształcenia,
- kształtowanie umiejętności życia w społeczeństwie, otwartości oraz postawy tolerancji i szacunku wobec innych ludzi.

Zgodnie z przyjętym w niniejszym programie modelem kształcenia nauczyciel tak powinien kształtować przestrzeń edukacyjną i organizację pracy, **aby uczeń mógł:**

- obserwować,
- poznawać,
- doświadczać,
- odkrywać,
- eksperymentować,
- tworzyć i przetwarzać,
- przeżywać,
- empirycznie poznawać siebie jako istotę społeczną i przyrodniczą.

Autorki programu – zwracając uwagę na Zrównoważony Rozwój, który obejmuje cztery elementy: gospodarczy, społeczny, środowiskowy i kulturowy – proponują stosować wpisujący się w koncepcję ZR katalog **metod wielostronnego nauczania wg W. Okonia:**

- metody praktyczne – praktyczne działanie nad wytworem,

- metody problemowe – tworzenie sytuacji problemowych i poszukiwanie sposobów ich rozwiązywania (burza mózgów, gry dydaktyczne, giełd pomysłów, wyszukiwanie informacji z różnych źródeł),
- metody eksponujące – przyswajanie wiedzy przez ogląd, obserwowanie i przeżywanie (filmy, pokazy, prezentacje multimedialne, wycieczki, spotkania),
- metody podające – przekazywanie uczniom określonych treści (pogadanka, opowiadanie, praca z książką).

Zespół Autorów obudowy dydaktycznej do programu „Zrównoważona szkoła” przyjął następującą klasyfikację metod stosowanych przez nie w scenariuszach zajęć:

1. oglądowe (obserwacja i pokaz, metoda przykładu, metoda uprzywilejowania sztuki plastycznej, teatralnej, utworów muzycznych)
2. słowne (rozmowy, opowiadania, zagadki, uczenie wierszy, tekstów piosenek, objaśnienia i instrukcje, sposoby społecznego porozumiewania, metody żywego słowa)
3. aktywizujące, twórcze wraz z problemowymi i działaniami praktycznymi (metoda samodzielnych doświadczeń, kierowania własną działalnością dziecka, zadań stawianych dziecku, ćwiczeń)⁴⁸.

Autorki programu „Zrównoważona szkoła” polecają również:

- mapy pamięciowe dla usystematyzowania wiedzy,
- mapy mentalne do rozwiązywania problemów,
- metody projektu edukacyjnego,
- dramę, happeningi i techniki teatralne,
- organizowanie imprez kulturalnych, jak: spotkania z ciekawymi ludźmi, wystawy prac, konkursów (poetyckich, ortograficznych, naukowo-technicznych itd.),
- udział w akcjach ekologicznych i kulturalnych, warsztatach.

Pewnym ideałem byłoby, gdyby w efekcie zastosowanej strategii nauczania-uczenia się rodziły się pytania i problemy stymulujące uczniów do samodzielnego poszukiwania odpowiedzi, podczas gdy rola nauczyciela ograniczałaby się jedynie do wspierania tych inicjatyw. Nauczyciel nie powinien dawać gotowych rozwiązań i odpowiedzi ani być jedynym źródłem wiedzy uczniów.

⁴⁸ oprac. E. Miterka.

V.1 INDYWIDUALIZACJA PROCESU KSZTAŁCENIA

Indywidualizacja procesu nauczania – to uczenia się, czyli dostrzeżenie indywidualnych różnic pomiędzy poszczególnymi uczniami w zakresie umiejętności, zdolności, potrzeb i zainteresowań, a następnie tworzenie im warunków do wszechstronnego rozwoju dokonującego się w procesie nauczania-uczenia się poprzez⁴⁹:

- akwizycję wiedzy (pośrednią i bezpośrednią, formalną i nieformalną), odkrywanie i dociekanie, przeżywanie i działanie⁵⁰,
- różnicowanie metod, technik nauczania, modeli interakcyjnych i tempa pracy stosownie do potrzeb, zainteresowań oraz możliwości umysłowych poszczególnych uczniów,
- indywidualizowanie procesu nauczania - uczenia się.

V.2 METODA PROJEKTU EDUKACYJNEGO

To interaktywna metoda nauczania, polegająca na umożliwieniu uczniom samodzielnego realizowania wybranych przez siebie zadań, zakończonych konkretnym produktem⁵¹. Projekt zazwyczaj ma charakter interdyscyplinarny.

Prawodawcą tego sposobu działania był J. Dewey, dzięki któremu została ona spopularyzowana w Stanach Zjednoczonych na początku XX w., a w Polsce zaczęła funkcjonować w masowej edukacji w latach 90. XX w.

Rola nauczyciela ogranicza się tu zazwyczaj do koordynacji, co „daje uczniom warunki do indywidualnej organizacji pracy oraz uczy ich kierowania własnym procesem uczenia się - wyjaśnia M. Pamuła. - [metoda projektu] wdraża uczących się do autonomii, uczy pracy w grupie i komunikowania się w niej, twórczego rozwiązywania problemów, a także samodzielnego oceniania wykonanej pracy”⁵².

Realizacja projektu to proces wieloetapowy, w którym konieczne jest:

- 1) wybranie tematu połączone z burzą mózgów;
- 2) wybór, strukturalizacja i analiza treści;
- 3) określenie celów projektu oraz sposobów ich osiągnięcia;
- 4) zaplanowanie kolejnych działań, przewidywanie problemów oraz określenie sposobów ewaluacji projektu;
- 5) prezentacja produktu finalnego;

⁴⁹ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 191.

⁵⁰ W. Okoń, *Podstawy wykształcenia ogólnego*, Warszawa 1967, s. 82-95.

⁵¹ M. Pamuła, *Metoda projektu*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt., s. 121.

⁵² Tamże.

- 6) podsumowanie pracy projektowej i samoocena (refleksja nad procesem uczenia się)⁵³.

V.3 DRAMA

Mimo licznych publikacji i rosnącego zainteresowania wśród pedagogów, terapeutów i psychologów, drama wciąż pozostaje zjawiskiem niejednoznacznie sklasyfikowanym, rozumianym i stosowanym. Inaczej rozpatruje się istotę dramy w opracowaniach anglojęzycznych, szerzej i bardziej wieloaspektowo, podczas gdy w Polsce pojawiają się próby jej klasyfikowania i stosowania w obrębie określonej dziedziny. Wprowadza to pewien chaos terminologiczny, a w konsekwencji problemy w metodyce dramy⁵⁴. W polskiej terminologii dąży się do pewnego „doprecyzowania” terminu dramy, tworząc jej taksonomię, m.in. na: dramę właściwą, edukacyjną, kreatywną i psychodramę (rozumianą jako formę terapeutyczną), glottodramę, wprawki dramatyczne, gry osobiste i gry zaprojektowane, ćwiczenia dramowe. Ogólność i pewna enigmatyczność większości z tych terminów zmusza do sięgnięcia do literatury przedmiotu, gdzie z kolei nie ma wspólnoty poglądów, co do ich stosowania. Pisała o tym już Krystyna Pankowska, jedna z pierwszych, rodzimych teoretyczek dramy, wskazując źródła „nieporozumień z dramą w Polsce”, czyli utożsamianie jej z teatrem:

„sytuowanie dramy w kontekście technik teatralnych niesie ze sobą niebezpieczeństwo uproszczonego jej rozumienia – przestrzega – Prowadzi ono w linii prostej do analogii pomiędzy dramą a popularnymi etiudami teatralnymi, które są podstawą kształcenia aktora lub też do analogii pomiędzy dramą a zwykłymi szkolnymi inscenizacjami. To najprawdopodobniej jeden z powodów, dla którego na różnego rodzaju kursach dramy wprowadzane są zajęcia *stricte* teatralne. (...) inny powód, to stosunkowo łatwa metodyka technik teatralnych w odróżnieniu od skomplikowanej i trudnej metodyki dramy”⁵⁵.

Takie błędne utożsamianie dramy z technikami teatralnymi prowadzi do tego, zdaniem Pankowskiej, że większość nauczycieli infantylizuje tę metodę, nie rozumiejąc „relacji między dramą a teatrem, dramą a terapią

⁵³ Por też: Cwiakała K., *Wykorzystanie metody projektów w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych uczniów*, Rzeszów 2001; Helm J. H., Katz L.G. *Metoda projektu w edukacji elementarnej*, Warszawa 2003; Królikowski J., *Projekt edukacyjny. Materiały dla zespołów międzyprzedmiotowych*, Warszawa 2001.

⁵⁴ Podrozdział stanowi skróconą wersję artykułu – por. B. Kucharska, *Drama – możliwości i zagrożenia. Zarys problematyki*, [w:] *Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne*, pod red. P. Mazura i D. Sikory, Lublin 2010, s. 229-246.

⁵⁵ K. Pankowska, *Pedagogika dramy. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000, s. 95-96.

oraz dramą i edukacją”, sprowadzając ją do prostej zabawy w teatr lub do pedagogiki zabawy⁵⁶. Oczywiście gry teatralne, pantomimiczne, ilustracje sceniczne, teatrzyk lalkowy i wiele innych form teatralnych czy parateatralnych to ważny element edukacji, ale zazwyczaj nie jest to działanie w obrębie dramy⁵⁷.

CZYM ZATEM JEST DRAMA?

Drama obejmuje szerszy obszar działań niż teatr i jest ściśle ukierunkowana na edukację, wychowanie i rozwój.

Zakres rozumienia tych dwóch zjawisk kryje się w samej etymologii wyrazów: „teatr” pochodzi z greckiego *theatron* – *widownia* i *theomai* – *widzę, oglądam*, odwołując się do fundamentalnej właściwości teatru jako sztuki spojrzenia⁵⁸, zaś „drama” od *drao*, który tłumaczy się jako *działam, czynię, ale i walczę, zmagam się, przeciwstawiam*. Zgodnie z tym, **drama jest aktywnym uczeniem się poprzez działanie i doświadczenie, „zmaganiem się” z problemem i „stawianiem mu czoła”, a jej węzłowym elementem jest konflikt (dylemat i problem).**

Nowe psychologiczne teorie nauczania, akcentujące kształtowanie i utrwalanie w uczniu wysokiej samooceny oraz potrzeby akceptacji i przynależności, znakomicie realizuje się poprzez dramę. Metoda ta nie tylko rozwija empatię i poprawia kondycję społeczną grupy, ale również pozwala – na co wskazywała Makowska – „modyfikować swoje zachowania i sposoby myślenia przez realizację własnych idei w akcji, a nie przez bezpośrednią modyfikację niewłaściwego zachowania w życiu”⁵⁹. Drama zapewnia swoiste bezpieczeństwo uczestnictwa w określonym działaniu, które możemy w każdej chwili przerwać, by zastanowić się lub przedyskutować w drodze negocjacji taką a nie inną decyzję, co uwrażliwia na problemy innych ludzi oraz wzmacnia umiejętności interpersonalne grupy. Dla pełnej realizacji funkcji wychowawczych dramy szczególnie ważna jest umiejętność pełnego wejścia w rolę z jednoczesnym zachowaniem świadomości pozorności bycia kimś innym w wyimaginowanej sytuacji.

TECHNIKI DRAMY

W obrębie dramy stosuje się różnorodne techniki, które są rozmaicie opisywane przez jej praktyków. Przykładowo, Anna Dziejdz wymienia:

- typowe role (bycie w roli, rozmowy, wywiad, improwizacja);

⁵⁶ Pankowska wskazuje publikacje, m.in. H. Machulskiej, J. Tatatorowicza i M. Świecy, w których błędnie określa się dramę „technikami teatralnymi, wykorzystywanymi do celów edukacji”, „metodą parateatralną” czy „pedagogiką zabawy”. Tamże, s. 91, 96-97.

⁵⁷ B. Kucharska, *Drama – możliwości i zagrożenia. Zarys problematyki*, dz. cyt.

⁵⁸ Por. P. Pavis, *Zmiany znaczenia teatralności*, [w:] *Słownik terminów teatralnych*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2002, s. 564.

⁵⁹ K. Makowska, *Teatroterapia w leczeniu i wychowaniu*, „Edukacja i Dialog” 2007, nr 5, z. 188, s. 18.

- konwencje rzeźby, obrazu i filmu (żywe obrazy, stop-klatkę, zdjęcia, fotografie);
- techniki plastyczno-manualne (rysunki, plany, makiety, kostiumy, modele, muzeum);
- ćwiczenia głosowe i pisemne.

Zadaniem instruktora dramy, którego nazywa „mistrzem”, jest sposób relacji z pozostałymi uczestnikami, np. jako dowódcy, eksperta, doradcy czy podwładnego, ucznia, dziecka⁶⁰. Możliwości są nieograniczone, trzeba tylko przewidywać konsekwencje.

Wiesław Sikorski podaje, bez dodatkowego klasyfikowania:

- rzeźbę,
- obraz,
- pracę w parach i pracę w grupach,
- rytuał,
- wywiad,
- wchodzenie i wychodzenie z roli,
- stosowanie symbolu,
- lustro, cienie,
- zatrzymanie akcji dla refleksji,
- punkt startu,
- przestrzeń w dramie,
- czas, punkt zwrotny, punkt kulminacyjny,
- marsze fabularne⁶¹.

Niektóre z nich są znane i szeroko opisane w poradnikach metodycznych czy analizach dramy, inne są efektem autorskich poszukiwań.

Sam podział i układ nie wydają się najważniejsze. Jedyne o czym należy pamiętać to, by nie stosować zamiennie środków dramowych i teatralnych, kształcić umiejętność „bycia” w roli a nie „grania” roli.

EWALUACJA – PODSUMOWANIE DZIAŁAŃ DRAMOWYCH

Tak rozumiana drama to nie tylko metoda nauczania, ale także sposób rozumienia świata, w którym żyjemy i ludzi, tworzących nasze społeczeństwo. Może być lustrem lub karykaturą, najważniejsze, żeby towarzyszyła temu refleksja.

⁶⁰ Por. A. Dziedzic, J. Pichalska, E. Świdzka, *Drama na lekcjach języka polskiego w szkole średniej*, Warszawa 1992, s. 12-28.

⁶¹ W. Sikorski, dz. cyt., s. 24-25.

V.4 TECHNIKI TEATRALNE I PARATEATRALNE

Autorki programu „Zrównoważona szkoła” zalecają stosowanie jak najczęściej różnych form teatralnych i parateatralnych w ramach działań na terenie szkoły i poza nią.

Do takich działań parateatralnych należy **HAPPENING** (ang. ‘wydarzenie’), który ostatnio jest dość popularny w przewodnikach metodycznych. Jest też to jednak forma często mylnie interpretowana i opisywana⁶². Czym jest happening? To działanie, w którym inicjatorzy prowokują pewne zdarzenia i procesy oraz zachęcają do udziału w nich zgromadzonych uczestników. W happeningu dominuje ruch, obraz i działanie, różnorodność form, środków i technik. W edukacji stosowany jest jako metoda aktywizująca uczniów oraz wyzwalamąca aktywność twórczą dziecka⁶³.

W przypadku promowania idei Zrównoważonego Rozwoju poprzez akcje społeczne i kulturalne, happening wydaje się nieodzowny, bowiem zakłada improwizację, spontaniczność i pewną przypadkowość. Polega na stworzeniu sytuacji wyjściowej - przykładowo uczniowie przebrani za tzw. śmieciowe jedzenie oraz zdrowe ekologiczne produkty wychodzą na teren wokół szkoły i zachęcają do włączenia się przypadkowych uczestników do zabawy poprzez wybór do którego pochodu się dołączają, zdrowego czy niezdrowego pożywienia. Po pewnym czasie zabawa może przejść na kolejny poziom, np. poprzez rekwizyty „ubieramy” uczestników w duży brzuch czy niezdrową cerę jako skutek złej diety itp.

Happening bywa interpretowany w kontekście dramy, jednak w odróżnieniu od niej nie stanowi on procesu regulowanego systemem zasad i nie ogranicza się tylko do bycia w roli. Jedną z różnic pomiędzy dramą a happeningiem jest to, iż drama „dzieje się wśród osób”, happening „wśród przedmiotów i przez przedmioty” [M. Kirby].

TEATRALNA GIEŁDA POMYSŁÓW należy do grupy dyskusji dydaktycznych w obrębie aktywizujących metod problemowych, z tą różnicą od typowej giełdy pomysłów (synonimicznie określanej jako burza mózgów), że uczniowie wchodzą w określone role - postaci fikcyjnych lub historycznych - i już w tych rolach swobodnie wymieniają się opiniami własnymi lub przywołanymi. W ten sposób można prowadzić debaty ekologiczne i ekonomiczne, oczywiście zgodnie z możliwościami intelektualnymi uczniów.

Warunkiem prawidłowego przebiegu tej formy są:

- pewna dojrzałość i samodzielność w dochodzeniu do wiedzy,

⁶² Por. M. Królicza, *Drama i happening w edukacji przedszkolnej*, Kraków 2006.

⁶³ E. Miterka, *Hapening*, [w] *Mały leksykon*, dz. cyt., s. 109.

- respektowanie zasad i szacunek w relacjach interpersonalnych (uznanie innych argumentów niż własne oraz zasad komunikacji międzyludzkiej),
- postawa aktywności, otwartości i ciekawości,
- odpowiednia atmosfera⁶⁴.

Poprzez teatralną giełdę pomysłów uczniowie mogą rozmawiać, sprzeczać się i dyskutować, rozwiązywać najróżniejsze trudne problemy dorosłych, planować elementy zrównoważonego świata. Punktem wyjścia mogą być teksty literackie (np. z Listy lektur ZR), ale też realne problemy ich regionu czy środowiska. Sytuacja teatralna pomaga się pozbyć pewnych ograniczeń, które mogą odczuwać uczniowie z racji wieku czy dotychczasowo pełnionej roli społecznej.

⁶⁴ B. Kucharska, *Drama – możliwości i zagrożenia. Zarys problematyki*, dz. cyt.

VI. LISTA LEKTUR DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU⁶⁵

Literaturę dla dzieci określa się mianem literatury „osobnej”, za J. Cieślukowskim – „czwartej”, podkreślając jej odrębność i specyfikę. W skład tej literatury wchodzi:

- 1) grupa tekstów folkloru dziecięcego, pierwotnie w obiegu ustnym, związana z grami i zabawami dziecięcymi, dziś – zróżnicowana genologicznie na: kołysanki i rozbudzanki, wyliczanki, przezywanki i przedrzeźnianki, zamawianki, skrętacze języka (wywracanki, przestawianki), tzw. języki tajemne dzieci i dziecięce przysłowia, zagadki, anegdoty i skecze, gadki, bajki, a nawet „straszacze” dziecięce (opowieści o strachach, duchach i upiorach, współcześnie określane bajkami gotyckimi);
- 2) literacka twórczość dla dzieci, której podstawowym wyróżnikiem jest kategoria dziecięcości oraz różnica poziomu świadomości występująca pomiędzy twórcą a odbiorcą.

W skład literatury dla dzieci wchodzi to, „co dzieci wzięły od dorosłych, co dla nich dorośli stworzyli i co same wymyśliły” - podsumowywał Cieślukowski. Należy jednak pamiętać o „poziomie świadomości” i odpowiadających mu kolejnych poziomach adaptacji czytelniczej.

A. Baluch opisała trzy podstawowe fazy kontaktu dziecka z książką:

- 1) to seria książeczek dla najmłodszych odbiorców literatury, „dla których umiejętność czytania leży w granicach magicznych umiejętności świata ludzi dorosłych”, etap ten mieści się w haśle-prośbie: „poczytaj mi, mamo”;
- 2) dotyczy starszych dzieci, umiejących sobie poradzić ze słowem drukowanym, czyli ośmio- i dziewięcioletnich, umiejących „lepiej lub gorzej składać litery”, ale bez umiejętności uchwycenia całości znaczeniowej utworu, skoncentrowane na odcyfrowywaniu literek, upraszczają warstwę semantyczną dzieła literackiego. Dlatego najlepsze są wówczas teksty krótkie i proste znaczeniowo;
- 3) „pełny kontakt czytelniczy ma miejsce wtedy, gdy dziecko w wieku jedenastu i dwunastu lat potrafi samodzielnie korzystać ze sztuki słowa”. Etap ten to samodzielna lektura i zarys kształtujących się gustów czytelniczych⁶⁶.

⁶⁵ Oprac. B. Kucharska

⁶⁶ A. Baluch, *Dziecko i świat przedstawiony, czyli tajemnice dziecięcej lektury*, Wrocław 1994; B. Kucharska, *Gotyckie baśnie*, [w:] *Przeobrażenia w kulturze i edukacji XX i XXI wieku*, t. 1, (red.) M. Karwatowska i A. Siwiec, Lublin 2010.

Drugiemu i trzeciemu etapowi tej inicjacji czytelniczej towarzyszy „uzasadniona psychologicznie chęć naśladowania”, ale nie prosta mimetycznie, tylko „prawdziwe naśladownictwo” z odwzorowaniem modelu, przyswojeniem go z poczuciem podziwu lub rywalizacji⁶⁷. „Każde dziecko żyje na pograniczu dwóch światów – podsumowuje Baluch – świata realnego i iluzji”⁶⁸. Zatem czerpie wiedzę z obu na równych prawach, a książka stanowi jego płaszczyznę komunikacji ze światem oraz – co ważniejsze – jego przewodnik dorastania. Antropolodzy taką rolę przypisują baśni i to baśni jako tekstowi „swoich” czasów, będącemu efektem zderzenia tradycji i współczesności, opowieści-dziedzictwa przodków i zakamuflowanych scenariuszy inicjacji nowych pokoleń⁶⁹.

Dlatego tak ważne są prawidłowe wybory czytelnicze dziecka, bowiem na tym etapie książka ma nie tylko bawić, ale przede wszystkim – uczyć i wychowywać.

Istotną rolę w edukacji czytelniczej dziecka odgrywają osoby pośredniczące w tym procesie, jak członkowie rodziny lub najbliższego otoczenia, nauczyciele i bibliotekarze⁷⁰. Role tych „pośredników” zmieniają się i różnicują – na początku pełnią funkcje lektorskie, czytając na głos tekst utworu i odgrywając za pomocą gestu czy mimiki prezentowane wydarzenia. Siedmio- i ośmiolatkom pomagają zrozumieć i zinterpretować utwór, zaś dziewięcio- i dziesięciolatkom pomagają dostrzec dodatkowe sensory i ukryte treści – metaforyczne i intertekstualne. Na tym etapie do zadań pośredników należy również dbałość o odpowiedni dobór tekstów literackich, które powinny być dostosowane do percepcji i możliwości intelektualnych dziecka oraz – co istotne – wartościowe poznawczo i dydaktycznie.

To pośrednik tworzy pierwszy wzorzec kontaktów młodego czytelnika z lekturą, który już w wieku 11 lat powinien mieć wstępnie ukształtowany gust czytelniczy i dokonywać pierwszych samodzielnych wyborów⁷¹.

⁶⁷ R. Zazzo, *Rozwój dziecka*, [w:] *Psychologia rozwojowa*, pod red. M. Debesse’a, Warszawa 1963, s. 37.

⁶⁸ A. Baluch, *Dziecko i jego światy*, [w:] *tejsze*, dz. cyt., s. 13.

⁶⁹ B. Kucharska, *Gotyckie baśnie*, dz. cyt.

⁷⁰ Por. Z. Adamczykowa, *Literatura dla dzieci. Funkcje. Kategorie. Gatunki*, Warszawa 2001, s. 28.

⁷¹ B. Kucharska, *(Nie)bezpieczna literatura dla dzieci? Refleksje pedagogiczne w kontekście popkulturowej beletrystyki dla najmłodszych*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Aktualne problemy teorii i praktyki pedagogicznej*, red. B. Komorowska, P. Mazur, Chełm 2014, s. 119-137.

VI.1 KANON LITERATURY DLA DZIECI

ZASADA: należy uwzględnić trzy książki do wspólnego opracowania w czasie zajęć w każdej klasie oraz tyle samo do przeczytania przez uczniów w klasie pod kierunkiem nauczyciela.

Zaleca się też, aby każde dziecko samodzielnie w domu przeczytało jedną lekturę w klasie I, dwie w II i trzy w III klasie⁷². To oczywiście niezbędne minimum, twórcy *Podstawy Programowej* zakładają, że lista lektur będzie powiększana w zależności od potrzeb i zainteresowań uczniów w danej grupie wiekowej.

PROPONOWANA BELETRYSTYKA (wybór):

1. Amicis E. de, *Serce*
2. Andersen H. Ch., *Baśnie*
3. Atwater F. i R., *Pan Popper i jego pingwiny*
4. Barrie J.M., *Piotruś Pan i Wendy*
5. Berna P., *Rycerze Złotego Runa*
6. Brzechwa J., *Akademia Pana Kleksa*
7. Chotomska W., *Legendy polskie*
8. Collodi C., *Pinokio*
9. Grimm, *Baśnie* (wybór)
10. Jansson T., seria o *Muminkach*
11. Kamińska A., *Książka nad książkami*
12. Kern L.J., *Ferdynand Wspaniały*
13. Kipling R., *Księga dżungli*
14. *Klechdy domowe*, wybór H. Kostyrko
15. Konopnicka M., *O krasnoludkach i sierotce Marysi* (fragmenty)
16. Lindgren A., *Dzieci z Bullerbyn; Boże Narodzenie w Bullerbyn; Bracia Lwie Serce*; seria o *Pipi, Pończoszance* (wybór)
17. Lofting H., seria o *Doktorze Dolittle*
18. Makuszyński K., *Przygody Koziołka Matołka*
19. Milne A.A., *Kubuś Puchatek; Chatka Puchatka*
20. Perrault Ch., *Baśnie*
21. Sempe, Gościnny, seria o *Mikołajku*
22. Tolkien J.R.R., *Pan Błysk; Listy do Świętego Mikołaja*
23. *U złotego źródła*, wyb. H. Kostyrko

⁷² Por. D. Czelakowska, *Metodyka edukacji polonistycznej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Kraków 2010.

VI.2 EKOLEKTURY

Celem ekolektur, w ramach edukacji ekologicznej (gr. *ojkos* – ‘dom, gospodarstwo’, *logos* – ‘słowo, opowieść’), jest kształtowanie świadomości „ekoucznia” oraz szacunku i poczucia odpowiedzialności za „swój dom”, jakim jest planeta ziemia.

Zadaniem ekolektur jest:

- kształtowanie kompetencji ekologicznych wg tzw. ‘schodów ekologicznych’;
- wzbudzanie wrażliwości na piękno otoczenia przez kontakt z przyrodą (m.in. inicjując wycieczki „bioregionalne”);
- wychowanie do ekowartości (aspekt aksjologiczny i etyczny edukacji na rzecz ZR);
- zapoznanie z podstawowymi pojęciami przyrodniczymi (m.in. powietrze, krajobraz, gleba, słońce, woda) i ekologicznymi (jak: biosfera, populacja, ekosystem, równowaga biologiczna, recykling);
- wiedza i umiejętności w zakresie sozologii⁷³.

PROPONOWANE EKOLEKTURY (wybór):

1. Butschkow T., Schirmann S., *Mam przyjaciela śmieciarza*, Media Rodzina 2008.
2. Czarkowska I., *Kocia odkrywałnia tajemnic*, Wydawnictwo Bis 2009.
3. Dzwonkowski R., *Mały obserwator przyrody*, AWM 2014.
4. *Ekologia. Obrazkowa encyklopedia dla dzieci*, Wyd. Oleksiejuk, Ożarów Mazowiecki 2010.
5. Garbarczyk H., *Zielnik. Drzewa i krzewy*, Wyd. ARKADY.
6. Garbarczyk H., *Zielnik. Runo leśne*, Wyd. ARKADY.
7. Garbarczyk H., *Zielnik. Zioła łąk i ogrodów*, Wyd. ARKADY.
8. Heekyoung K., *Dokąd iść? Mapy mówią do nas*, Wydawnictwo Entliczek 2012.
9. Hecher J., *Przyroda to przygoda*, Jedność, Kielce 2013.
10. Jarmońkiewicz E. (red.), *Wielka Księga Eksperymentów*, Warszawa 2010.
11. Jimenez N. i E., *Dbamy o naszą planetę. Nie sami - z rodzicami. cz. 1: Pstryk! Jak oszczędzać energię*, Wyd. Biobooks.
12. Jimenez N. i E., *Dbamy o naszą planetę. Nie sami - z rodzicami. cz. 2: Fúj! Jak mniej śmiecić*, Wyd. Biobooks.

⁷³ B. Kucharska, *Edukacja ekologiczna*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt.

13. Jimenez N. i E., *Dbamy o naszą planetę. Nie sami - z rodzicami. cz. 3: Plusk! Jak oszczędzać wodę*, Wyd. Biobooks.
14. Jimenez N. i E., *Dbamy o naszą planetę. Nie sami - z rodzicami. cz. 4: Uff! Jak dbać o powietrze*, Wyd. Biobooks.
15. Kasdepke G., *Inżynier Ciućma, czyli śrubka, młotek i przemądrzałe roboty*, Warszawa 2012.
16. Kasdepke G., *W moim brzuchu mieszka jakieś zwierzątko*, Nasza Księgarnia, Warszawa 2010.
17. Kozłowski K., *Smok i smog*. Seria: *Ekobajeczki*, Kraków 2010.
18. Kwon Jeong-saeng, *Psia kupa*, Wydawnictwo Kwiaty Orientu 2012.
19. Lipka-Sztarbalło K., *Łazienkowe pytania*, Wyd. Ezop 2014.
20. Łozowski M., *Co się dzieje, kiedy śpisz*, Wyd. Muchomor, Warszawa 2010.
21. Macias K., *Akademia Ekologii. Cz. 1: Dbam o środowisko*, Kraków 2012.
22. Macias K., *Akademia Ekologii. Cz. 2: Segreguję odpady*, Kraków 2012.
23. Magnason A.S., *Historia błękitnej planety*, Wydawnictwo EneDueRabe 2014.
24. Miś L., *Serce lasu*, Wyd. AD OCULOS 2009.
25. *Ocal planetę. Poradnik małego Ekologa*, Ibis 2009.
26. *Odkrywanie świata. Ekologia*, tekst Sagnier Ch., pomysł E. Beaumont, Wyd. Oleksiejuk, Ożarów Mazowiecki 2009.
27. Olsson O., *Dziwne zwierzęta*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2012.
28. Olsson O., *Inna podróż*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2013.
29. Orzeł P., *Poznaj swój kraj. Polska moja Ojczyzna*, Wyd. Aksjomat, Kraków 2013.
30. Parlak D., *Pan Mruczek i mysia rodzina*, Wyd. BIS 2009.
31. Samojlik T., *Ostatni żubr*, Wyd. Kultura Gniewu Krótkie Gatki 2014.
32. Sawa W., Seria: *Ekologia dla dzieci (Świetlicowa grota)*, Kraków 2010.
33. Skoczylas R., *Co w lesie piszczy*, Warszawa 1990.
34. Sowula K., *Dzień cukierka bez papierka, czyli EkoZosia sprząta świat*, Wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2011.
35. Szwed T., *Klinika Małych Zwierząt w Leśnej Górze*, Wyd. BIS 2010.
36. Tildholm A.E., *A dlaczego?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2013.
37. Tildholm A.E., *Gdzie idziemy?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2009.
38. Tildholm A.E., *Jest tam kto?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2009.
39. Tildholm A.E., *Wymyśl coś!*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2013.
40. Wagner M., *Nowe gry i zabawy dla badaczy przyrody*, Jedność, Kielce 2013.
41. Wajrak A., *Przewodnik prawdziwych tropicieli*, Agawa 2010.

42. Weiner R., *Segregujmy śmieci*, t.1: *Lis Maciek i planeta Ziemia*, Warszawa 2012.

VI.3 ETNOLEKTURY I LEKTURY 'KULTURALNE'

Zadaniem etnolektur jest kształtowanie postawy ciekawości, otwartości i szacunku wobec innych kultur, zarówno tych egzotycznych jak i kultury mniejszości narodowych w Polsce.

Celem kształcenia kulturowego jest, zgodnie z *Europejskim systemem opisu kształcenia językowego*, kształtowanie kompetencji, jak:

- dostrzeganie związku między kulturą własną a obcą,
- wrażliwość kulturowa oraz dokonywanie właściwych wyborów strategii komunikacyjnych i ich odpowiedniego użycia w kontakcie z osobami z innych kultur,
- pośredniczenie między kulturą własną a kulturą obcą oraz radzenie sobie z międzykulturowymi nieporozumieniami i wynikającymi stąd sytuacjami konfliktowymi,
- próby przewycięzania stereotypów.

PROPONOWANE ETNOLEKTURY (wybór):

1. Adamowicz-Grzyb G., *Operowe i baletowe rymowanki. Dzieci pytają i poznają*, Wyd. Fortima 2012.
2. Almond D., *Skrzydłak*, Wyd. Zysk i S-ka 2009.
3. Bajlik J., *Typogryzmol*, Wyd. Dwie Siostry 2014.
4. Bardijewska L., *Moje - nie moje*, Warszawa 2004.
5. Beszczyńska Z., *Skąd się biorą wilki?*, Wyd. Mila 2009.
6. Bjork Ch., *Linnea w ogrodzie Moneta*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2009.
7. Caimé M., *Nazywam się Vincent van Gogh*, Wyd. Novae Res, 2011.
8. Chotomska W., *Muzyka Pana Szymanowskiego*, Wyd. Literatura, Łódź 2007.
9. Chudzik A., Marcinek I., Seria: *Chomik Wincent i świat sztuki, Jan Matejko*, Wyd. BoSz, Lesko 2012.
10. Chudzik A., Marcinek I., Seria: *Chomik Wincent i świat sztuki, Stanisław Wyspiański*, Wyd. BoSz, Lesko 2012.
11. Chudzik A., Marcinek I., Seria: *Chomik Wincent i świat sztuki, Stanisław Witkacy*, Wyd. BoSz, Lesko 2012.
12. Cichocki S., *S.Z.T.U.K.A. (Szalenie Zajmujące Twory Utalentowanych i Krnąbrnych Artystów)*, Wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2011.

13. Czerwińska-Rydel A., *W podróży ze skrzypcami. Opowieść o Henryku Wieniawskim*, Wyd. Literatura, Łódź 2013.
14. Czerwińska-Rydel A., *Wędrując po niebie z Janem Heweliuszem*, Wyd. Muchomor, 2011.
15. Czerwińska-Rydel A., *W poszukiwaniu światła. Opowieść o Marii Curie-Skłodowskiej*, Wyd. Bernardinum i Muchomor, 2011.
16. Czerwińska-Rydel A., *Ciepło-zimno. Zagadka Farenheita*, Wyd. Muchomor 2011.
17. Czerwińska-Rydel A., *Po drugiej stronie okna. Opowieść o Januszu Korczaku*, Wyd. Muchomor 2012.
18. Czerwińska-Rydel A., *Fotel czasu (o Aleksandrze Fredrze i komedii)*, Fundacja Szeptyckich, 2014.
19. Dulemba W., *Cztery Pory Baśni (1-Wiosna, 2-Lato, 3- Jesień, 4-Zima)*, Wyd. Jedność 2007.
20. Dziamska D., *Filmowe origami, czyli origami płaskie z koła, kwadratu i trójkąta*, Wyd. BIS 2010.
21. Ficowski J., *Gałązka z Drzewa Słońca. Baśnie cygańskie*, Grupa Wyd. Foksał, Warszawa 2013.
22. Frączek A., *Berek literek. Od A do Z*, Agencja Wydawnicza Jerzy Mostowski 2007.
23. Ignerska M., Wechterowicz P., *Alfabet*, Wyd. Znak, Kraków 2011.
24. Jarocka M., *Cała Polska w legendzie*, Wydawnictwo Agencja Librone 2010.
25. Kanstad J. Å., *Pieniek otwiera muzeum*, Wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2014.
26. Kasdepke G., *Bon czy ton: Savoir-vivre dla dzieci*, Wyd. Literatura, Łódź 2004.
27. Kasdepke G., *Konkurs z uśmiechem o Unii Europejskiej*, Wyd. Literatura, Łódź 2009.
28. Kasdepke G., *Mity dla dzieci*, Wyd. Literatura, Łódź 2013.
29. Kasdepke G., *Niesforny alfabet*, Wyd. Literatura, Łódź 2014.
30. Kasdepke G., *Z piaskownicy w świat*, Wyd. Literatura, Łódź 2011.
31. *Kolorowy zawrót głowy. Eksperymenty z farbami*, Jedność, Kielce 2011.
32. Klebańska I., *Jak tańczono przed wiekami, czyli taniec z figurami (wraz z CD)*, Wyd. Literatura, Łódź 2010.
33. Liao J., *Dźwięki kolorów*, Wydawnictwo Officyna 2012.
34. Martin J.F., *Wynalazca*, Wyd. Formt 2012.
35. Niemycki M., *Seria: Kłopotek (Kłopotek; Kłopotek wyrusza w świat)*, Wyd. Skrzat 2010.

36. Oziewicz T., *Seria: Mały Koneser (tu: Powidoki, Zając, Pamiątka z Paryża, Dziewczynka z cienia)*, Wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2010.
37. Sójka A., *Czytam od A do Z*, Papilon, 2007
38. Stanny J., *O malarzu rudym jak cegła*, Wydawnictwo Wytwórnia 2013.
39. Stark U., *Jak mama została Indianką*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2008.
40. Strzałkowska M., *Mazurek Dąbrowskiego. Nasz hymn narodowy*, Wyd. Bajka 2014.
41. Wasiuczyńska I., *Mój pierwszy alfabet*, Wyd. Egmont 2009.
42. Węgierek K., *Z dziennika młodego podróżnika. Pojazdy i nie tylko*, Wyd. Widnokrag 2011.
43. Widłak W., *Sekretne życie Krasnali w Wielkich Kapeluszach*, Wyd. Format 2009.
44. Wierzbicka Ł., *Afryka Kazika*, Wyd. BIS 2012.
45. Wierzbicki Ł., *Dziadek i niedźwiadek*, Wyd. Pointa 2010.
46. Wierzbicki Ł., *Machiną przez Chiny*, Wyd. Poradnia K 2014.
47. Stark U., *Mój przyjaciel szejk z Stureby*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2014.
48. Załazińska A., Rusinek M., *Co Ty mówisz? Magia słów, czyli retoryka dla dzieci*, Wyd. Literatura, Łódź 2013.
49. *Zróbmy sobie Arcydziełko*, red. Deuchars M., Wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2013.

VI.4 EDUKACJA EKONOMICZNA

1. Bailey G., Law F., *Moje pieniądze. Wszystko, co trzeba wiedzieć o sztuce zarabiania, wydawania i oszczędzania*, Jedność dla dzieci, Kielce 2009.
2. Dahl K., *Matematyka z guzika i sznurka*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2010.
3. Drösser Ch., *Logika! daj się uwieść*, PWN, Warszawa 2010.
4. Dzieńkiewicz M., *Pionierzy (Poczet niewiarygodnie pracowitych Polaków)*, Wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2014.
5. Garbolińska A., *Rozmowy z użyciem głowy, czyli ekonomia dla dzieci*, Wyd. Novae Res 2012.
6. Hall A., *Pieniądze na stół. O finansach na wesoło*, Wyd. G+J 2012.
7. Kasdepke G., *Do trzech odlicz! Zabawy matematyczne*, Wyd. Literatura, Warszawa 2012.

8. Kasdepke G., *Pestka, drops, cukierek. Liczby kultury*, Warszawa 2008.
9. Kiyosaki R.T., Lechter S.L., *Mądre, bogate dziecko. Pobudź inteligencję finansową swojego dziecka*, Wyd. Instytut Praktycznej Edukacji 2005 (poradnik dla nauczyciela i rodzica).
10. Kiyosaki R.T., Lechter S.L., *Ucieczka z wyścigu szczurów. Jak stać się bogatym dzieckiem, stosując rady bogatego ojca*, Wyd. Instytut Praktycznej Edukacji 2005 (komiks dla ucznia).
11. Korczak J., *Bankructwo małego Dżeka*, W.A.B., Warszawa 2012.
12. Mason P., Gordon M., *Pieniądze nie rosną na drzewach. Wszystko o zarządzaniu swoimi pieniędzmi*, Wyd. Debit 2012.
13. Rougier R., *Bzik matematyczny*, Wyd. Siedmiogród
14. Stanecka Z., Oklejak M., *Basia i pieniądze*, Warszawa 2011.
15. Stewart I., *Jak pokroić tort i inne zagadki matematyczne*, Prószyński i Spółka.
16. Szyszko-Essex M., *Festyn. Mona, Eryk i Dwidz*, Wyd. Mambuka 2013.
17. Widłak W., *Pan Kuleczka (cz. o oszczędzaniu)*, Wyd. Czerwony Konik 2009.
18. Wood A.G., *Elementarz biznesu*, Oficyna Wyd. MATZ, Szczecin 1993.

VI.5 JA, TY, MY - JESTEM CZĘŚCIĄ SPOŁECZEŃSTWA

1. Angerborn I., *Gdybym nie kupiła świnki morskiej*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2014.
2. Angerborn I., *Gdybym nie pomyliła psów*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2008.
3. Angerborn I., *Gdybym nie powiedziała prawdy*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2013.
4. Angerborn I., *Gdybym nie zrobiła z taty astronauty*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2010.
5. Brykczyński M., Głazewska-Dańko L., *Jedna chwilka uczuć kilka, czyli z uczuciem o uczuciach*
6. Crowther K., *Mój przyjaciel Szymon*, Wyd. EneDueRabe 2010.
7. Deleuze G., De Pino C., *Śmierdzący ser. Jak bronić się przed przemocą w szkole*, GWP, Gdańsk 2004.
8. Gawryluk B., *Mali bohaterowie*, Wyd. Skrzat 2011.
9. Grabowski M.A., *Wojna na Pięknym Brzegu*, Wyd. Literatura 2014.
10. Ibbotson E., *Pies i jego chłopiec*, Wyd. Egmont 2011.
11. Jędrzejewska - Wróbel R., *Kosmita*,

12. Jędrzejewska - Wróbel R., *Maleńkie królestwo Aurelki*, Wyd. Bajka 2010.
13. Jędrzejewska-Wróbel R., *Plastelinek. Każdy jest inny*
14. Jędrzejewska - Wróbel R., *Siedmiu wspaniałych*, Wyd. Bajka 2010.
15. Kasdepke G., *Drużyna Pani Miłki, czyli o szacunku, odwadze i innych wartościach*, Warszawa
16. Kasdepke G., *Horror, czyli skąd się biorą dzieci*, Nasza Księgarnia, Warszawa 2010.
17. Kasdepke G., *Kocha, lubi, szanuje, czyli jeszcze o uczuciach*, Nasza Księgarnia, Warszawa 2006.
18. Kasdepke G., *Przyjaciele*, Wyd. Literatura, Łódź 2012.
19. Kołyszko W., *Pogromca potworów i magia strachu*, GWP, Gdańsk 2005.
20. Kołyszko W., *Smok Lubomil i tajemnica złości*, GWP, Gdańsk 2005.
21. Kołyszko W., *Zakłete miasto i sekrety smutku*, GWP, Gdańsk 2005.
22. Lagercrantz R., *Moje szczęśliwe życie*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2012.
23. Musierowicz M., *Znajomi z zerówki*,
24. Nilsson M., *Tsatsiki i Mamuśka*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2009.
25. Nilsson M., *Tsatsiki i miłość*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2010.
26. Nilsson M., *Tsatsiki i Retzina*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2013.
27. Nilsson M., *Tylko Tsatsiki*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2011.
28. Onichimowska A., *Dzień czekolady*
29. Papużyńska J., *Asiunia*, Wyd. W drodze 2014.
30. Piątkowska R., *Na wszystko jest sposób*, Warszawa 2013.
31. Piątkowska R., *Najwierniejsi przyjaciele. Niezwykłe psie historie*, Wyd. bis, Warszawa 2014.
32. Piątkowska R., *Wszystkie nasze mamy*, Wyd. Literatura, Łódź 2013.
33. Sowa M., *Marzi. Dzieci i ryby głosu nie mają*, Wydawnictwo Egmont Polska 2007.
34. Stark U., *Czy umiesz gwizdać, Joanno?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2008.
35. Stenernagel U., Janssen U., *Uniwersytet Dziecięcy*, Wyd. Dwie Siostry, Warszawa 2010.
36. Strękowska-Zaremba M., *Złodzieje snów*, Warszawa 2009.
37. Strzałkowska M., *Rady nie od parady // Wiersze, że aż strach*
38. Wawrzyniuk P., *Kosmonautka*, Wyd. Poławiacze Pereł, Warszawa 2012.
39. Whybrow J., *Księga straszliwej niegrzeczności*,
40. Widłak W., *Dwa serca anioła*, Warszawa 2013.
41. Widłak W., *Samotny Jędrus*, Warszawa 2012.
42. Wojciechowski P., *Z kufra pana Pompuła*, Wyd. Stentor 2006.

43. Zubrzycka E., *Alkohol i jego tajemnice. co musisz wiedzieć zanim dorosisz*, GWP, Gdańsk 2011.
44. Zubrzycka E., *Będziemy mieli drugie dziecko. Magia serca i miłości*, GWP, Gdańsk 2008.
45. Zubrzycka E., *Czy mogę pogłaskać psa*, GWP, Gdańsk 2005.
46. Zubrzycka E., *Dręczyciel w klasie*, GWP, Gdańsk 2009.
47. Zubrzycka E., *Filip i bociany*, GWP, Gdańsk 2013 (cz. 2 przygód zajaczka Filipa).
48. Zubrzycka E., *Jak pomyśle, tak zrobię*, GWP, Gdańsk 2008.
49. Zubrzycka E., *Jak przechodzić przez ulicę*, GWP, Gdańsk 2008.
50. Zubrzycka E., *Marudek i Pogodek na wakacjach, czyli jak być szczęśliwym*, GWP, Gdańsk 2008.
51. Zubrzycka E., *O zajączku Filipie, który ze strachu dokonał wielkich czynów*, GWP, Gdańsk 2008 (kontynuacja cz. 1 - *Filip i bociany*).
52. Zubrzycka E., *Po co się złościć?*, GWP, Gdańsk 2005.
53. Zubrzycka E., *Powiedz komuś*, GWP, Gdańsk 2005.
54. Zubrzycka E., *Słup soli*, GWP, Gdańsk 2013.
55. Zubrzycka E., *Tajemnica Michasia*, GWP, Gdańsk 2008.

VI.6 DZIECI FILOZOFUJĄ

„Filozofowanie dziecięce”, to snucie ogólnej refleksji o życiu (mędrkowanie, rozmyślanie) wynikające z naturalnej skłonności dziecka do poznawania świata:

W praktyce polega na stawianiu przez dziecko swobodnych pytań i dociekliwym szukaniu na nie odpowiedzi w toku samodzielnej refleksji. Wynika z reakcji dziecka na otaczający świat, który wywołuje u niego odruch zdziwienia i wątpliwości, a następnie konsekwentne próby jego zrozumienia, czego wyrazem są stawiane pytania - wyjaśnia Joanna Szady - Pytaniom tym, sformułowanym w wieku 5-10 lat, towarzyszą: dziecięca ciekawość, otwartość, spontaniczność i wyobraźnia oraz proces włączania dorosłego w dialog poprzez całą serię pytań, typu: dlaczego? czy? jak? po co? co to? Swobodnemu i spontanicznemu postępowaniu dziecka towarzyszy często negatywna reakcja dorosłych w postaci niesłuchania, zniecierpliwienia, traktowania dziecka z góry lub przesadnej egzaltacji, zamiast reakcji pozytywnej – pobudzania do refleksji przez stawianie interesujących pytań, posługiwanie się opowieściami, nawiązywanie dialogu, wspólne czytanie bajek i zaznaczanie fragmentów wzbudzających reakcje. Zajmowanie się filozofią przez dzieci odnosi się także do filozofowania w obrębie wspólnoty dociekającej, np. w klasie szkolnej.

Związany jest z tym specjalny program szkolny amerykańskiego filozofa Matthew Lipmana *Filozofia dla dzieci*.

Program, złożony z podręczników dla nauczycieli i powieści dydaktycznych dla dzieci, realizowany jest w wielu amerykańskich szkołach i licznych placówkach oświatowych w Europie, także w Polsce. Dzięki inspiracjom bohaterami opowieści (bajek), dziecko ma możliwość atrakcyjnego spotkania z węzłowymi zagadnieniami myśli ludzkiej, nad którymi toczy osobistą refleksję przy wsparciu nauczyciela. Tłumaczy sobie przy tym wiele zjawisk związanych z postawami ludzi, zachowaniami, organizacją świata społecznego, a przede wszystkim z pojęciami abstrakcyjnymi. Zarówno program kursu filozofii szkolnej, jak i spontaniczne reakcje dzieci na otaczający świat, nie mają znamion naukowych. Celem filozofii jest angażowanie uczniów do zdobywania i rozwijania umiejętności rozumowania, potrzebnych w edukacji szkolnej, w oparciu o terminologię potoczną. Warunkiem rozwoju filozoficznej umiejętności jest właściwa postawa partnera dziecięcego dialogu (rodzica, nauczyciela) i jego zaangażowanie, nieindoktrynowanie, szacunek dla opinii dziecka, a nade wszystko zdobycie jego zaufania⁷⁴.

PROPONOWANE LEKTURY (wybór):

1. *12 ważnych opowieści. Polscy autorzy o wartościach*, Wyd. Grupa Publicat/Papilon 2014.
2. Bacchini Massimo, *Seria z Sokratesem: Najmądrzejszy człowiek świata*, WAM, Kraków 2008.
3. Bacchini Massimo, *Seria z Sokratesem: Platon w krainie paradoksów*, WAM, Kraków 2008.
4. Bacchini Massimo, *Seria z Sokratesem: Tajemnicza jaskinia*, WAM, Kraków 2008.
5. Bacchini Massimo, *Seria z Sokratesem: Uczta Platona*, WAM, Kraków 2008.
6. Bacchini Massimo, *Seria z Sokratesem: Wspaniałe królestwo Atlantydy*, WAM, Kraków 2008.
7. Bacchini Massimo, *Seria z Sokratesem: Zemsta Ateny*, WAM, Kraków 2008.
8. Baranowska A., *O Zającu, który szukał Swojego Miejsca*, Wydawnictwo Ilustratornia 2010.
9. Brenifer O., *Dobro i zło. Co to takiego?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2013.
10. Brenifer O., *Ja. Co to takiego?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2014.
11. Brenifer O., *Uczucia. Co to takiego?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2012.
12. Brenifer O., *Życie. Co to takiego?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2012.

⁷⁴ J. Szady, *Dziecięce filozofowanie*, [w:] *Mały leksykon*, dz. cyt.

13. Calli D., *Wróg*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2014.
14. Kołakowski L., *Debata filozoficzna Królika z Dudkiem o Sprawiedliwości*, Wydawnictwo Muchomor 2009.
15. Lind A., *Chusta babci*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2013.
16. Lind A., *Piaskowy wilk i ćwiczenia z myślenia*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2008.
17. Lind A., *Piaskowy wilk i prawdziwe wymysły*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2009.
18. Lind A., *Piaskowy wilk*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2009.
19. Lind A., *Raz, dwa, trzy. Piaskowy wilk*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2012.
20. Olsson O., *Sens życia*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2014.
21. Olsson O., *Wierście w Mikołaja!*, Wydawnictwo Zakamarki 2013.
22. Prus W. o., *O Elku, złamanym skrzydełku i nauce języków*, Wyd. W drodze 2004.
23. Slattery K., *A czy Boga można o coś zapytać? Odpowiedzi biblijne na pytania ciekawskich dzieci*, Wyd. Św. Wojciech 2010.
24. Stark U., *Jak tata pokazał nam wszechświat?*, Wyd. Zakamarki, Poznań 2008.
25. Toon Tellegen, *Nie każdy umiał się przewrócić*, Wyd. Dwie Siostry 2005.
26. Toon Tellegen, *Urodziny prawie wszystkich*, Wydawnictwo Dwie Siostry 2014.
27. Wollny M., *Jak Lolek został papieżem*, Wyd. Skrzat 2009.
28. Zarych E., *Baśnie o szczęściu, nieszczęściu i o tym, co jest najważniejsze w życiu*, Wyd. WAM, Warszawa 2009.

VII. KALENDARIUM EDUKACJI DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

14 II	Dzień Zakochanych, Walentynki
21 II	Międzynarodowy Dzień Języka Ojczystego
3 III	Międzynarodowy Dzień Pisarzy
8 III	Międzynarodowy Dzień Kobiet
17 III	Światowy Dzień Morza
21 III	Światowy Dzień Poezji
21 III	Międzynarodowy Dzień Walki z Dyskryminacją Rasową
22 III	Światowy Dzień Wody
27 III	Międzynarodowy Dzień Teatru
7 IV	Światowy Dzień Zdrowia
18 IV	Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków
22 IV	Międzynarodowy Dzień Ziemi
23 IV	Światowy Dzień Książki
29 IV	Międzynarodowy Dzień Tańca
2 V	Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej
3 V	Święto Konstytucji 3 Maja
3 V	Światowy Dzień Wolności Prasy
8 V	Dzień Bibliotekarza i Bibliotek
8 V	Międzynarodowy Dzień Zwycięstwa

9 V	Święto Unii Europejskiej
17 V	Światowy Dzień Telekomunikacji
18 V	Międzynarodowy Dzień Muzeów
21 V	Światowy Dzień Różnorodności Kulturowej
22 V	Dzień Praw Zwierząt
26 V	Dzień Matki
31 V	Światowy Dzień Rozwoju Kulturalnego
1 VI	Międzynarodowy Dzień Dziecka
1 VI	Dzień Lasu
5 VI	Światowy Dzień Środowiska
1 VII	Światowy Dzień Architektury
11 VII	Światowy Dzień Ludności
8 IX	Międzynarodowy Dzień Piśmiennictwa
16 IX	Międzynarodowy Dzień Ochrony Warstwy Ozonowej
17 IX	Dzień Środków Masowego Przekazu
21 IX	Międzynarodowy Dzień Pokoju
21-22 IX	Światowa Akcja Sprzątania Świata
27 IX	Światowy Dzień Turystyki
1 X	Międzynarodowy Dzień Osób Starszych
1 X	Międzynarodowy Dzień Muzyki
14 X	Dzień Edukacji Narodowej
16 X	Światowy Dzień Żywności

23 X	Światowy Dzień Informacji
11 XI	Narodowe Święto Niepodległości
16 X	Międzynarodowy Dzień Tolerancji
21 X	Światowy Dzień Telewizji
24 XI	Światowy Dzień Tańca
28 XI	Dzień Bez Zakupów
3 XII	Międzynarodowy Dzień Niepełnosprawnych
5 XII	Międzynarodowy Dzień Wolontariusza
10 XII	Międzynarodowy Dzień Praw Człowieka

VIII. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

VIII.1 EDUKACJA EKONOMICZNA⁷⁵

1. Albou P., *Psychologia ekonomiczna*, [w:] *Psychologia życia codziennego*, Reuchlin M. (red.), Warszawa 1983.
2. Arndt K., *Pieniądze nie spadają z nieba. Jak uczyć dziecko obchodzenia się z pieniędzmi*, Warszawa 2001.
3. Arrocha K., Beyer S., Neusel T., Ratgeber S., *Kinder, Geld und Steuern*, Linde Verlag, 2007.
4. Bielenica K., Bura M., Kwil M., *Już w szkole*, cz. 1, Warszawa 2002.
5. Bllom W., *Pieniądze, serce i umysł*, Warszawa 1995.
6. Boguni-Borowska M. (red.), *Dziecko w świecie mediów i konsumpcji*, Kraków 2006.
7. Britton D., *Dreams Can Come True (The Financial Fairy Tales)*; AuthorHouse, February 1, 2010.
8. Britton D., *The Financial Fairy Tales: Activity Book*; CreateSpace Independent Publishing Platform, March 5, 2011.
9. Britton D., *The Financial Fairy Tales: The Troll Bridge Paperback*, CreateSpace Independent Publishing Platform, April 21, 2014.
10. Britton D., *The Last Gold Coin (The Financial Fairy Tales)*; AuthorHouse, September 28, 2010.
11. Britton D., *The Magic Magpie (The Financial Fairy Tales)* AuthorHouse; September 7, 2010.
12. Brustein D., *Money-Making Sunny*, Finance Whiz Kids July 1, 2012.
13. Buckkles S.G., Miller S.L., Morton J.S., Nelsen D.M., Prehn E.C., *Jak uczyć ekonomii w szkole*, Warszawa 1993.
14. Crib J., *Pieniądze*, Warszawa 1992.
15. Cywiński H., *Pieniądz. Przegląd encyklopedyczny*, Warszawa 1992.
16. Cywiński H., *z dziejów pieniądza na świecie*, Wyd. KAG, Warszawa 1986.
17. Cywiński H., *Życie pieniądza*, Toruń 1961.
18. Duwendag D., Hetterrer K., Kösters W., Pohl R., Dimmert D.B., *Teoria pieniądza i polityka pieniężna*, Warszawa 1995.
19. Fedorowicz-Dawydow H., *Monety opowiadają o historii*, Warszawa 1996.
20. Fischer-Nagel A., *Mein Geld liegt auf der Bank!*, Fischer-Nagel, 1995.
21. Frątczak-Rudnicka B., *Dzieci w roli konsumentów – przyspieszona socjalizacja konsumentcka*, [w:] *Zmiana czy stagnacja*, Marody M. (red.), Warszawa 2004.

⁷⁵ Oprac. E. Jagiełło.

22. Gasparski P., *Dziecięce finanse i kieszonkowe, prezenty, zarobki*, [w:] *Bank i Kredyt*, 1992.
23. Gasparski P., *Motywacja dzieci do uczestnictwa w bankowych formach oszczędzania*, [w:] *Bank i Kredyt*, 1992.
24. Gorazińska E., Woynarowska T. (red.), *Moje dochody, wydatki, oszczędności. Edukacja ekonomiczna w scenariuszach lekcji*, Warszawa 2011.
25. Goszczyńska M., Kołodziej S., Trzcńska A., *Uwikłani w świat pieniądza i konsumpcji. O socjalizacji ekonomicznej dzieci i młodzieży*, Warszawa 2012.
26. Hall A., *Pieniądze na stół. O finansach na zdrowo*, Warszawa 2012.
27. Hallon M., *Moja prvá kniha o peniazoch*, P.M.P. TLAČIARENĚ, spol. s r.o., Bratislava 2013.
28. Ipsos Polska, *Kieszonkowe naszych dzieci*, Warszawa 2005.
29. Jenkins E., *Lemonade in Winter*, Schwartz & Wade Sep.11, 2012.
30. Kasdepke G., *Pestka, drops, cukierek. Liczby kultury*, Warszawa 2008.
31. Kettl-Römer B., *So erziehen Sie Ihre Kinder im Umgang mit Geld*, Finanzbuch Verlag, 2010.
32. Kiyosaki R., Lechter S.L., *Mądre bogate dziecko*, IPE, 2006.
33. Kiyosaki R., Lechter S.L., *Młody bogaty rentier*, IPE, 2006.
34. Kiyosaki R., Lechter S.L., *Ucieczka z wyścigu szczurów. Jak stać się bogatym dzieckiem, stosując rady bogatego ojca*, IPE, 2005.
35. Kosmos Verlag Fr., *Kosmos-Uni für Kinder - Vom Geld*, Auflage: 1 (7. April 2005).
36. Kossowski P., *Dziecko i reklama telewizyjna*, Gdańsk 1999.
37. Kourilsky M., *Jak uczyć ekonomii w szkole podstawowej?*, Warszawa 1993.
38. Kupisiewicz M., *Edukacja ekonomiczna dzieci. Z badań nad rozumieniem wartości pieniądza i obliczeniami pieniężnymi*, Warszawa 2004.
39. Kupisiewicz M., *Jak kształtować u dzieci wartość pieniądza: metody diagnostyczne, ich cechy psychometryczne oraz wskazówki i interpretacji wyników badań*, Warszawa 2004.
40. Lesefant, *Treffpunkt Taschengeld von Gerit Kopietz*, Jörg Sommer (1999).
41. Lindstrom M., *Dziecko reklamy*, tł. A. M. Kawalec, Warszawa 2005.
42. Litwińska K., *Reklamy telewizyjne i ich oddziaływanie na emocje dzieci w wieku przedszkolnym*, Lublin 2008.
43. Lizak J., *Język reklam dla dzieci*, Rzeszów 2006.
44. Mishkin F.S., *Ekonomika pieniądza, bankowości i rynków finansowych*, tł. Mincewicz A., Warszawa 2002.

45. Morawski W., *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Warszawa 2002.
46. Nolen J., *Pitching in for Eubie*, Amistad Oct 16, 2007.
47. Nourigat P., *Earning Excitement: A book in the series “Marvels of Money ... for kids*; FarBeyond Publishing LLC September 8, 2011.
48. Nourigat P., *Giving Greatness: a book in the series “Marvels of Money ... for kids*; FarBeyond Publishing LLC August 6, 2011.
49. Nourigat P., *Marvels Of Money for kids: Five fully illustrated stories about money and financial decisions for life*; FarBeyond Publishing LLC June 22, 2012.
50. Nourigat P., *Spending Success (Marvels of Money for Kids)*; FarBeyond Publishing LLC September 15, 2011.
51. Nourigat P., *Terrific Tools: a book in the series “Marvels of Money ... for kids*; FarBeyond Publishing LLC August 12, 2011.
52. Nourigat P., *Why is there money?: A visual and poetic journey through the history of money*, FarBeyond Publishing LLC November 30, 2011.
53. Owen D., *Bank Taty. Jak nauczyć dziecko odpowiedzialności finansowej*, Warszawa 2005.
54. Piaget J., *Narodziny inteligencji dziecka*, tł. Przetacznikowa M., Warszawa 1966.
55. Pietras M. (red.), *Wprowadzenie do psychologii ekonomicznej*, Katowice 1994.
56. Roland-Levy Ch., *w jaki sposób nabywamy pojęcia i wartości ekonomiczne*, [w:] *Psychologia ekonomiczna*, Tyszka T. (red.), Gdańsk 2004.
57. Stanecka Z., *Basia i pieniądze*, Warszawa 2011.
58. Vera B. Williams, *A Chair for My Mother 25th Anniversary Edition (Reading Rainbow Books)*, January 23, 2007.
59. Ziemkowska T., *Dziecko i finanse, czyli co przedszkolak powinien wiedzieć o pieniądzach*, "Uśmiech rodziców", nr 33, 2008.

VIII.2 EDUKACJA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

1. *Alternatywna polityka energetyczna do 2030 roku. Raport techniczno-metodologiczny*, Instytut na rzecz „Ekorozwoju”, Warszawa 2009.
2. Batorczyk A., *Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce i w Wielkiej Brytanii. Rozprawa doktorska*, Warszawa 2013.
3. Borys T. (red.), *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Tom IV Edukacja dla ładu środowiskowego*, Wrocław 2010.

4. Carley M., Spapens P., *Dzielenie się światem – zrównoważony sposób życia i globalnie sprawiedliwy dostęp do zasobów naturalnych w XXI wieku*, Warszawa 2000.
5. Cichy D. , *Edukacja środowiskowa w polskiej szkole*, [w:] Tuszyńska L. (red), *Edukacja Środowiskowa Społeczności Lokalnych w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej*, Warszawa 2005.
6. Delors J. (red.), *Edukacja, jest w niej ukryty skarb*, raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, Warszawa 1998.
7. *Europa w perspektywie roku 2050*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007.
8. *Edukacja ku zmianie: podręcznik edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju*, www.baltic.edu.pl.
9. *Ekspertyza dotycząca Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce*
http://ww.mos.gov.pl/kategoria/5125_educacja_dla_zrownowazoneg_o_rozwoju.
10. Gajuś-Lankamer E., Wójcik A.M., *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. Poradnik dla nauczycieli i studentów*, Lublin 2010.
11. Kassenber A., *Wyzwania i możliwości dla rozwoju z punktu widzenia globalnych problemów ekologicznych*, http://www.pte.pl/pliki/2/11/Artykul_AKassenberg.pdf.
12. Kassenberg A., Welfens M.J. (red.), *Ocena efektywności na rzecz Zrównoważonego Rozwoju*, Warszawa 2006.
13. Klim-Klimaszewska A. (red.), *Konflikt pokoleń czy różnic cywilizacyjnych? cz. 2: Personalizacja czy socjalizacja w teorii i praktyce pokoleniowej*, Siedlce 2006.
14. Kozłowski S., *Przyszłość Ekorozwoju*, Lublin 2005.
15. Kubielski W., *Podstawy pomiaru, konstruowania i ewaluacji testu dydaktycznego*, Warszawa 2006.
16. *Strategia Zrównoważonego Rozwoju do roku 2025 w Polsce*.
17. Tuszyńska L. (red.), *Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy*, Warszawa 2010.
18. *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2011.

VIII.3 METODYKA

1. Adamczykowa Z., *Literatura dla dzieci. Funkcje. Kategorie. Gatunki*, Warszawa 2001.

2. Baluch A., *Dziecko i świat przedstawiony, czyli tajemnice dziecięcej lektury*, Wrocław 1994.
3. Bartmiński J., (red.) *Językowy obraz świata*, Lublin 1990.
4. Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006.
5. Bartmiński J., Mazurkiewicz-Brzozowska M., (red.) *Nazwy wartości*, Lublin 1993.
6. Bartmiński J., *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, Lublin 1993.
7. Bieniek M., *Problemy terminologiczne i ujmowanie zagadnień kultury na gruncie nauk społecznych i humanistycznych – rys historyczny i przegląd stanowisk teoretycznych*, „Echa Przeszłości”, t. 7, 2006.
8. Bogdanowicz M., *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*, Gdańsk 2003.
9. Bokus B., Shugar G.B., (red.), *Psychologia języka dziecka. Osiągnięcia, nowe perspektywy*, Gdańsk 2013.
10. Chomsky N., *O naturze i języku*, tłum. J. Lang, Axis, Poznań 2005.
11. Czelakowska D., *Metodyka edukacji polonistycznej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Kraków 2009.
12. Dewey J., *Szkoła i dziecko*, tł. H. Błęszyńska, Warszawa 2006; tegoż, *Wybór pism pedagogicznych*, tł. Pieter Józef, Warszawa 1967.
13. Domka L., *Rozwijanie kompetencji ekologicznych w nauczaniu zintegrowanym*, „Życie Szkoły” 1999.
14. *Dramatherapy with Children Adolescent*, (red.) S. Jennings, S. Hickson, New York 1995.
15. Dziejic A., Pichalska J., Świdzka E., *Drama na lekcjach języka polskiego w szkole średniej*, Warszawa 1992.
16. *Dźwięki mowy. Program kształtowania świadomości fonologicznej dla dzieci przedszkolnych i szkolnych*, (red.) A. Maurer, Kraków 2006.
17. Gałązka A., *Drama – metodą twórczej edukacji*, „Chowanna” 1999.
18. Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*, Warszawa 2009.
19. Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań 2002.
20. Gardner H., *Zmiana poglądów. Sztuka kształtowania własnych i cudzych przekonań*, Kraków 2006.
21. Goleman D., *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, tł. A. Jankowski, Poznań 1999.
22. Gopnik A., *Dziecko filozofem*, Warszawa 2010.
23. Grabias S., *Zaburzenia mowy. Mowa – teoria – praktyka*, Lublin 2001.
24. Hanisz J., *Układanie i rozwiązywanie zadań metodą „kruszenia”*. „Życie szkoły”, 1990 nr 8.
25. Herzyk A., Ledwoch B., *Mózgowa organizacja funkcji językowych. Przegląd badań i teorii neuro-psychologicznych*, Logopedia 13 (1991).

26. Hughes F.P., *Children, Play and Development*, Los Angeles 2009.
27. Hurlock E., *Rozwój dziecka*, t. 2, PWN, Warszawa 1985.
28. Jäder M., *Krok... w kierunku kreatywności. Program stymulowania twórczości na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Kraków 2005.
29. Karbowniczek J. (red.), *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego*, Warszawa 2014.
30. Kielar-Turska M., *Poznawcze, językowe i komunikacyjne kompetencje dziecka*, [w:] *Dziecko – nauczyciel – rodzice. Konteksty edukacyjne*, red. R. Piwowarski, Warszawa 2003.
31. Kielar-Turska M., *Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki, cz. 1, Podstawy psychologii*, red. J. Strelau, Gdańsk 2000.
32. Kopik A., M. Zatorska, *Wspieranie rozwoju dziecka w świetle koncepcji inteligencji wielorakich*, "Studia Medyczne" 2010, 17, 51-54.
33. Kopik A., Zatorska M., *Wielorakie podróże – edukacja dla dziecka*, Kielce 2010.
34. Korporowicz L., *Kompetencja kulturowa jako problem badawczy*, „Kultura i Społeczeństwo” 1983, nr 1.
35. Krasowicz-Kupis G., *Od badań mózgu do praktyki psychologicznej. SLI i inne zaburzenia językowe*, Sopot 2012.
36. Kubiczek B., *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się? – poradnik nauczyciela*, Opole 2007.
37. Kucharska B., *Drama – możliwości i zagrożenia. Zarys problematyki*, [w:] *Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne* pod red. P. Mazura i D. Sikory, Lublin 2010.
38. Kucharska B., *Gotyckie baśnie we współczesnej literaturze dla dzieci*, [w:] *Przeobrażenia w języku i kulturze XXI wieku*, pod red. M. Karwatowskiej i A. Siwca, Lublin 2010.
39. Kucharska B., *(Nie)bezpieczna literatura dla dzieci? Refleksje pedagogiczne w kontekście popkulturowej beletrystyki dla najmłodszych*, [w:] *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Aktualne problemy teorii i praktyki pedagogicznej*, red. B. Komorowska, P. Mazur, Chełm 2014.
40. Kurkowski Z.M., *Kształtowanie się zdolności słuchowych a rozwój mowy*, [w:] *Zaburzenia mowy. Mowa – teoria – praktyka*, (red.) S. Grabias, Lublin 2001.
41. Leśniak T., Walencik-Topiłko A., *Czynna znajomość części ludzkiego ciała u dzieci sześć- i siedmioletnich*, [w:] *Językowy obraz świata dzieci i młodzieży*, red. J. Ożdżyński, Kraków 1995.
42. Lewandowska I., *Dziedzictwo kulturowe – problemy terminologiczne. Zakres pojęciowy, podejście badawcze*, [w:] *Róbcie teatr... Księga*

- jubileuszowa ofiarowana Profesorowi B. Głuszczaowi, (red.) I. Grzesiek, A. Naruszewicz- Duchlińska, A. Staniszewski, Olsztyn 2007.*
43. Łobacz P., *Polska fonologia dziecięca: Studia fonetyczno-akustyczne*, Warszawa 1996.
 44. Machulska H., Pruszkowska A., Tatarowicz J., *Drama w szkole podstawowej*, Warszawa 1997.
 45. Mazur P., Sikora D. (red.), *Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne*, pod red. P. Mazura i D. Sikory, Lublin 2010.
 46. Michalak R., *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*, Poznań 2004.
 47. Michejda-Kowalska K., *O dziecięcej wyobraźni plastycznej, czyli jak inspirować dziecko do twórczości*, Warszawa 1987.
 48. Mikina A., Zajac B., *Metoda projektów nie tylko w gimnazjum, Poradnik dla nauczycieli i dyrektorów szkół*, Warszawa 2012.
 49. Miterka E., Staropięta-Kuna E. (red.), *Praktyki pedagogiczne i ich znaczenie w systemie kształcenia*, Chełm 2013.
 50. Nowik J., *Kształcenie matematyczne w edukacji wczesnoszkolnej. Poradnik dla nauczyciela*, Wyd. Nowik, Opole 2011.
 51. Ohmann R., *Mowa – działanie – styl*, [w:] *Znak – styl – konwencja*, (red.) M. Głowiński, Warszawa 1977.
 52. Okoń W., *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, Warszawa 1987.
 53. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
 54. Okońska-Walkowicz A., Plebańska M., Szaleniec H., *O kompetencjach kluczowych, e-learningu i metodzie projektów*, Warszawa 2009.
 55. Opala-Wnuk K., *Sztuka, która pomaga dzieciom*, Łódź 2009.
 56. Pankowska K., *Pedagogika dramy. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000.
 57. *Podstawy neurologopedii. Podręcznik akademicki*, red. T. Gałkowski, E. Szelać, G. Jastrzębowska, Opole 2005.
 58. Popek S., (red.), *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, Warszawa 1988.
 59. Przetacznik-Gierowska M., *Rola języka w aktywności twórczej dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] *Od słowa do dyskursu*, Warszawa 1994.
 60. Rittel T., *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków 1993
 61. Rybotycka L., *Gry dramatyczne. Teatr młodzieży*, Warszawa 1976.
 62. Safrin A., *Art Therapy and AD/HD. Diagnostic and Therapeutic Approaches*, London 2002.

63. Sikorski W., *Techniki terapii dzieci i młodzieży oparte na graniu ról*, [w:] *Terapia dzieci i młodzieży. Metody i techniki pomocy psychopedagogicznej*, (red.) I. Dąbrowska-Jabłońska, Kraków 2008.
64. Smoczyńska M., *Metodologiczne problemy analizy błędów językowych dzieci*, [w:] *Wiedza a język*, tom 2, pod red. I. Kurcz, J. Bobryk, D. Kądzielawa, Wrocław 1987.
65. Szczepska-Pustkowska M., *Dziecięce filozofowanie (i filozofowanie z dziećmi) jako zasada pracy z uczniem*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, R. 53, nr 1 (2008).
66. Szczepska-Pustkowska M., *Jak polska szkoła uśmierca dziecięce filozoficzne zmagania ze światem*, [w:] *Wczesna Edukacja. Między schematem a poszukiwaniem nowych ujęć teoretyczno-badawczych*, (red.) D. Klus-Stańska, E. Szatan, D. Bronk, Gdańsk 2006.
67. Way B., *Drama w wychowaniu dzieci i młodzieży*, Warszawa 1991.
68. Więckowski R., *Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne w klasach początkowych*, Warszawa 1985.
69. Zelina M., *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*, Bratislava 2007.
70. Zelina M., *Tvorivosť*, [w:] *Predškolská pedagogika. Terminologický a výkladový slovník*, (red.) V. Trubíniová i in., Ružomberok 2007.
71. Zoller E., *A dlaczego? Jak odpowiadać na trudne pytania dzieci*, Gdańsk 2009.
72. Zubrzycka-Maciąg T., Wosik-Kawala D. (red.), *Kompetencje diagnostyczne i terapeutyczne nauczyciela*, Kraków 2011.

VIII.4 UCZEŃ ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI – POLECANA LITERATURA

1. Barkley R., *ADHD podjąć wyzwanie*, Poznań 2009.
2. Bednarkowa W., *O talentach w szkole czyli 7 wspaniałych: SPE (Specjalne Potrzeby Edukacyjne)*, Kraków 2010.
3. Borowska A., *Czy moje dziecko jest zdolne*, Kielce 2009.
4. Chrzanowska B., Święcicka J., *Oswoić ADHD. Przewodnik dla rodziców i nauczycieli dzieci nadpobudliwych psychoruchowo*, Warszawa 2011.
5. Franczyk A., Krajewska K., *Zabawy i ćwiczenia na cały rok: propozycje do pracy z dziećmi młodszymi o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Kraków 2009.
6. Goldwin Emos P., McKendry Andersen L., *Dzieci z zaburzeniami integracji sensorycznej. Zaburzenia rozwojowo-sensoryczne oraz*

- edukacyjne występujące w ramach autyzmu, ADHD, trudności szkolnych oraz zaburzeń dwubiegunowych, Warszawa 2007.
7. Green Ch., Chee K., *Zrozumieć ADHD*, Warszawa 2011.
 8. Hallowell E. M., Ratey J.J., *W świecie ADHD*, Poznań 2004.
 9. Kielin J., *Jak pracować z rodzicami dziecka upośledzonego: przewodnik dla nauczycieli i terapeutów z placówek specjalnych*, Gdańsk 2011.
 10. Kołakowski A., Wolańczyk T., Pisula A., Skotnicka M, Bryńska A., *ADHD – zespół nadopobudliwości psychoruchowej. Przewodnik dla rodziców i wychowawców*, Gdańsk 2007.
 11. Landau E., *Twoje dziecko jest zdolne*, Warszawa 2003.
 12. Leśniewska K., Puchała E., *Moje dziecko w przedszkolu i szkole: poradnik dla rodziców uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Warszawa 2011.
 13. M. Chodakowska (red.), *Pedagogika specjalna. Wobec potrzeb terażniejszości i wyzwań przyszłości*, Lublin 1998.
 14. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*, Warszawa 2010.
 15. O`Regan F. J., *Jak pracować z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Warszawa 2005.
 16. O`Regan F., *ADHD*, Warszawa 2005.
 17. Olechnowicz H., *Terapia dzieci z niepełnosprawnością intelektualną: programy i metody*, Warszawa 2010.
 18. Pańczyk J. (red.), *Zaspokajanie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów a przygotowanie do użytecznego życia*, Łódź 2008.
 19. Paszkiewicz A., Łobacz M., *Uczeń o specjalnych potrzebach wychowawczych w klasie szkolnej*, Warszawa 2013.
 20. Pfiffner L., *Wszystko o ADHD*, Poznań 2004.
 21. Pilecka W., Rutkowski M., *Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w drodze ku dorosłości: psychopedagogiczne podstawy edukacji, rewalidacji i terapii trudności w uczeniu się*, Kraków 2009.
 22. Stankowski A., *Nauczyciel i rodzina w świetle specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka: (szkic monograficzny)*, Katowice 2008.
 23. Tanajewska A., Naprawa R., Stawska J., *Praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi : poradnik dla nauczyciela*, Warszawa 2014.
 24. Vašek Š., Stankowski A., *Zarys pedagogiki specjalnej*, Katowice 2006.
 25. Werning R., Lütje-Klose B., *Pedagogika trudności w uczeniu się*, Gdańsk 2009.

26. Wiatrowska L., *Pokonywanie trudności w uczeniu się dzieci z dysleksją*, Kraków 2013.
27. Winczura B. (red.), *Dzieci o specjalnych potrzebach komunikacyjnych: diagnoza, edukacja, terapia*, Kraków 2013.

VIII.5 UCZEŃ 6 - LETNI – POLECANA LITERATURA

1. Adamek I., Bałachowicz J., *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka*, Kraków 2013.
2. Franus E., *Rozwój dziecka w wieku przedszkolnym. Czwarty, piąty i szósty rok życia*, Warszawa 1975.
3. Frątczakowie E. i J., *Kącik przyrody w wychowaniu przedszkolnym*, Warszawa 1979.
4. Gocłowska A. (red.), *Szkoła wobec wymagań państwa, poradnik dla nauczycieli i dyrektorów*, Warszawa 2015.
5. Gocłowska A. (red.), *Szkoła wobec wymagań państwa, poradnik dla rodziców*, Warszawa 2015.
6. Gruszczyk – Kolczyńska E., Zielińska E., *Zajęcia dydaktyczno – wyrównawcze dla dzieci, które rozpoczynają naukę w szkole*, Warszawa 2009.
7. Gruszczyk – Kolczyńska E., Zielińska E., *Dziecięca matematyka. Metodyka i scenariusze zajęć z sześciolatkami w przedszkolu, szkole i placówkach integracyjnych*, Warszawa 2000.
8. Guz S. (red.), *Rozwój i edukacja dziecka. Szanse i zagrożenia*, Lublin 2005.
9. Krasowicz – Kupis G., *Rozwój i ocena umiejętności czytania dzieci sześciolletnich*, Warszawa 2006.
10. Krzywoń D., *Kraina kreatywności. Sposoby przeciwdziałania rutynie w pracy z dziećmi poprzez ekspresję twórczą i artystyczną*, Sosnowiec 2008.
11. Lelonek M., *Rozwijanie myślenia uczniów w procesie edukacji środowiskowej*, Pabianice 1998.
12. Michalak R. Misiorna E., *Konteksty gotowości szkolnej*, Warszawa 2006.
13. Oblacińska A., (red.), *Wspieranie dziecka z nadwagą i otyłością w społeczności szkolnej*, Warszawa 2014.
14. Oszwa U., *Dziecko z zaburzeniami rozwoju i zachowania w klasie szkolnej*, Kraków 2007.
15. Oszwa U., *Rozwój i ocena umiejętności matematycznych dzieci sześciolletnich*, Warszawa 2006.
16. Pamuła M., Bojarek A., Bartosz – Przybyło I., Sikora – Banasik D., *Europejskie port folio językowe dla dzieci od 6 do 10 lat Europek na*

zajęciach języków *Poradnik dla nauczycieli i rodziców*, Warszawa 2013.

17. Parczewska T., *Metody aktywizujące w edukacji przyrodniczej uczniów klas I – III*, Lublin 2005.
18. Słyszowa S., *Poznanawanie dzieci rozpoczynających naukę i kierowanie ich rozwojem*, Warszawa 1974.
19. Sobańska – Jędrych J., Karpeta – Peć B., Torenc M., *Rozwijanie zdolności językowych na lekcji języka obcego*, Warszawa 2013.
20. Uszyńska – Jarmoc J., Dudel B., Głowska – Słodatow M., *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 2014.
21. Waszkiewicz E., *Stymulacja psychomotorycznego rozwoju dzieci 6 – 8 letnich Wyrównywanie startu szkolnego*, Warszawa 1991.
22. Wilgocka – Okoń B., *Gotowość szkolna dzieci sześciolletnich*, Warszawa 2003.
23. Wilken H., *Dzieci stają się przyjaciółmi przyrody, edukacja ekologiczna w przedszkolu i szkole podstawowej*, Kielce 2004.
24. Właźniak K., *Wychowanie fizyczne w przedszkolu*, Warszawa 1972.
25. Wojnarowska B., Oblacińska A., *Wspólne drugie śniadanie w szkole. Poradnik dla dyrektorów, pracowników szkół oraz rodziców uczniów*, Warszawa 2014.
26. Żylińska M., *Neurodydaktyka Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi.*, Toruń 2013.

SŁOWNICZEK:

ETYKA

JĘZYK NOWOŻYTNY

ZAJĘCIA KOMPUTEROWE

EDUKACJA MATEMATYCZNA

EDUKACJA MUZYCZNA

EDUKACJA PLASTYCZNA

EDUKACJA POLONISTYCZNA

EDUKACJA PRZYRODNICZA

EDUKACJA TECHNICZNA

**WYCHOWANIE FIZYCZNE
I EDUKACJA ZDROWOTNA**

EDUKACJA SPOŁECZNA

EDUKACJA EKONOMICZNA